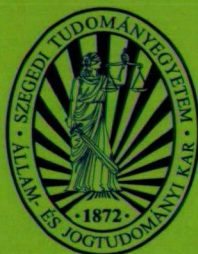

Acta Conventus de Iure Civili

Tomus III.

Szegedi Tudományegyetem
Állam- és Jogtudományi Kar
Polgári Jogi és Polgári
Eljárásjogi Tanszék

ACTA CONVENTUS DE IURE CIVILI
TOMUS III.

TARTALOM

<i>Papp Tekla: Köszöntő</i>	7
<i>Kisfaludi András: A Ptk.-kodifikáció jelenéről és a törvénykönyvünk általános részét érintő módosításokról</i>	9
<i>Tóthné Fábián Eszter: Családi jog és az új Polgári Törvénykönyv koncepciója</i>	29
<i>Kemenes István: A Ptk. kötelmi jog általános részének reformjáról</i>	43
<i>Miskolczi Bodnár Péter: A társasági törvény módosítása</i>	55
<i>Besenyei Lajos: Öröklési jogunk reformja</i>	79
Programterv	99

X 16050

ACTA CONVENTUS DE IURE CIVILI

TOMUS III.

A Szegedi Tudományegyetem Állam- és Jogtudományi Kara Polgári Jogi és
Polgári Eljárásjogi Tanszékének kiadványa

0 2 0 3

LECTUM
Szeged, 2005

SZTE Egyetemi Könyvtár

J0004715081

X 16050

TISZTELT OLVASÓ!

A Szegedi Tudományegyetem Állam- és Jogtudományi Kara Polgári Jogi és Polgári Eljárásjogi Tanszéke, valamint a tanszék Polgári Jogi, Polgári Eljárásjogi és Családjogi Tudományos Diákköre szervezésében 2004. március 26. napján került sor arra a vitanapra, melynek írott anyagát a kezében tartja.

Rendezvényünk célja az volt, hogy a társ-karok munkatársai, valamint a polgári jog elmélete és gyakorlata iránt érdeklődő hallgatók „első kézből”, a jogalkotói folyamatban aktív részt vállaló szakemberektől kaphassanak információkat a Polgári Törvénykönyv átalakításáról, a kodifikáció egyes mozzanatairól.

A vitanap elérte célját – legalábbis mi, szervezők, sikeresnek ítéltük a rendezvényt. Utóbb minden előadónkat felkértük arra, hogy referátuma szerkesztett változatát bocsássa írott formában rendelkezésünkre. Azon kollegák munkáit gyűjtöttük össze e füzetben, akik előadásuk leírt, korrektúrázott szövegének megküldésére vállalkoztak. Ezt még egyszer köszönjük Nekik!

A szervezők nevében ajánlom a gyűjteményt a Ptk. változásait figyelemmel követő kollegáknak, érdeklődőknek.

Szeged, 2004. november 26.

Papp Tekla

A PTK-KODIFIKÁCIÓ JELENÉRŐL ÉS A TÖRVÉNYKÖNYVÜNK ÁLTALÁNOS RÉSZÉT ÉRINTŐ MÓDOSÍTÁSOKRÓL

I. A kodifikáció eddigi folyamata és jelenlegi állása

Ahhoz, hogy az új Polgári Törvénykönyv előkészítését célzó kodifikációs munka jelenéről képet alkothassunk, mindennek előtt számba kell venni azt, hogy mi történt eddig, milyen főbb, elvi jelentőségű, az egész kodifikáció menetét és tartalmát is meghatározó kérdések merültek fel, s ezekre milyen válaszok születtek. Csak ezek ismeretében lehet helyesen értékelni azt a helyzetet, ahol a kodifikáció jelenleg tart.

1. Szükség van-e új Ptk.-ra?

Nyilvánvaló, hogy nem helyes az, ha a jogalkotás öncélú tevékenységgé válik. Számomra általánosan alkalmazandó kodifikációs elvnek tűnik, hogy nem szabad hozzányúlni egy jogszabályhoz csak azért, mert az túlságosan régi. Más jogalkotási területeken kísérletek történnek arra, hogy a jogszabályok rendszeres felülvizsgálatának feladatához előre meghatározott rendszerességgel új törvények alkotásának köteleességszerű végrehajtását is hozzárendeljék – függetlenül attól, hogy az adott jogszabály által szabályozott viszonyok az elmúlt időszakban keresztülmentek-e olyan méretű változásokon, amelyek elkerülhetetlenné teszik az új jogszabály megalkotását. Álláspontom szerint ez nem helyes, és az új Ptk. megalkotásának elrendelésekor a döntéshozók számára nem is volt önmagában elegendő érv az, hogy a jelenleg hatályos törvény 1959-ben született, s 1960 óta van hatályban. Ellenkezőleg, az én szememben inkább érték lehet az, ha egy kódex régi, hiszen ez azt jelzi, hogy olyan sikerült törvényműről van szó, amelyik kellő absztrakciós szinten volt képes szabályozni a hatálya alá tartozó viszonyokat, s ezáltal

lehetséges volt a szükségszerűen változó viszonyok kezelése a strukturálisan és koncepcionálisan változatlan szabályokkal (ami persze nem jelenti azt, hogy ne kellene a régi kódexeket időről időre módosítani, az újabb korok követelményeihez igazítani). Példaként elég a francia Code civilre gondolnunk, amelyik idén ünnepi megalkotásának 200 éves évfordulóját, s ahelyett, hogy egy új polgári törvénykönyv kidolgozását fontolgatnák, a franciák inkább nagyszabású ünnepségekkel készülnek kifejezésre juttatni nemzeti büszkeségüknek számító kódexüket.

A magyar Ptk. közel sincs 200 éves, mégis nekifogtunk egy új törvény előkészítésének. Miért? Ha az előzőek szerint a kodifikációt tartalmi szempontokkal kell igazolnunk, akkor nyilván azt kell vizsgálni, hogy a Ptk. által szabályozott személyi és vagyoni viszonyokban bekövetkeztek-e olyan mértékű változások, amelyek kezelésére a régi szabályok már alkalmatlanokká váltak. Nos, azt, hogy Magyarországon a 80-as évek végétől kezdődően gyökeres gazdasági és társadalmi változások következtek be, különösebben nyilván nem kell bizonygatni, s mindenki számára egyértelmű az is, hogy ezek a változások alapvetően átalakították a Ptk. által szabályozott viszonyokat is. A kérdés most már csak az, hogy kimondhatjuk-e a hatályos Ptk. alkalmatlanságát ezeknek a megváltozott viszonyoknak a kezelésére.

A tények – első látásra úgy tűnhet – éppen az ellenkezőjét mutatják. Az imént említett társadalmi és gazdasági változások befejeződtek: Magyarország a KGST-be integrált szocialista tervgazdasági rendszerből az Európai Unió tagjaként működő piacgazdasággá vált. Az 1959-es Ptk. azonban ma is működik, s a bíróságok a kódex alkalmazásával képesek a felmerülő jogvitákat rendezni. Miért lehetséges ez? Ennek legalább két fő oka említhető. Egyrészt így utólag szemlélve a törvénykönyvet azt mondhatjuk, hogy az bizonyos értelemben „túlméretezett” vagy még inkább „túlfejlett” volt. Sok tekintetben a klasszikus áruviszonyok szabályozására modellezték a törvény megalkotói a normákat, holott az akkori viszonyok nagy általánosságban éppenséggel messze álltak az áruviszonyoktól. Ez a gondos, a polgári jog hagyományos értékeit a lehetőségekhez mérten megőrző, a klasszikus polgári jog eszmeiségét tükröző és módszereit követő kodifikáció jelentette az egyik pillért, amire a Ptk.

még ma is biztonsággal támaszkodhat. A Ptk. túlélésének másik záloga a módosítások sora, ami alkalmassá tette a törvényt arra, hogy megváltozott viszonyokat is képes legyen szabályozni. Ez a második feltétel azonban természetesen nem következhetett volna be, ha az elsőként említett körülmény nem teszi eleve alkalmassá a Ptk.-t a változások befogadására.

Ugyanakkor a nagyszámú módosítással (Sáriné Dr. Simkó Ágnes a kodifikációért felelős miniszteri biztos a kodifikációs munkák megkezdésekor mintegy 46 módosítást számlált össze 1989 és 1997 között)¹ működőképpessé tett Ptk. mégsem tekinthető ideális megoldásnak. A módosítások ugyanis többnyire nem átfogó jellegűek, hanem egy-egy konkrét jogalkotási feladat megoldását tűzték ki célul, ezért a módosítás rendszerint csak a szűken vett célt tartotta szem előtt, s nem sokat törődött a kódex rendszerével, ami az eltérő időben, eltérő céllal bekövetkező módosítások folytán lassan megbomlott, időnként átláthatatlanná vált. Ezzel a Ptk. elvesztette a tartását, kohéziós erejét, ami egy kódexet képes lehet megvédeni az ötletszerű, rendszertanilag át nem gondolt módosításoktól. Ma már nem jelent belső gátat egy Ptk.-módosítással szemben az attól való félelem, hogy az egyik ponton beiktatott új elem megbontja a törvény összhangját, hiszen az eddigi számtalan módosítás már amúgy is alaposan átluggatta a Ptk. eredetileg sűrű szövetét. Különösen nem tett jót a Ptk.-nak az az utóbbi évtizedben elharapózott jogalkotási módszer, amely egymással csak nagyon laza kapcsolatban lévő jogszabályokat alakít át egyetlen jogszabállyal egy aktuális (nem egyszer nyilvánvalóan politikai) cél sürgős elérése érdekében. Ilyenkor érthetően (de meg nem bocsátható módon) a jogalkotó a célra koncentrálni, s annak oltárán feláldozza az éppen áldozatul eső jogszabályok belső logikáját, rendszerét, hagyományos szabályozási módszereit, értékeit. A Ptk.-t is sok ilyen – más célra irányzott – golyó találta el, s az ekként ütött sebek nehezen vagy egyáltalán nem gyógyulnak.

Ez tehát az egyik oka annak, hogy annak idején az a döntés született, hogy további, rendszerben át nem gondolt, ad hoc módosítások helyett inkább a Ptk. rendszerét megújító megoldáson kell gondolkodni. A szabályozás rendszerezettsége ugyanis a kódexben való szabályozás egyik legnagyobb előnye², s míg a rend-

szert szét lehet bombázni sporadikus módosításokkal, a rendszer helyreállítása ugyanilyen módszerrel sokkal nehezebbnek vagy még inkább lehetetlennek tűnik.

Nyilvánvaló továbbá, hogy ha igaz is az, hogy a Ptk. még állja a sarat, azt azért nem mondhatjuk, hogy a Ptk. az elképzelhető legtökéletesebb jogszabály, s nincsenek a gazdaságban olyan új igények, amelyeknek a Ptk.-ba illő szabályozással kellene megfelelnie a törvényalkotónak. Ezeket az új igényeket egyelőre a gazdasági élet szereplői megoldják oly módon, hogy a jogszabály hiányát önszabályozással (pl. a szerződések keretében a szerződési szabadság adta mozgásteret minél jobban kihasználva) pótolják, egy modern jogrendszer azonban nem rendezkedhet be arra, hogy a felek majd mindazt a problémát megoldják, amit a jogszabályok nem oldanak meg. Társadalmi méretekben nem hatékony az, ha például a szerződő feleket arra kényszerítjük, hogy minden egyes szerződéskötésnél megtárgyaljanak és a szerződésük részévé tegyenek olyan elemeket, amelyeket az adott körülmények között minden racionálisan gondolkodó szerződő fél mindig kikötne. Költség-hatékonyabb az a megoldás, ha az ilyen szerződési elemeket diszpozitív szabályozással a jogi norma rangjára emeljük, s ezzel megspóroljuk a piaci szereplőknek a szerződéskötés során ezzel kapcsolatban felmerülő költségeket. Sok esetben azonban a szóban forgó új elemek beillesztéséhez a Ptk. egy újabb rendszerére lenne szükség, ami csak a törvény egész koncepciójának újragondolásával történhet meg.

Mindezek a szempontok tehát azt eredményezték, hogy szakmai konszenzus alakult ki arról, hogy a Ptk. átfogó felülvizsgálatára kell sort keríteni a szabályozás rendszerének helyreállítása és az új rendszerbe beilleszthető, a jelenlegi gazdasági és társadalmi viszonyok által megkívánt új elemeknek a szabályozásba való beépítése érdekében. Egészen általánosan és elméletileg vizsgálva a kérdést ez még mindig nem feltétlenül azonosítható egy új Ptk. iránti szükséglet megfogalmazásával. A szabályozási technikát véleményem szerint minden esetben a szabályozás tartalmának kellene meghatározni. Előbb tehát látni kellene, hogy mit akarunk változtatni, s ahhoz kellene igazítani azt a döntést, hogy a meglévő jogszabályt módosítjuk-e vagy egészen új jogszabályt alkotunk. Továbbra is csak elméleti szín-

ten akár azt is mondhatnánk, hogy végső soron az utolsó kérdés egy kodifikációs munka során annak eldöntése, hogy a módosításokat hogyan jelenítjük meg. Ez azonban a gyakorlatban általában nem így történik, s nem így volt a Ptk. esetében sem. A kodifikációs munkák megindítását egy kormányhatározat rendelte el³, s ekkor még semmi konkrétum nem látszott a módosítások irányáról, tartalmáról, de az már egyértelműen meghatározásra került, hogy új törvényt kell készíteni. Azt gondolom, hogy e döntés helyességét azóta csak megerősíteni lehet. A Ptk. szerkezetét és tartalmát érintő szükséges változások olyan méretűek és olyan minőségűek, hogy mindenképpen indokolják az új törvénykönyv elkészítését, még akkor is, ha ezzel időben jelentősen kitolódik a magyar Ptk. 200 éves évfordulójának megünneplése. Az előzetes döntés arról, hogy új kódex születik, segítette a kodifikációs munkát abban az értelemben, hogy nem kötötte a gondolkodást a Ptk. jelenlegi rendszere (vagy annak maradványai), fogalmi apparátusa, s a jogalkotó azzal a tudattal fogott a munkához, hogy minden mozdítható, minden átalakítható, minden újragondolható.

2. Érdemes-e nemzeti kódexet alkotni?

Globalizálódó világunkban, amikor a Ptk. által alapvetően szabályozandó gazdasági viszonyok egyre inkább nemzetközi jellegűek, s ennek megfelelően a jogi szabályozás is egyre több ponton tör ki a nemzeti keretből (nemzetközi egyezmények, a jogegységesítést szolgáló ajánlások, illetve modell jogszabályok formájában), önként adódik a kérdés, hogy vajon lehetséges-e egyáltalán, s ha lehetséges, akkor érdemes-e nemzeti szinten szabályozni a szóban forgó viszonyokat. Még hangsúlyosabbá teszi ezt a kérdést az, hogy hazánk hamarosan az Európai Unió tagjává válik, ahol pedig az egységes belső piac megteremtése érdekében már eddig is egy sor kérdést közösségi szinten szabályoztak, s e szabályozás folyamatos bővülése várható. Sőt tudunk arról, hogy – ha egyelőre még nem is az Unió hivatalos jogalkotási keretei között (tehát nem feltétlenül irányelv vagy rendelet formájában tervezett módon), hanem inkább magánkezdeményezések uniós támogatása formájában – folynak munkálatok egységes európai Ptk. kidolgozására. Ha ez így van, akkor vajon kell-e nekünk törnünk magunkat egy új, nemzeti Ptk.

megalkotásáért? Nem lenne egyszerűbb megvárni, míg elkészül az európai Ptk.?

Félek tőle, hogy nem! Mégpedig legalább két okból sem. Egyrészt világosan látszik, hogy a jogegységesítést célzó törekvések nem fogják át a polgári jog egészét, hanem azokra a területekre koncentrálnak, amelyek a gazdaság nemzetköziesedésével leginkább érintettek. Nincsenek látható szándékok például a családjog vagy az öröklési jog egységes szabályozására, s ez nyilván nem is baj, hiszen ezek a területek oly mértékben meghatározottak társadalmi és kulturális tényezők által, hogy széles körű kompromisszumos szabályozásra aligha lenne lehetőség. Másrészt azért sem tűnik reális alternatívának az európai Ptk. kivárása, mert a nemzetközi jogegységesítés sokkal bonyolultabb és ennek megfelelően időigényesebb feladat, mint a nemzeti jogalkotás. Pedig egy Ptk. méretű és jelentőségű jogszabály nemzeti keretekben való kidolgozása sem rövid idő alatt megvalósítható feladat. Tehát az új magyar Ptk.-nak van perspektívája, hiszen egyáltalán nem biztos, hogy lesz egységes európai Ptk., ha lesz, akkor az a Ptk. teljes anyagát lefedi, s valószínűtlen, hogy belátható időn belül válthatnánk föl törvénykönyvünket egy európai kódexszel.

Mindez azonban nem azt jelenti, hogy az új Ptk.-t a nemzetközi fejleményekre tekintet nélkül lehetne megalkotni. Éppen ellenkezőleg nyilvánvaló, hogy a Ptk.-nak tükröznie kell a nemzetközi egyezményekből a polgári jogi jogviszonyok körében Magyarországra háruló kötelezettségeket, de ezen felül érdemes figyelembe venni a nemzetközi trendeket mutató instrumentumokat is, mert ez biztosíthatja a magyar Ptk. nemzetközi elfogadottságát, illetve a magyar polgári jog zökkenőmentes integrálódását a későbbiekben esetleg megvalósuló egységes polgári jogi szabályozásba.

Érdemes itt felvetni még egy kérdést, nevezetesen azt, hogy az új Ptk. megalkotásakor lehetséges-e és érdemes-e mintaként figyelembe venni külföldi törvénykönyveket. Véleményem szerint attól óvakodni kellene, hogy egy adott külföldi Ptk.-t (még ha az nemzetközileg elismert, modern jogszabály is) kövessünk, és akár annak szerkezetét, akár tartalmát egyszerűen megpróbáljuk átvenni. Helyesebb, ha nyitottak vagyunk minden megoldási módozatra, s

esetről esetre elemezzük azt, hogy egy adott kérdésben melyik megoldás az, ami a mi viszonyaink között optimális megoldást hozhat.

3. Mit foglaljon magában az új Ptk?

Miután eldőlt, hogy új Polgári Törvénykönyvet kell alkotni, kézenfekvő feladatnak látszott annak meghatározása, hogy a Ptk. szabályozása milyen területeket öleljen fel. Ha az ezzel kapcsolatos elképzeléseket csoportosítani kellene, azt mondhatnánk, hogy voltak olyan vélemények, amelyek a hatályos Ptk.-hoz képest korlátozták volna a Ptk. hatókörét, mert úgy gondolták, hogy a gazdasági, kereskedelmi élet viszonyaira önálló szabályozást, leginkább egy Kereskedelmi Törvényt kell kidolgozni, a Ptk.-t pedig fenn kell tartani a magánszemélyek egyes személyi és vagyoni viszonyainak szabályozására. A Ptk. tárgykörével kapcsolatos gondolatok másik köre a bővítést szorgalmazta annak hangsúlyozásával, hogy a Ptk.-nak a magánjog anyajogává kell válnia, s ekként minden polgári jogi jogviszonyt szabályoznia kell, ideértve például a családi jogot, a szellemi alkotások jogát, illetve a teljes társasági jogot is. Összefoglalóan elmondható, hogy a végeredmény a Ptk. hatókörének tágulása lesz, de nem olyan mértékben, amilyen mértékben ez elvileg lehetséges lenne. Lássuk röviden a részleteket!

a) A Kodifikációs Főbizottság több alkalommal is tárgyalta azt a kérdést, hogy a Ptk. valamennyi vagyoni jogviszony szabályozását tűzze-e ki célul, vagy – leválasztva a kereskedelmi élet viszonyait – korlátozódjon a magánszemélyek polgári jogi viszonyaira. Ez a kérdéskör durván két nagy kérdést vetett föl: szükség van-e a gazdasági élet szerződéseinek speciális szabályozására, s a kereskedők személyére vonatkozó szabályozást tartalmazzon-e a Ptk. Az első kérdés lényege, hogy a Ptk. másként modellezze-e a magánszemélyek ügyleteit, mint ahogy a kereskedelmi szerződéseket kell kezelnie a jognak. Erről a legátfogóbb érvrendszert Vékás Lajos dolgozta ki, meggyőzően bizonyítva, hogy a kereskedelmi jog és polgári jog elkülönülése meghatározott történelmi korszak terméke volt, amely korszak jellemzői ma már nem lelhetők föl, tehát indokolatlan lenne csak a hagyományok miatt a mai korral nem adekvát szabályozási módszert választani. Ma az egyes személyek gazdálkodó minősége

nem válik el oly mértékig egyéb vagyoni viszonyaitól, hogy az szükségessé tenné minőségileg más jogi szabályozás alkalmazását. A ma elérhető tudásszint és információellátottság mellett az sem lehet alapos érv a kereskedelmi jog elkülönült kódexben való megapozásához, hogy a kereskedelmi viszonyokban esetleg olyan speciális ismeretekre lenne szükség, amivel a nem kereskedők nem rendelkezhetnek.⁴ E megfontolásokra tekintettel a Ptk. egységesen fogja szabályozni a vagyoni forgalom viszonyait, mégpedig a kereskedelmi viszonyokra modellezve a szabályozást. Ez természetesen megköveteli azt, hogy olyan esetekben, amikor valamelyik fél mégis kiszolgáltatottabb helyzetben van, mint a vele szerződő másik fél, akkor a jognak speciális védelmet kell biztosítania. Ezt a célt fogja szolgálni a fogyasztóvédelmi magánjognak a Ptk.-ban megjelenő anyaga. Ez láthatóan eltér a jelenleg hatályos Ptk.-nak attól a rendszerétől, amely egységesen szabályozza ugyan a szerződéses viszonyokat (hiszen ma sincs külön szabályozott kereskedelmi jog vagy akár csak kereskedelmi szerződési jog), de bizonyos helyzetekben a gazdálkodó szervezetekre vonatkozóan szigorúbb szabályokat állapít meg, nagyobb elvárásokat fogalmaz meg. Ezzel szemben az új Ptk. az egységes szabályozásánál enyhébb szabályokat fog megállapítani a fogyasztók által kötött szerződések világában a fogyasztókra vonatkozóan – nem utolsósorban az Európai Közösségek szabályozásának eleget téve. Ez érthetően ahhoz a következményhez is elvezet, hogy az új Ptk.-ban feleslegessé válik a gazdálkodó szervezet fogalma, hiszen rájuk nem kíván az új törvény speciális szabályokat meghatározni. Annál fontosabb szerep jut viszont a fogyasztó megfelelő definiálására, hiszen ezen múlik majd, hogy a kivételes szabályok milyen körben, milyen ügyletekre nézve érvényesülnek.

A másodikként fölvetett kérdés központi eleme az a dilemma volt, hogy a gazdasági társaságok anyaga hogyan viszonyuljon a Ptk.-hoz: beépüljön-e a szabályozás a Ptk.-ba, vagy kodifikációs technikai szempontból és akár tartalmi, szemléleti szempontból is megtartsa, esetleg növelje távolságát a klasszikus polgári jogtól. Bár ebben a kérdésben határozott véleményem van⁵, erre most mégsem térhetek ki, hiszen a vitanap programjában erről a kérdésről külön előadás szól.

b) Magától értetődően a Ptk. kodifikációja során hangsúlyt fek-

tetünk arra, hogy az elkészülő törvényjavaslat megfeleljen az alkotmányossági követelményeknek. A törvény jellegét, tartalmát, szemléletét alapvetően meghatározó kérdésként vetődött föl az, hogy vajon miképpen tükrözze az új Ptk. az alkotmányossági szempontokat, illetve miképpen érvényesüljenek az alkotmányos elvek a polgári jogi jogviszonyokban. Itt is kétféle álláspont ütközött egymással. Az egyik felfogás szerint az alkotmányjogi normák a polgári jogi jogviszonyokban is közvetlenül szerephez kell, hogy jussanak, hiszen az Alkotmány az egész jogrendszer fölött uralkodó, minden más jogszabály fölött álló törvény, érvényesülésének tehát nem lehet korlátokat szabni. Ebből a felfogásból az következne, hogy konkrét jogvitákban a bíróság feljogosítva érezhetné magát arra, hogy félretegye a polgári jogi normákat, ha úgy ítélné meg, hogy azok ellentétesek valamely alkotmányjogi előírással. Ezzel szemben a másik felfogás abból indult ki, hogy az Alkotmány normái elsősorban a jogalkotóknak szabják meg azokat a kereteket, amelyek között jogot alkothatnak. A megalkotott jogszabályoknak kell alkotmányosnak lenni, s ha ez a követelmény megvalósul, akkor például a polgári jogi normák alkalmazásával egyszersmind az Alkotmány betartását is garantálni tudjuk. Ha pedig a kétféle szabályrendszer között mégis valamiféle összeütközés mutatkozna, azt nem a perben eljáró bíró oldhatná föl, hanem az Alkotmánybíróság. A bírónak annyi lenne a szerepe, hogy ha úgy látná, hogy a polgári jogi norma alkalmazásával sérülnének az alkotmányos jogok, akkor az Alkotmánybíróságnál kezdeményezhetné az ellentmondás feloldását.

E két felfogás közül a másodikat tette magáévá a Kodifikációs Bizottság, mert álláspontja szerint ez képes összhangot teremteni az alkotmányos elveknek a magánjogi viszonyokban való érvényre juttatásának és a jogbiztonságnak a követelményei között. A polgári jogi ítélezés kiszámíthatósága kerülne ugyanis veszélybe akkor, ha a bíróságok saját döntésük alapján bármelyik ügyben félretehetnék a polgári jogi szabályokat, s azokat saját belátásuk szerint az Alkotmány szabályaival helyettesíthetnék. Ráadásul a polgári jogi normák az alkotmányos követelményeket nyilván a polgári jog sajátos szempontjai szerint színezve, e sajátos szempontokat is érvényre

juttatva fejezik ki, ezeknek a normáknak a bíróság által történő félretétele tehát éppen e sajátosságok elvesztését jelentené.

A Kodifikációs Bizottság döntésének eredményeképpen tehát az új Ptk. nem fog utalást tartalmazni sem arra, hogy a polgári jogi jogviszonyokban közvetlenül alkalmazni kellene vagy lehetne az Alkotmány normáit, sem pedig arra, hogy az Alkotmány normái megelőznék a Ptk. szabályainak alkalmazását. Ez persze fokozott felelősséget ró a Ptk.-ra, hiszen e kódexnek kell biztosítania az alkotmányosság érvényesülését a polgári jogi jogviszonyokban.

c) A készülő Ptk. tartalmi kereteinek meghatározása során fölvetődött a polgári jog és a munkajogi szabályozás kapcsolata is. Az kétségtelen, hogy a munkajogviszonyok eredendően magánjogi viszonyok voltak, s viszonylag új keletű a munkajogi szabályozás önálló sodása. Ennek oka pedig az volt, hogy a munkaviszonyoknak a munkáltató és a dolgozó közötti szerződéses viszonyon alapuló rétegére ráakódott egy másik réteg, az ún. kollektív munkajog, amit a hagyományos polgári jogi eszközökkel, a felek egymás mellé rendeltségén alapuló szabályozással nem lehetett kezelni. Éppen ez az elem az, amelyik lehetetlenné teszi, hogy a munkajogi szabályozás a maga teljességében a polgári jogban, az új Ptk.-ban kapjon szabályozást. Ezt a gondolatot a Kodifikációs Bizottság kezdettől fogva elveti. Ugyanakkor a piaccgazdasági viszonyok között az egyedi munkaszerződés szabályai – amelyeknek korábban is bizonyos értelemben a polgári jogi szabályok biztosították a háttérét – egyre közelebb kerülnek a polgári jogi szerződésekhez, s a jogrendszer koherenciáját erősítő, hatékony megoldásnak tűnne az, ha ez a kapcsolat még egyértelműbbé válna, kiküszöbölhetők lennének a munkaszerződésnek a polgári jogi szerződésekhez képest mutatkozó indokolatlan eltérései. Ezt a Ptk. koncepciója nem feltétlenül úgy képzei, hogy az egyedi munkaszerződés szabályait teljes körűen a Ptk.-ban kellene megjeleníteni (bár ez sem tűnik teljes egészében kizártnak), hanem óvatosabban fogalmazva a Koncepció kölcsönös közeledésről beszél. Ez például megvalósulhat úgy, hogy a Ptk. kötelmi jogi könyve tartalmazni fogja az egyes szerződések között a munkaszerződést, mint szerződéstípust, de a részletes szabályozást egy utaló szabállyal külön törvényre – a Munka Törvénykönyvére – bízna. Ezzel a módszerrel egyértelművé

lehetne tenni, hogy az egyedi munkaszerződésen alapuló viszonyok alapvetően a polgári jogi jogviszonyok körébe tartoznak, ám nem kellene terhelni a Ptk.-t a munkajogviszony sajátos szabályaival, s főként nem kellene szétszakítani az egyéni és kollektív munkajogviszonyok szabályozását.

d) A Kodifikációs Bizottság megfontolás tárgyává tette azt is, hogy a szerzői jogi és iparjogvédelmi szabályozás teljes körűen része legyen-e a megalkotandó Ptk.-nak. A gondolatot végül azért vetette el, mert ez a szabályanyag a maga komplexitásában jelentős mértékben tartalmaz közjogi elemeket is, amiknek a Ptk.-ban való megjelenítése – a szabályozás módszerének különbözőségére tekintettel – nem lett volna lehetséges. Az pedig nem tűnt hatékony megoldásnak, hogy az anyagi jogi szabályozást és az azzal szorosan összefüggő eljárási és az eljáró hatóságra vonatkozó közigazgatási szabályokat szétválasszuk csak azért, hogy a tisztán anyagi jogi szabályozás a Ptk.-ba kerülhessen. A vitában elhangzott még az az érv is, hogy a szellemi alkotások joga oly mértékben át van itatva nemzetközi szabályozással, hogy a Ptk.-ban való új szabályozás esetén problémákat okozhatott volna annak demonstrálása, hogy az új szabályozás is teljesíti Magyarország nemzetközi kötelezettségvállalásaiból eredő kötelezettségeit.

Ugyanakkor az semmiképpen sem vitatható, hogy a szerzői jog és az iparjogvédelem is a polgári jogban gyökerezik, ezért ennek a joganyagnak is meg kell teremteni a kapcsolódási pontjait a Ptk.-ban. Ez nagyjából a jelenlegi módszer szerint fog történni. Egyetlen ponton azonban elképzelhető a jelenleginél kifejezettebb kapcsolat. A szellemi alkotások felhasználására irányuló szerződések talán rendelkeznek olyan általánosítható sajátosságokkal, amelyek egy szerződéstípus kialakítását és a Ptk.-ban való szabályozását lehetővé teszik – azzal a megszorítással, hogy a Ptk. nyilván csak e szerződéstípus általános szabályait tartalmazhatná, míg az egyes szerzői művek, illetve iparjogvédelmi alkotások felhasználására kötött szerződések specialitásait a Ptk.-n kívüli, speciális jogszabályoknak kellene rögzíteniük.

e) Egyértelmű döntés született a kodifikációs munka kezdetén arról, hogy a családjogi szabályozás az új Ptk. részévé válik. Erről itt

azért nem szólok részletesebben, mert az okokról, illetve az esetleg még fennálló aggályokról a vitanap keretében önálló előadás szól.

4. Az új Ptk. szerkezete

Ha már fő vonalakban eldőlt, hogy milyen tárgyköröket fog felölelni az új Ptk., foglalkozni kell azzal a kérdéssel is, hogy ezt milyen szerkezetben, milyen kodifikációs keretek között fogja megtenni. Bár általában természetesen igaz, hogy a tartalom szabja meg a formát, a jelen esetben a determinációs mechanizmus ennél bonyolultabb volt, bizonyos értelemben inkább kölcsönös meghatározottságról lehetne beszélni. Amikor például a családjogi szabályozásnak a Ptk.-ba való beillesztését fontolgatta a bizottság, felvetődött az az igény, hogy a családjog megőrizhesse viszonylagos önállóságát a kódexen belül is, hiszen a családjog mégsem tekinthető teljes egészében a vagyoni viszonyokkal egynemű szabályozást igénylő területnek, olyan sajátos szempontoknak kell itt érvényesülniük, amelyek eltérnek a gazdasági viszonyokban érvényesülő szempontoktól, s áthatják a családi jogviszonyokat. Ezt csak úgy lehet megoldani, ha az adott jogterület a Ptk.-n belül viszonylagos önállóságot élvez, s ennek megvalósításához szerkezetileg is elkülönülő szabályozásban részesül. A családjog beépítéséről hozandó tartalmi döntésnek tehát előfeltétele volt olyan kodifikációs szerkezet kialakítása, amely képes biztosítani ezeknek a követelményeknek az érvényesülését.

Az új Ptk. ezért egy régi kodifikációs technika felelevenítésével igyekszik olyan új szerkezetben szabályozni a polgári jogi jogviszonyokat, amely lehetővé teszi a nagy terjedelmű szabályanyag áttekinthető, s az egyes szabályozási területek speciális igényeit is érvényre juttató elrendezését. Ez a technika a kódex könyvekre osztása. A könyv lesz tehát a Ptk. legnagyobb szerkezeti egysége, amely ugyan integráns része, a többi könyvvel koherens kapcsolatban álló alkotó eleme a törvénykönyv egészének, de önmaga is képes belső rendszert alkotni, s így kifejezheti a könyvben szabályozott viszonyok sajátosságait. Ez a módszer lehetővé teszi azt is, hogy az új Ptk. magába fogadjon viszonylag nagyobb terjedelmű, eddig külön jogszabályokban rendezett joganyagot is, mint amilyen például a családjog vagy – ha erre szükség lesz – a társasági jog.

A könyves szerkezet alkalmazására a modern kodifikációk történetében találunk példát, hiszen a holland Ptk. is könyvekből épül föl. A Kodifikációs Bizottság javaslatot tett arra is, hogy a holland példának megfelelően az új törvény paragrafusai könyvenként kerüljenek sorszámozásra, vagyis egy konkrét törvényhelyet a könyv számának és a paragrafus számának megadásával lehetett volna hivatkozni. A Konceptió tervezetének vitája során azonban ezt a javaslatot annyi kritika érte, hogy a végleges Konceptióban már ez az ötlet nem szerepel, az új Ptk. is tehát folyamatos sorszámozással tartalmazza majd a szabályokat. Ennek persze meglesz az a hátrányos következménye, hogy későbbi módosítások során, ha új paragrafusokat kell beiktatni a törvénybe, sokkal nehezebb lesz majd a szakaszok számozását egységesíteni. Ráadásul az új Ptk. anyaga – előre láthatóan – jelentősen terjedelmesebb lesz a mostaninál, tehát a folyamatos sorszámozással valószínűleg az ezres tartományba is elér majd a paragrafusok száma. Ez azonban nyilván megszokható lesz majd a jogalkalmazók számára.

5. Kinek szóljon az új Ptk?

Előzetesen eldöntendő kérdésként merült föl az is, hogy milyen stílusban készüljön az új Ptk., vagyis milyen nyelvezeten, kihez szóljon. Az egyik lehetséges végtet, ha a törvény szigorú jogi nyelven, kizárólag a jogászai szakma képviselői által érthetően kerül megszövegezésre, a másik végtetes célkitűzés pedig az, ha mindenki számára érthető, köznapi fogalmakkal operáló törvényt akarnánk készíteni. Megítélésem szerint az első módszer lehetséges lenne ugyan, de nem kívánatos, a második viszont – úgy gondolom – egyszerűen nem lehetséges. Nem tudok elképzelni olyan polgári törvénykönyvet, amelyik „népszerű” formában, a laikusok számára is érthetően, ugyanakkor jogilag precízen, s hatékonyan tudja szabályozni a polgári jogi viszonyokat. Ugyanakkor nem lenne helyes, ha kizárólag egy szűk réteg által érthető törvényt születne. A kompromisszumot úgy lehetne megtalálni, ha minden olyan ponton, ahol lehetséges a közérthető fogalmazás – anélkül, hogy ez a jogi precizitás rovására menne –, ott kihasználnánk ezt a lehetőséget. Ahol viszont nélkülözhetetlen, ott alkalmazni kell a speciális jogi terminológiát, még akkor is, ha ez a közérthetőség rovására megy.

6. A jogalkotási folyamat és annak jelenlegi állása

Az új Ptk. két lépcsőben készül el. Az első fázisban a törvénykönyv koncepciójának kidolgozására került sor, a másodikban pedig az elfogadott koncepció alapján történik a törvény szövegének és indokolásának megalkotása. Voltak ugyan olyan vélemények, hogy nem lehet, illetve nem érdemes ilyen élesen kettéválasztani a munkafolyamatokat, hiszen a törvényalkotás olyan komplex folyamat, amelyben a gondolat és megformálása szükségszerűen együtt kell, hogy járjon. A munkában résztvevők többsége azonban azon a véleményen volt, hogy először érdemes feltérképezni azokat a kérdéseket, ahol változtatásra van szükség, s elméletben meghatározni a tervezett változtatások irányát. Ez a koncepció már vitára bocsátható, bevonható az előkészítésbe a szakmai és társadalmi szervezetek széles köre, illetve a koncepció olyan egységes alkotás lehet, amiről politikai döntés is születhet – meghatározva ezzel a szövegezési munka irányát. Kár lett volna olyan ötletek szövegszerű kidolgozására időt és energiát fordítani, amik a szakmai-társadalmi vitákon vagy a politika ellenkezésén úgyszólván megbuknak. Ezért a kodifikációs munka végül is e kétfázisú folyamatban zajlott, illetve zajlik, s ennek helyessége több ponton is megmutatkozott már. Például a deliktuális kártérítési felelősség rendszerét a Kodifikációs Bizottság a hatályos állapothoz képest gyökeresen át kívánta volna alakítani, ám a szakmai viták során kiderült, hogy a Legfelsőbb Bíróság ezt a tervet olyan határozottan ellenzi, hogy a Bizottság kénytelen volt feladni a tervét, s visszatérni a mai rendszerhez. Igazán felesleges erőfeszítésnek bizonyult volna tehát, ha már a tervezett változás teljes körűen kidolgozott változatát kellett volna kidobni.

A kodifikáció első szakaszát tehát a Koncepció kidolgozása jelentette. E munka során az Igazságügyi Minisztérium, a kodifikációért felelős kormányzati szerv a polgári jogi kodifikációról rendelkező kormányhatározat alapján úgynevezett munkacsoportokat hozott létre, amelyek a Koncepció egyes területeinek kidolgozásáért voltak felelősek. Így működött a személyek jogával, családi joggal, tulajdonjoggal, öröklési joggal, a szerződések jogával, kártérítési joggal, a polgári jog alkotmányjogi összefüggéseivel és a Ptk. nemzetközi

beágyazottságával foglalkozó munkacsoport. A munkacsoportok által előkészített anyagokat a munkacsoportok vezetőiből és néhány más kijelölt tagból álló úgynevezett Szerkesztőbizottság tárgyalta meg, s vetette szakmai kontroll alá, végül pedig a Kodifikációs Főbizottság hozta meg a legátfogóbb döntéseket. A Főbizottság részben politikai döntéshozókból (az igazságügyi miniszterből, a Miniszterelnöki Hivatalt vezető miniszterből), részben pedig szakmai szervezetek képviselőiből (a Legfelsőbb Bíróság elnöke, a legfőbb ügyész, a Magyar Ügyvédi Kamara elnöke, a Magyar Közjegyzői Kamara elnöke, a Magyar Jogászegylet elnöke) áll, vezetését pedig Vékás Lajos egyetemi tanár látja el.

Miután ebben a szervezeti struktúrában kialakult az új Ptk. koncepciójának első változata, a koncepció megjelent a Magyar Közlönyben, s megkezdődött a társadalmi vita, amiben bárki szabadon kifejezhette véleményét akár írásban, akár a több színhelyen, különböző szervezeti keretek között rendezett vitákon. A beérkezett véleményeket a kodifikációs bizottságok megtárgyalták, s ennek eredményeként elkészítették a Koncepció második változatát. Ekkor azonban a Koncepció a korábbi változatnál sokkal rövidebb, tömörebb, valóban csak az elvi jelentőségű változásokat tartalmazó anyaggá sűrűsödött, ami a Kormány elé került jóváhagyásra. A Kormány az 1003/2003. (I. 25.) Korm. határozattal elfogadta a Ptk. Koncepcióját, s ez az elfogadott változat meg is jelent a Magyar Közlöny 2003. évi 8. számában. Azt a bővebb anyagot, ami az új Ptk.-ra vonatkozó részletesebb elképzeléseket tartalmazza, Tematikának neveztük el. A Tematikát a Kodifikációs Főbizottság erősítette meg 2002. november 18-i ülésén, s ezt a Magyar Közlöny-külön-számaként tették közzé 2003 februárjában.

Jelenleg tehát az elfogadott Koncepció, illetve Tematika alapján már a törvény szövegezési munkálatai folynak. Ennek során a Koncepciót mindenképpen át kell ültetni a kidolgozandó normákba, de a Tematikától sem térhetnek el szabadon a szövegezők, csak akkor, ha az eltérést alaposan megindokolják. A szövegezés nem bizottsági keretek között zajlik, hiszen paragrafusokat nem lehet bizottságokban írni. Az egyes szakemberek által meghatározott részekről készített törvényszöveg-tervezeteket azonban a Szerkesztőbizottságnak, illetve a Kodifikációs Főbizottságnak kell

majd megtárgyalnia és elfogadnia, s ekként kell eljutni oda, hogy 2005. szeptember 30-ig elkészüljön az új Polgári Törvénykönyv első teljes tervezete.⁶

II. Az új Ptk. „Általános Része”

Az előadás második részében az új Ptk. Általános Részének koncepciójáról lesz szó, ami azonban előkérdésként annak tisztázását igényli, hogy milyen jellegű, milyen funkciót betöltő Általános Részt képzelünk el. E kérdésfelvetést az is indokolja, hogy maga a Koncepció és Tematika nem használja az „Általános Rész” elnevezést, hanem „Az új Polgári Törvénykönyv alapvető elveiről” beszél a Bevezetés B) pontjában.

1. Az „Általános Rész” jellege

Ha a hatályos Ptk.-t vizsgáljuk meg ebből a szempontból, ott is azt találjuk, hogy olyan értelemben nem rendelkezik általános résszel, ahogy egy kódex általános részét a klasszikus szerkezetben elképzeljük. A klasszikus modell szerint ugyanis az általános rész és a különös részi szabályok egymást kiegészítve, együttesen képesek a szabályozott jogviszonyok rendezésére. Ebből következően egy ilyen modellben minden egyes különös részi rendelkezés az általános résszel együtt válik működőképes szabállyá. A hatályos Ptk. bevezető rendelkezései valójában jobbra a polgári jog alapelveit tartalmazzák, amelyek éppen nem a többi szabállyal egységben kerülnek alkalmazásra, hanem adott esetben a konkrét szabályok felülírásaként, azok lerontására alkalmazzák azokat, vagy a konkrét szabályok hiányában jutnak szóhoz.

Ezen a helyzeten az új Ptk. sem fog változtatni. Nem véletlen tehát, hogy a Koncepció nem használja az Általános Rész megjelölést. Valószínű ugyanis, hogy olyan általános szabályok, amelyek a Ptk. által szabályozandó viszonyok mindegyikére alkalmazandóak lennének, nem találhatók, vagy azok olyan semmitmondó általánosságok lennének, amelyek jogi normába foglalása értelmetlen.

A Ptk. egyes könyveinek azonban már lehet általános része. Így például a kötelmi jogi könyvben egészen bizonyosan lesznek általános szerződési jogi szabályok, amelyekhez a már megszokott

módon kapcsolódnak majd az egyes szerződéstípusok szabályai. A tervek szerint a jogi személyek szabályozásánál is ezt a szabályozási módszert követné a törvényalkotó: lennének olyan általános szabályok, amelyek minden jogi személy fajta esetén érvényesülnének, s ezek kiegészítéseként kerülnének alkalmazásra az egyes jogi személy típusokra vonatkozó különös szabályok. Ha a Ptk.-ba kerülnek a gazdasági társaságok szabályai, akkor is esély van egy könyvön belüli, kisebb általános rész kialakítására; hiszen az egyes társasági fajtáknak vannak olyan közös szabályai, amelyek a gazdasági társaságok mindegyikére alkalmazhatóak, de a jogi személyeknek nem általános szabályai.

Olyan alapelvek viszont, amelyek az egész Ptk.-ban érvényesülnének, megfogalmazhatóak, még ha jóval kisebb számban is, mint ahogy az jelenleg történik a kódexben. Ezek az alapelvek a törvényértelmezési maximával és a bírói út biztosításáról szóló szabállyal együtt alkotják az új törvény bevezető rendelkezéseit.

2. Az új Ptk. értelmezési szabálya

A Konceptió szerint az értelmezési szabály szerkezetén nem szükséges változtatni: az a módszer, hogy a törvény meghatározza az értelmezésnél figyelembe veendő szempontokat, fenntartható, de kifejezésre kell juttatni, hogy e szempontok csak példálózó jelleggel kerülnek említésre, s a bíró további szempontokat is figyelembe vehet.

A Ptk. azonban 1993 óta tartalmaz olyan szabályt is, mely nem magának a Ptk.-nak, hanem a Ptk. szabályozási tárgykörébe tartozó viszonyokat rendező más jogszabályoknak az értelmezéséhez kíván útmutatást adni a Ptk. elsődlegességének hangsúlyozásával. Az új Ptk. az eddigieknél is erőteljesebben kívánná egyértelművé tenni, hogy a polgári jogi viszonyok szabályozásában elsődleges szerepet követel magának, s nem kívánja lehetővé tenni azt, hogy más jogszabályok – lerontva a Ptk. erejét – ellentétes vagy eltérően értelmezhető szabályokat vezessenek be. A Konceptió előkészítése során olyan elképzelések is felmerültek, hogy ki kellene mondani azt, hogy a Ptk.-tól eltérő szabályt más jogszabály ne határozhasson meg, illetve, hogy a Ptk.-t csak kifejezetten erre irányuló jogszabállyal lehessen módosítani – megakadályozandó, hogy csak úgy,

mellékesen, s ezért különösebb átgondolás nélkül lehessen belehasítani a kódexbe. Ezek az ötletek azonban elbuktak azon, hogy jogforrástanilag, a jogalkotási törvény jelen állása szerint a Ptk.-nak nem lehet a többi törvénytől eltérő, kiemelt státuszt biztosítani, ezért valószínűleg alkotmányellenes lenne minden olyan törekvés, ami a Ptk.-t a többi törvény fölé kívánná emelni. Még akkor is, ha ez elméletileg indokolt lenne, s ezzel a módszerrel talán hosszabb távon is biztosítani lehetne a gazdasági élet egységes szemléletű szabályozását.

A fentiek miatt azonban az új Ptk.-nak is meg kell majd elégednie annak előírásával, hogy a polgári jogviszonyokat szabályozó más jogszabályokat is a Ptk.-val összhangban, a kódexre figyelemmel kell értelmezni. Ez azonban csak a bizonytalan jogalkalmazási helyzetekben adhat megoldást, s nem gátolja, hogy a Ptk. utáni törvények eltérjenek a Ptk.-tól, s ekként szétzilálják a polgári jogi szabályok egységes rendszerét.

3. Az alapelvek

Amint erről már szó volt, az alapelvek az új kódexben különböző szinten jelennek majd meg. Lesznek olyan alapelvek, amelyek az egész törvénykönyvre kiterjedő hatásúak, de lesznek olyanok is, amelyek csak egy-egy könyvben vagy azon belül is csak egy körülhatárolható területen fejtik majd ki hatásukat. Mivel ilyen szempontból is felülvizsgálatra kerülnek a Ptk.-ban jelenleg található alapelvek, s egyébként is vizsgálat tárgya volt, hogy a megváltozott viszonyok között mi tekinthető valóban alapelvi hatású szabálynak,⁷ szinte szükségszerű, hogy a bevezető rendelkezések között említendő alapelvek száma megfogytokozik a jelenlegi szabályozáshoz képest. A Konceptió szerint három kódex-szintű alapelve lesz a Ptk.-nak: a jóhiszeműség és tisztesség elve, a saját felróható magatartásra való hivatkozás tilalma és a joggal való visszaélés tilalma. Ez utóbival kapcsolatban érdemes megjegyezni, hogy a koncepcióalkotás korábbi szakaszában volt olyan elképzelés, hogy a jognyilatkozatok bírósági ítélettel való pótlásának intézményét – mint meg nem engedhető beavatkozást a magánjogi viszonyokba – el kell törölni, de végül az az álláspont vált meghatározóvá, hogy igen szűk körben,

rendkívül kivételes esetekben mégis csak fenn kell tartani az intézményt.

Néhány alapelv, amely eddig a Ptk. bevezető rendelkezései között szerepelt, az új kódexben a megfelelő helyre kerülve, egy-egy könyv alapelveként fog funkcionálni. Így például az együttműködési kötelezettség elve nem tekinthető általános alapelvnek, sokkal inkább a kötelmi jogi, azon belül is leginkább a szerződési jogi viszonyok terén meghatározó alapelv, ezért a kötelmi jogi könyv elején, könyv szintű alapelveként kerül majd szabályozásra.

A családjogi könyvben is várhatóan lesznek az adott könyvre irányadó alapelvek, így például a gyermekek érdekeinek elsődlegességét olyan elvként fogja kimondani, ami az egész könyv szabályozását áthatja majd.

A Konceptió szerint a jelenlegi alapelvek közül kimarad az új Ptk.-ból az általános elvárhatósági szabály, mert az a jóhiszeműség és tisztesség követelményéből amúgy is következik. A rendeltetésszerű joggyakorlást sem kívánja az új Ptk. alapelveként szabályozni, mert ugyancsak a jóhiszeműség és tisztesség olvasztja magába ennek a korábbi elvnek a tartalmát, a rendeltetésszerű joggyakorlás követelményének súlyos megszegése pedig a joggal való visszaélés tilalmába ütközik, ezért a rendeltetésszerű joggyakorlás önálló alapelvét a Ptk. nem fogja szabályozni. A tulajdon és a személyek védelme mint alapelv ugyancsak feleslegesnek tűnik a Konceptió szerint, hiszen ezek olyan alkotmányos követelmények, amelyeknek ilyen általános formában való megismétlése a polgári jogban tartalmatlan. Ehelyett az egész polgári jogi szabályozásnak kell ezeket az elveket megvalósítaniuk.

4. A bírói út

Az általános rendelkezések között kell kimondani azt, hogy a Ptk.-ban biztosított jogok érvényesítéséhez az állam bíróságai útján nyújt segédkezet. Az állam tehát a magánautonómia viszonyai között keletkezett jogokat közhatalmi eszközökkel védi, s biztosítja azok érvényesülését, ha azok védelemre szorulnának. Az új Ptk. sem fogja akadályozni meghatározott körben választottbíróságok igénybevételét.

Bizonyos esetekben a polgári jogi jogok érvényesítésében köz-

igazgatási szerveknek is szerep juthat (pl. a birtokháborítási vagy a gyámhatósági eljárásban), de végső soron minden esetben meg kell adni a lehetőséget arra, hogy bíróságtól kérjenek jogvédelmet a polgári jogviszonyokból eredő jogaikban megsértettek.

JEGYZETEK

- 1 Sáriné Dr. Simkó Ágnes: *A polgári törvénykönyv módosításai 1989-1997* között; *Gazdaság és Jog* 1998/2. 3-8. oldal
- 2 Ld. Vékás Lajos: *Lehetséges-e magánjogi kodifikáció a 21. század bajnalan?* In: Vékás Lajos: *Az új Polgári Törvénykönyv elméleti előkérdései*; HVG-ORAC, Budapest, 2001. 15-28. oldal
- 3 1050/1998. (IV. 24.) Korm. határozat
- 4 Ld. részletesebben Vékás Lajos: *Egy új Polgári Törvénykönyv tartalmi batáiról: a „kereskedelmi magánjog” elhelyezése*; In: Vékás Lajos: *Az új Polgári Törvénykönyv elméleti előkérdései*; HVG-ORAC, Budapest, 2001. 38-74. oldal
- 5 Ld. Kisfaludi András: *A társasági jog helye a jogrendszerben*; *Polgári Jogi Kodifikáció* 2000/3. 3-12. oldal
- 6 Ezt a határidőt az 1003/2003. (I. 25.) Korm. határozat jelölte ki.
- 7 Az alapelvekkel kapcsolatos kodifikációs munka megalapozását Kecskés László: *Az új polgári törvénykönyv alapelvi rendelkezései* c. tanulmánya szolgálta. *Polgári Jogi Kodifikáció* 2001/1. 3-9. oldal

CSALÁDI JOG ÉS AZ ÚJ POLGÁRI TÖRVÉNYKÖNYV KONCEPCIÓJA

I

Az új Ptk. megalkotása során többször elhangzott, leírták, hogy ilyen horderejű munkához a megfelelő előkészítés miatt hosszabb időre van szükség, sőt több évre. Csak érdekesség gyanánt említeném meg azt a történelmi tényt, miszerint a magyar polgári törvénykönyv megalkotásának szükségességét az 1848: XV. törvénycikk rendelte el. Több tervezet készült kiváló jogtudósok, bizottságok részvételével. A történelem viharai közepette és az alapos kidolgozás igénye, nemkülönben elvi viták miatt csak az 1928. évre készült el egy olyan Magánjogi Törvényjavaslat az ún. Mtj., amiből ugyan törvény még mindig nem lett, de a bírói gyakorlat jelentős részben elfogadta, és kvázi szokásjogként alkalmazta. Végül is, több mint 100 év után született meg törvény formájában a Polgári Törvénykönyv az 1959. évi IV. tv. Akkor, amikor a társadalmi viszonyok már olyan változásokon mentek keresztül, melyre a '48-as honatyák egyáltalán nem gondolhattak. Szemük előtt még „az ősiség teljes és tökéletes eltörlése” alapján álló Ptk. lebegett. A részleteket a szakemberekre bízták. Természetesen 100 év „törvénykezési” állapotát nem lehet ennyivel elintézni. Utalni kell a 19. sz. közepén beállott, szabadságharc elbukása utáni helyzetre, majd a kiegyezés után megindult jogalkotási munka eredményeire. Különösen fontos volt az áruforgalom szempontjából az 1875: XXXVII. Kereskedelmi Törvény, valamint az 1876: XVI. tv., a végrendeletek alakításáiról. Saját témám szempontjából fontos volt és hosszú évtizedekre meghatározó jelentőségű, személyi és családi viszonyok tekintetében egyaránt, az 1877: XX. tv. az ún. gyámtörvény. Végül és nem utolsósorban meg

kell említeni az egységes, állami házassági köteléki jogot szabályozó 1894: XXXI. törvényt.

Az 1950-es években elindult jogalkotási folyamat sem került el egy olyan társadalmi megrázkódtatást, aminek eredménye ebből a szempontból is döntő jelentőségű. Ugyanis lényegesen enyhült már 1957-ben a szinte „hadigazdálkodás” jellegű tervutasításos gazdaságirányítás. Elég itt csupán a mezőgazdaságot gyötrő beszolgáltatások eltörlésére és helyette a szerződéses rendszer bevezetésére utalni. Csekély mértékben, de megvolt az ipari termékek forgalmának valaminő áruformája, ami legalább a részletkérdésekben, egyre határozottabb formát öltött. Mindez azt is jelentette, hogy 1959-re – az ország szakmai közönsége által is megvitatottan – olyan törvénykönyv készült, amely magába foglalhatta száz év jogtudományának azokat az eredményeit, legalapvetőbb elveit, amelyek a tulajdon és az áruviszony vonatkozásában kialakultak. Igaz a politika ebben az időben a tulajdonszerzés lehetőségét nagymértékben korlátozta, ezzel együtt korlátozta vagy megszüntette a gazdaság működésének egyes formáit a hozzákapcsolódó ügyletekkel együtt; de a megengedett körben érvényesülhettek a jogrendszer olyan törvényszerűségei, amelyek nem politikafüggők. Ennek a viszonylag leegyszerűsített szabályozásnak a feloldása tovább folytatódott – és most már fokozottabb ütemben – az ún. 1968-as gazdasági reform során. Ézt a folyamatot „Az új gazdasági mechanizmus jogszabályainak gyűjteménye” c., több kötetre rugó kiadványokból lehet nyomon követni. A gazdasággal összefüggő jogalkotás egyre inkább figyelembe vette a piac törvényszerűségeit, azonban mindezt a társadalmi tulajdon döntő fölénye mellett tette.

Az utóbbi évtized társadalmi gazdasági változásai során megjelent igényeket már a korábbi törvény minden kiváló rendszerező és absztrakciós készsége ellenére, valamint a piaczgazdasághoz egyre közelítő módosításai mellett sem képes megfelelően kielégíteni. Számos olyan megoldás, formáció jött létre – szinte robbanásszerűen – amiket gyakran a hirtelen alkotott jogszabályokkal, módosításokkal sem lehetett maradéktalanul keretek között tartani, hézagmentesen szabályozni. Mindenképpen megérett a helyzet egy új Ptk. megalkotására.

A kormány létrehozta a Kodifikációs Főbizottságot, majd albi-

zottságok és munkacsoportok alakultak. Így jött létre a Családjogi Albizottság, melynek magam is tagja voltam. Ennek munkája zömében a 2000. évre, 2001. elejére esett. Összetétele: gyakorló bírák, minisztériumi szakemberek (IM., SZCSM.), egyetemi oktatók, mintegy 10 személy.

Dr. Weiss Emília professzor asszony volt ennek a bizottságnak valamint az Öröklési jogi Bizottságnak az elnöke. Tanulmányok készültek a Csjt. különböző részeiről. Ezeket megvitatta az Albizottság. Majd miután az egész Ptk.-val kapcsolatos összes rész-munkát értékelte és megvitatta a Főbizottság, közlemény formájában került nyilvánosságra „Az új Polgári Törvénykönyv Konceptiója” címen a teljes anyag, a 2002. évi január 15. Magyar Közlönyben. Észrevételek és alapos átdolgozás után, az 1003/2003. (I. 25.) Korm. határozat hagyta jóvá az új Polgári Törvénykönyv Konceptióját és 1. sz. melléklete tartalmazza magát a Konceptió szövegét. Az MK. 2003. évi 8. sz. különszámában is megjelent a Konceptió, mely a fő irányvonalakat tartalmazza, és az ún. Tematika, amely a 2002. januárjában megjelent közlemény átdolgozott változata. Ezek együtt képezik a törvényt szövegezés alapját.

A Kodifikációs Főbizottság létrehozásáról, munkájáról másik előadás szól, ezért azt nem részletezném.

Első és nem könnyen eldöntendő kérdés az volt, hogy hol kell, lehet az új Polgári Törvénykönyv tartalmi határait megvonni. A magam részéről mindezt csupán a családi jog szempontjából vizsgálom.

Idekívánkozik egy zárójeles megjegyzés arról, hogy én miért beszélek következetesen családi jogról, holott a szakmának igen jelentős része, főként a gyakorló jogászok családjogról beszélnek, sőt a Polgári Törvénykönyv ide vonatkozó kötetének címe a – jelenlegi hivatalos álláspont szerint is – Családjog lesz. A Ptk. említett könyve csupán a családról szól, illetve az ahhoz hasonló, vagy azt pótló jogviszonyokról. Nem tartalmaz különböző olyan szabályokat, amelyek valamely családhoz tartozás okán érintik az embert. Ilyenek a családtámogatási szabályok, társadalombiztosítási juttatások és más hasonló, amelyek családtagként illetnek valakit. A nem szakmabeliek részére tartott előadásaim során ezek a problémák

tömegével jelentkeztek, ezért tartom helyesebbnek, egyértelműbbnek az általam használt kifejezést.

Visszatérve a tartalmi határok problémájához, a polgári joggal foglalkozó elméleti és gyakorlati szakemberek többsége úgy véli, hogy a Polgári Törvénykönyvnek elsősorban az árutermelő tulajdonra és az üzleti jellegű áruforgalomra kell tekintettel lenni. Az 1959. évi IV. tv. eredetileg az állampolgárok egymás közötti egyszerűbb jogviszonyait vette alapesetnek, ezt szabályozta elsősorban. Ezek jellegzetességei határozták meg az egész szabályozást. A bevezetőben arra kívántam utalni, hogy már azok között a körülmények között is egyre nagyobb jelentőségre tettek szert az árúviszonyok. Ezek törvényszerűségei „íródtak” át a jog nyelvére és egyre szigorúbbak voltak a követelmények, pl. a szerződéses kikötések teljesítése során. A gyakorlati megvalósítás természetesen hullámlzó volt, mint mindig.

A jelenlegi tervek szerint, a profi árutermelők és forgalmazók – szolgáltatók közötti jogviszonyok volnának, illetve lesznek tehát a meghatározó jelentőségűek. Második csoportban találjuk az üzleti élet képviselői és a fogyasztó személyek jogviszonyait rendező normákat. Végül, kivételes szabályként, a két – mondjuk így – állampolgár között létrejövő jogviszonyok szabályozását. Tehát, a teljes szabályozás megfordul a piac profi résztvevői oldalára. Ebbe a szabályrendszerbe, az itt követett, meghatározó elvek közé ékelődik be a családi jog a maga egészen más természetű szabályrendszerével.

A korábban említett „Koncepció” egyszerűen megállapítja a V. fejezete 3. pontjában, hogy a „A családjog anyaga beépül az új Polgári Törvénykönyvbe. Az integrálás során gondoskodni kell a családjogi viszonyok sajátosságainak megfelelő kifejezésre juttatásáról, szükség esetén sajátos, csak-e viszonyokra vonatkozó alapelvek felállításáról.”

Ugyanannyira természetesnek veszi a Koncepció a családi jog hovatartozását, hogy még annyi indokát sem adja, mint az egyedi munkaszerződés integrálásának, vagy a társasági jog külön törvényben való szabályozásának.

Az új Ptk. kódex jellegű lesz, és magába foglalja majd a családi jogot is.

Kétségtelen, hogy a szabályozás módszere a családi jog normáit tekintve is, ugyanolyan, mint a polgári jog anyagáé, vagyis a mel-
lérendeltség és a felek egyenjogúsága a meghatározó. Könyvtárnyi
anyaga van annak a témának, hogy vajon milyen alapon, milyen
szempontok szerint kell egymástól elhatárolni az egyes jog-
területeket. Ezek némi ismeretében vannak aggályaink több
vonatkozásban.

Azt aligha lehet vitatni, hogy a családtagok közötti jogviszonyok
a magánélet területére tartozó társadalmi jelenségeket szabályoznak
de a jogviszonyok létrejötte, módosulása, megszűnése vagy azok tar-
talma alig-alig függ a felek akaratától. Talán csak egy igazi példa
említhető, ahol mindkét fél akarata valóban számít, ez pedig a
házasság létrejötte. A házassághoz fűződő joghatások tartalma azon-
ban már nem befolyásolható a felek által. A házasság megszüntetése
is hatósági úton történik. E tekintetben létrejött közös mege-
gyezésük sem bontó ok, csupán súlyozott bizonyítéka a házasság
helyrehozhatatlan megromlásának. A szülő – gyermek kapcsolat
vagy a rokonsági kapcsolat leszármazáson alapul és szintén a
törvény adja meg ezek tartalmát. Gondoljunk a gyámságra vagy az
örökbefogadásra. Itt döntő mértékben csupán az egyik fél akaratáról
beszélhetünk általában, de itt is csak a jogviszony keletkezésénél, és
az is szigorú hatósági kontroll alatt van. Más esetben egy házasság
keletkeztet olyan egyéb családi kapcsolatot, amelyről esetleg
sejtelve sincs az új házasság ebbe a körbe eső rokonának, de lesz
jogilag szabályozott hatása.

A családi jogi jogviszonyokban döntő jelentősége van számos
jogon kívüli tényezőnek így az erkölcsi normáknak, konvencióknak,
érzelmi kötődéseknek.

Az egyetlen valóban polgári jogi jellegzetességeket mutató jogvi-
szony e tekintetben, a házastársak vagyonjogi szerződése.

Azonban már a lakáshasználattal kapcsolatos szerződésüket a
bíró teljesen félreteheti, ha a gyermekek érdeke úgy kívánja.

A Csjt. eddigi részei bár a házasságról, családról és a gyámságról
szólnak, de e jogterülettel foglalkozók az egész gyermekvédelmi
megoldásra úgy tekintettek, mint családpótló intézményre. Félő,
hogy a gyermekvédelemmel kapcsolatos jogszabályi anyag végképp
leválik a családi jogról. Tananyagként aligha fér majd bele az új

struktúrába és amit nem oktatunk, az természetesen kiesik a leendő ifjú szakember látóköréből.

Nagy problémának érzem, hogy most nem a Csjt. lesz a családi vagy családi jellegű jogviszonyok alaptörvénye, hanem egy egészen másfajta figyelmet igénylő kódex. Csak reménykedni lehet abban, hogy mivel viszonylag önálló könyv formájában jelenik meg a törvénynek ez a része, mégis összefoghatja ezt a jogterületet.

Ami viszont abszolút pozitívum ebben a folyamatban, hogy a Csjt. olyan, alapos átvizsgálása történt meg, amilyenre nem tudok korábbi példát említeni, mert bár készült néhány novelláris jellegű és számos más módosítás, azonban ezekre az volt a jellemző, hogy ha az egész törvényt érintette is, rendszerint egy-egy alapkérdés szempontjából, pl. a házastársak vagyoni viszonyai, vagy az 1995. évi XXXI. tv., a gyermekek jogainak érvényesülése vonatkozásából pártázta végig azt. Most viszont minden részét, gyakorlati és elméleti szempontból egyaránt átvizsgálta a Bizottság, figyelemmel arra is, hogy a kapcsolódó szabályozáshoz viszonyítva milyen ellentmondások vannak.

Mondhatni, így áttekintve az egészet van mit javítani a családi jog szabályozásán és számos kiegészítés is szükségessé vált. A társadalmi, gazdasági rend átalakulása is számos tekintetben más megoldást kíván. Az új szabályozásra akkor is szükség volna, ha nem egy magánjogi kódex megalkotásáról lenne szó. A magam részéről szívesebben is nevezném Magánjogi Kódexnek a készülő törvényt. Úgy gondolom, így előítélet-mentesebb volna a tény, hogy a profi üzleti élet szabályai is benne lesznek, sőt ez fogja uralni a törvényt terjedelmileg és elvi hatásait illetően is, amelyek remélem mégis csak távol állnak a családi élet belső viszonyaitól bármennyire nemcsak egyszerűen piacgazdaságot, hanem szociális piacgazdaságot kíván szabályozni a leendő kódex. Ez esetben is lenne annyi alapja a monolitikus megoldásnak, hogy nem a közjogi szféra területének jogviszonyait szabályozza a kódex, noha a hagyományos polgári jog területére is alaposan benyomultak a közigazgatási szabályok, l. fogyasztóvédelem.

Pozitívumnak merem remélni azt a pusztán tény is, hogy egy kódex jellegű szabályozást nem lehet úgy módosíthatni, ahogyan egyetlen, viszonylag egynemű társadalmi viszonyrendszer sokaságát

szabályozó alapvető törvényt sem lehetne. Jelenleg ugyanis az a helyzet, hogy különböző bár nagyon fontos, de mégis csak részterületet szabályozó törvények módosítják az alapul-fekvőt úgy, hogy még a cím sem kelti a módosítás gyanúját. Vannak az elmésen „saláta” törvénynek nevezett törvények, amelyekben szinte minden van, ami éppen az adott időszakban szabályozást kívánt.

Az 1987. évi XI. tv. a jogalkotásról hatályban van (1990-óta 10 módosítást ért meg eddig). Ez a törvény csak általánosságban fogalmazza meg, hogy az azonos társadalmi viszonyokat lehetőleg egy törvényben kell szabályozni és nem egyértelmű, hogy a módosítások vonatkozásában hogyan kell eljárni.

Ami a családjogi könyv kódexen belüli elhelyezését illeti, a tervek szerint ez lenne a II. kötet, mivel a személyi joggal lát szoros kapcsolatot a Kodifikációs Főbizottság. A magyar jogtörténetben van példa erre a megoldásra, is l. a Szladits Károly szerkesztésében megjelent Magyar Magánjog c. mű köteteinek számozását, de van példa arra is, hogy ez a rész IV. kötetként, az öröklési joggal foglalkozó rész elé került, mint a Fodor Ármin szerkesztésében készült Magyar Magánjog c. másik műben. Ennek a megoldásnak is megvan az elfogadható indoka, hiszen a törvényes öröklés házassági és rokoni kapcsolatokon alapul. Ez esetben a családi jog mintegy előre vetítette az öröklési jogviszony lehetséges alanyait. Külföldi vonatkozásban is azt tapasztalhatjuk, hogy mindkét megoldás megtalálható.

A Ptk. Személyekről szóló része a természetes személyekkel mint jogalanyokkal foglalkozik. E tekintetben a cselekvőképességet érintő gondnokság szabályai azok, amelyek a gyámság szabályaihoz közel állnak. Egyebekben alig van jelentősége annak, hogy egy jogalany házasságban él-e vagy sem, talán csak a közös vagyonnal való rendelkezés körében. A jelenlegi szabályok szerint gyakorlatilag még itt sem. Egyebekben pedig a személyekről szóló rész szabályai túlnyomórészt a jogi személyekkel foglalkoznak. Véleményem szerint közelebb áll az egész problémakör az öröklési joghoz, ha már a kódexen belüli helyét keressük, mert itt elsősorban a családtagok közötti jogutódlásról van szó.

II.

A Konceptió öt témát emel ki a családi jogot szabályozó könyv vonatkozásában mint amelyekre különös figyelmet kell fordítani. Ezek a következők:

1. Alapelvek
2. Házassági vagyonjog
3. Élettársak kapcsolatai
4. Szülő-gyermek kapcsolat
5. Örökbefogadás

Valóban ezek a területek rendkívül fontosak de az ún. Tematikai rész sokkal több reményre jogosít. A szövegezésnél mindazt figyelembe kell venni, amit ott olvashatunk és figyelembe is fogják venni, mert csak akkor volt igazán értelme az Albizottság munkájának. Minden reményünk megvan arra, hogy a családi jog is korszerű, kellően részletezett szabályozást kapjon. Természetesen a gyakorlat fogja majd megmutatni, hogy ez mennyire sikerült.

Nézzük most a kiemelt témákat.

1. Alapelvek:

Az ún. Alkotmányos alapelvek megismétlését fölöslegesnek tekinti a Konceptió. Ezáltal közelebb kívánja hozni az alkotmányhoz magát a törvényalkotást, mert a részletek kidolgozásánál is az Alkotmányban kifejeződő értékekre kell tekintettel lenni. Elismeri a Konceptió, hogy ki kell emelni a gyermek védelmének elvét a családjogi könyv elején, bár ez is alkotmányos alapelv. Ennél az alapelvnél fokozottan kell vizsgálni, hogy az 1991. évi LXIV. törvénnyel kihirdetett, Gyermek jogairól szóló, New Yorkban 1989. nov. 20-án kelt egyezményben foglaltaknak mennyiben felel meg a szabályozás. Az Egyezmény a gyermek mindenképp felett álló érdekét tekinti alapelvné. Ez többet jelent véleményem szerint, mint ami nálunk eddig megfogalmazódott az Alkotmányban. Alaptörvényünk 67.§ kimondja ugyan, hogy a gyermeknek joga van családjára, az állam és a társadalom részéről arra a védelemre, gondoskodásra, amely megfelelő testi, szellemi, erkölcsi fejlődéséhez szükséges. A 16., 17. § és a 66.§ /3/ bek. is védi az ifjúság érdekeit, ezek a szakaszok egy-

egy konkrét vonatkozást is érintenek, (szociális ellátás, munkavégzés területén megillető védelem), értelmezésem szerint ezek mégsem fejezik ki a gyermekek érdekeinek teljes előtérbe helyezését.

Foglalkozni kell még szerintem a törvénynek ebben a részében a méltányosság elvével is ami sokkal inkább jellemző erre a jogterületre, mint a piaci viszonyokra. Azonban úgy gondolom, a fogyasztóvédelem miatt jelentősebb szerepe lesz a kötelmi jogban, is mint eddig.

2. A házassági vagyoni jog szabályai:

Ezek „Gyökeres átalakításra szorulnak” mondja a Konceptió. A Tematika részletezi mire is gondol. Az Albizottság szerint, jelenleg két sarokpontja van a szabályozásnak:

- a) törvényes házassági vagyoni jogi rendszer
- b) házassági vagyoni jogi szerződés az 1986. évi IV. tv-nyel történt módosítás hatálybalépése óta.

E törvény indokolása utal arra, hogy 1952 és '86 között már történt olyan gazdasági-társadalmi átalakulás, (l. az 1968-os gazdasági reform hatását), ami miatt nem elegendő a Csjt. eredeti megoldása. A különböző vállalkozások lehetővé tétele jelentős vagyoneltolódást eredményezett, ugyanakkor a közvélemény szemében igazságtalan eredményekre is vezetett. (Mindkét fél vagyonának kockáztatása pl. noha csak az egyik volt vállalkozó.)

Mára világossá vált, hogy a szerződésnek az a szabályozása miszerint a házastársak eltérhetnek a tv. szabályaitól – és többet nem mond – szintén nem elégséges. Az átalakításnak szolgálnia kell:

- a családvédelmet, a gyermekek érdekeit,
- az üzleti tevékenységet folytató félnek szélesebb körű döntési jogot kell adni,
- figyelemmel kell lenni a forgalmi biztonságra, a hitelezők védelmére,
- ugyanakkor a házastársak egyenjogúságára, közös akaratukra a háztartásban, gyermeknevelésben kifejtett tevékenységre.

Szerte Európában megtalálható az az igény, hogy a házastársi együttélés alatt bekövetkező vagyonszaporulatból mindkét felet részesítsék. A másik jelenség, amely nálunk is kíváncsághoz képez és megvalósítandó, hogy a mindennapi életvitelt szolgáló vagyont, ideértve a közösen lakott lakást is, különítse el a törvény a foglalkozás gyakorlásához, üzleti életben való részvételhez szükséges vagyontól. Különösen a rendelkezési jog tekintetében igényeknek más-más szabályozást.

A Tematika az élet követelményeihez való rugalmasabb alkalmazkodás érdekében a következőt javasolja:

Törvényes házassági vagyonejnek megmaradna a jelenlegi.

Választható másik megoldás lenne a Csjt.-t közvetlenül megelőző időben érvényesült ún. közszerzeményi rendszerhez hasonló, ugyancsak részletesen szabályozott vagyonej.

Lehetőség lenne a teljes vagyon elkülönítésre vonatkozó szerződés kötésére, de ekkor is lehetne közös vagyonuk.

Végül köthetnének olyan vagyonej szerződést, amely az első és a második változatot kiegészíti azzal, hogy valamilyen vagyonrészre vonatkozólag másként állapodnának meg, mint ahogyan azt a tv. szabályozza.

A 2.,3.,4. megoldásnál szabályozni kell a közös életvitel céljait szolgáló lakás helyzetét úgy, hogy az közös kezelés és rendelkezés alatt állhasson. A háztartás és gyermeknevelés céljait szolgáló kiadásokhoz mindkét fél járuljon hozzá.

Szerződés szükséges a kétféle, szabályozott vagyonej rendszer közötti választáshoz, avagy a teljes vagyonek elkülönítés kikötéséhez ill. az egyes vagyonrészek tekintetében kötött megállapodáshoz. A házassági vagyonej szerződés érvényességéhez speciális alaki feltételt tart szükségesnek a Konceptió – mégpedig közokiratba foglalást.

Ezzel megoldható volna egy hiteles nyilvántartás is hitelezővédelem céljából.

Ezek a szerződések halálesetére szóló közös rendelkezést is tartalmazhatnának, mivel az öröklési joggal foglalkozó Bizottság javasolja a házastársak számára a közös végrendelet alkotásának

lehetőségét. Ezeknél a szerződéseknél ki kell dolgozni a szerződési szabadság korlátait, valamint meg kell nézni, hogy a szerződések általános szabályai hogyan érvényesülhetnek, mivel merőben más a célja a házassági vagyoni jogi szerződésnek mint a piaci jellegűnek.

A bírói gyakorlat erősen igényelné a házassági vagyoni jog és a gazdasági, társasági jog érintkezési területének szabályozását is.

3. Élettársak:

E vonatkozásban a tartás, a lakáshasználat, valamint a vagyoni jog vonatkozásában kívánja szabályozni a Konceptió ezt a jogviszonyt, és pedig a *Családjog* c. könyvben. Ez az elgondolás merőben új. Eddig a Csjt. nem foglalkozott az élettársak kapcsolatával, noha a szülői jogokat és kötelezettségeket teljesen azonosan szabályozta a házastársaktól született gyermekekével. Igen helyesen nem tett különbséget a szülők között aszerint, hogy gyermekük házasságból született vagy élettársi, illetve egyéb kapcsolatból. Ilyen megfogalmazás a gyermekek megkülönböztetését is jelentette volna, még akkor is, ha a jogi szabályozás tartalmilag azonos lett volna.

Nem javasolja az élettársi kapcsolatok regisztrálását a Konceptió szintén helyesen. Hiszen ez már rendkívül közel hozná ezt a kapcsolatot a házasság intézményéhez, ami több okból nem kívánatos. Csak kettőt említenék: maguk a felek is egy szabályozástól mentesebb formát kívánnak maguknak, lehet, hogy házastársuktól hosszabb ideje véglegesen külön élnek de valami akadálya van a bontóper lefolytatásának.

A regisztrálástól függetlenül azonban indokolt bizonyos helyzetben védelmet nyújtani az élettársnak. Ilyen lehet egy tényleges, folyamatos, hosszabb ideig fennálló együttélés. Ezekre vonatkozik az említett elgondolás.

4. Szülő-gyermek kapcsolat:

Az apai jogállás többféle pontosítást, kiegészítést igényel. Itt nem koncepcionális változtatásról van szó, hanem kiegészítésről és igazságosabb vagy életszerűbb megoldásokról. Ilyennek érzem azt az elgondolást, amely szerint a teljes hatályú apai elismerő nyilatkozat mindkét változata megtámadható lenne akarati hiba címén különösen megtervesztés esetén.

Új megoldás lenne, hogy az anya is indíthasson pert apaság megállapítása iránt és lehessen a gyermek törvényes képviselője ebben a perben. Továbbá mind az anya, mind a gyermek kaphasson a pervitelhez is gyámhivatali segítséget.

5. Örökbefogadás:

Mondhatjuk, hogy a legtöbbször módosult az utóbbi évtizedben.

Itt a legfontosabb kíváncsi az, hogy a gyermek, a vérszerinti szülők és az örökbefogadó(k) alanyi jogait is érintő szabályok törvényi szabályozást kapjanak, és ne rendeletekben találjuk meg azokat.

Változatlanul csak kiskorú örökbefogadását támogatja a Tematika is, noha a szakirodalomban találkozunk olyan nézettel is amely elképzelhetőnek tartaná nagykorúak örökbefogadását is. A többség véleménye szerint ennek a jogintézménynek a célja olymértékben átalakult, amely mellett már nem indokolt nagykorúak esetében lehetővé tenni.

Hangsúlyozottabban kívánja védeni a törvény a vérszerinti szülőt is, amennyiben főszabállyá tenné, hogy örökbefogadásra csak a vérszerinti szülő kérelmére de legalább hozzájárulásával kerüljön sor, és csak kivételesen, a törvényben meghatározott helyzetben e nélkül.

Rokon vagy a házastárs gyermekének (mostoha-gyermek) ill. más által már legalább egy éve nevelt gyermeknek az örökbefogadását – helyesen – könnyíteni kívánja a Bizottság. Főleg az alkalmassági vizsgálatok, a tanfolyam mindenre tekintet nélküli csoportos változata vonatkozásában stb. Részben ma is így van, de lehet még javítani a szabályozáson. Mindezek mellett el kell még gondolkodni azon is, hogy ha egyedülálló anya mond le a gyerekekről, az apa keresésére nézve milyen szabályok érvényesüljenek, vagy az örökbefogadáshoz adott hozzájáruló nyilatkozatot miért csak az ún. inkognitó örökbefogadásnál lehet visszavonni. Amennyire indokolt szigorítani a szülő hozzájárulása nélkül történő örökbefogadás szabályait legalább annyira indokolt lenne az ismeretlen szülők gyermekeire nézve – bizonyos türelmi idő után – megengedni a hozzájárulás nélküli örökbefogadást.

Ennyiben kívántam részben véleményemet elmondani, részben

kiemelni néhány fontos javaslatot a Családjog c. könyv megalkotásával kapcsolatban. Jelezném még, hogy a Konceptió is és a Tematika is lényegesen többről szól, mint ami az előadás kereteibe belefért.

Köszönöm a figyelmet!

A PTK. KÖTELMI JOG ÁLTALÁNOS RÉSZÉNEK REFORMJÁRÓL

1. A készülő új Polgári Törvénykönyv kodifikációja „többlépcsős” folyamat: a kodifikációs törekvéseket, a reform elveit először Tézisek gyűjtötték pontokba, amelyek később Koncepcióvá érlelődtek (közzétéve: Magyar Közlöny 2002. évi 15. számában), szakmai vita eredményeként ez bővült és egyben tisztult a Koncepció második változatává és a Tematikává (közzétéve: Magyar Közlöny 2003. évi 8. számában), amelyet a Kormány határozattal fogadott el (1003/2003. (1. 20.) Korm. határozat). Az elfogadott és közzétett Koncepció a normaszövegezés és indokolásának vezérfonalául szolgál – ideértve a szerződések jogát is –, a teljes normaszöveg-tervezet előreláthatóan 2005. év végéig készül el. A kodifikáció jelen állapotában – a szerződési jog általános szabályának normaanyaga és indokolása első változatban készült el – a reform fontosabb vonásai körvonalazódni látszanak.

Az új Polgári Törvénykönyv koncepciójának különösen a szerződési jog (kötelmi jog) szempontjából meghatározó tézisei közé tartozik, hogy *monista elven* épül fel, és a szabályozás *modelljéül* a kereskedelmi (üzleti) forgalom viszonyai szolgálnak. Ez azt jelenti, hogy a szerződési jog kodifikációja során – részben elvi megfontolások okán, részben a nemzetközi tendenciákhoz igazodva – a monista szabályozási filozófiának megfelelő egységes Polgári Törvénykönyv gondolatából kell kiindulni. Más szóval: nem készül külön Polgári Törvénykönyv, illetve külön Kereskedelmi Törvénykönyv.

A polgári jog tárgyát és módszerét tekintve egységes jogág: a vagyoni forgalom viszonyait és a személyhez fűződő jogok védelmét a mellérendeltség és egyenjogúság elvei szerint szabályozza. Az alapvető jogági egységesség azonban nem jelenti, hogy a polgári jogon belül – a jog gyakorlatában – ne lenne megfigyelhető egyfajta

differentiálódás. A polgári jognak piacgazdasági viszonyok között legalábbis két olyan társadalmi szférát szabályoznia kell, ahol a vagyoni jogviszonyok súllyal megjelennek: az üzletszerű gazdasági szférát és a non-profit magánjogi szférát. A két nagy terület egyidejű befogadása nem bontja meg a jogág elvi egységességét: a jogági szabályozás tárgyából, alapvető elveiből, a szabályozás módszeréből, az azonos logikára épülő jogi technikákból eredő összekötő vonások a meghatározóak. A kodifikáció szempontjából azonban nem hagyható figyelmen kívül, hogy a polgári jog lényegében azonos jogintézményei eltérően jelenhetnek meg az üzleti-kereskedelmi szférában és a non-profit-civil szféra viszonyai között. A piaci üzleti gazdálkodás a magánpolgári viszonyokhoz képest nemzetközi tekintésben is mutat olyan sajátosságokat, amelyek a polgári jogi szabályozásban megjelennek. Az üzletszerű gazdálkodásra a tömegméretű vagyoni kapcsolatok, a nagyméretű beruházások megvalósítása a jellemző: az árukapcsolatok nem szükséglet-kielégítési, fogyasztási célúak, hanem a vállalkozások arra törekcszenek, hogy a szerződéses ügyleteken keresztül nyereséghez, jövedelemhez jussanak.

A hatályos Ptk. szabályozási modellje ugyancsak monista elven alapszik, azonban – érthető történeti okokból – a magánpolgári viszonyokra szabott. A magánszemélyek non-profit kapcsolataiban a szerződések azt a célt töltik be, hogy lebonyolítsák a magánpolgár eseti (ad hoc) jellegű szükséglet-kielégítést szolgáló vagyoni aktusait, jogi keretet adjanak a fogyasztási javakkal való ellátásukhoz, ezért a szerződések szabályai az ilyen ügylettípusokra méretezettek, kétpólusú, relatív szerkezetű kapcsolatok modelljére épülnek, az egyedi magatartás szubjektív megítéléséhez kötik a szerződés-szegések szankcióit stb.

A piacgazdaság magánjogi elvárásai a Ptk. eddigi kereteit és módszereit meghaladják, szétfeszítik. Az új Ptk. koncepciója a szerződési jog modellezését „megfordítja”, és a szerződési szabályokat egyértelműen a kereskedelmi (üzleti) forgalom követelményeire méretezi, mindenekelőtt azért, mert ebben a körben kötik a gazdaságilag legjelentősebb szerződéseket, és volumenét tekintve az itt bonyolódó vagyoni forgalom túlnyomó jelentőségű. Ez a nemzetközi jogfejlődéssel is összhangban áll: az irányadónak

tekinthető piacgazdaságú országokban az egységes szerkezetű magánjogokban, különösen a szerződések jogában lényegében mindenütt az üzletszerű professzionális gazdálkodás piaci viszonyai jelentik a szabályozás modelljét, és nem az eseti magánpolgári árukapcsolatok. A magánjogban általában a polgári jog és kereskedelmi jog szintézise figyelhető meg, a közeledés azonban döntően a magánpolgári szféra felől megy végbe, és az összekapcsolódás az üzleti szféra szintjén alakul ki. Az egységesülési folyamat lényeges mozgatója és feltétele, hogy a piacgazdasági társadalmakban a gazdasági kultúra a magánemberi intelligencia részévé vált. A magánember az üzletszerű gazdasági élet részesévé (is) lett, ismeretei, szemlélete a piaci gazdálkodáshoz szokott, az üzleti kultúra jelentős mértékben az emberek általános felkészültségének részévé vált. A modellváltás a szerződési jog szabályozása szempontjából a következőket jelenti:

- A szerződési jog és a kötelelem általános szabályai a kereskedelmi (üzleti) forgalom viszonyaira szabottak. Az általános szabályok alóli kivételeket ezért nem a „gazdálkodó szervezetre”, hanem a magánszemélyre – a fogyasztóra – nézve kell megfogalmazni. Ebben a szabályozási rendszerben a „gazdálkodó szervezet” hagyományos fogalma meghaladottá válik, ehelyett a fogyasztó („a gyengébb fél”) számára fogalmazhatók meg kivételes szabályok, olyan esetekben, amikor a természetes személy az üzleti, professzionális szféra képviselőivel – a vállalkozásokkal – kerül kapcsolatba.
- A modellváltás az általános részen túl az egyes szerződéstípusok külön szabályozására is kihat. Az üzleti forgalomban és a magánszemélyek kapcsolataiban egyaránt fontos szerepet játszó szerződéstípusoknál ugyanis az üzleti élet követelményszintje válik mérvadóvá és csak sajátos, indokolt esetekben lehet szükség eltérő, kivételes szabályokra a fogyasztókra nézve, vagy a magánszemélyek egymás közti kapcsolataiban. Természetesen azoknál a szerződéstípusoknál viszont, amelyek meghatározóan a magánszemé-

lyek kapcsolataiban játszanak szerepet, a szabályozás ennek az alanyi körnek az igényeihez igazodik.

2. A kötelmi jog szabályait az új Kódex – legterjedelmesebb – Negyedik Könyve tartalmazza majd. Ezen belül a kötelelem közös szabályai és a szerződések általános szabályai önmagukban is rendkívül terjedelmesek, a kodifikációs elképzelésekből azonban a joganyag strukturális újszerűsége is sok mindent elárul. Az általános rész az alábbi szerkezeti felépítésben készül:

1. Rész. A kötelelem közös szabályai (kötelemfakasztó tények; a fogyasztói jogviszony; elévülés, jogvesztés, határidők)

2. Rész. A szerződés általános szabályai

I. Cím. A szerződési jog alapelvei (a szerződési szabadság; együttműködési és tájékoztatási kötelezettség; visszterhesség vétele stb.)

II. Cím. A szerződés megkötése

I. Fejezet. A szerződés megkötésének általános szabályai (a jognyilatkozatok megtétele és a szerződés létrejötte)

II. Fejezet. A jognyilatkozatok megtételének formája (a szerződés alakja; az elektronikus okiratban tett nyilatkozat; a közvetlen és közvetett képviselő szabályai)

III. Fejezet. A szerződés megkötésének különös formái (a szerződéskötési kötelezettség; az előszerződés; a versenyeztetési eljárás szerződéskötési szabályai; szerződéskötés általános szerződési feltételekkel)

III. Cím. Az érvénytelenség

I. Fejezet. A semmisség és a megtámadhatóság

II. Fejezet. Az érvénytelenségi okok (akarathibák; a jognyilatkozat hibái; a célzott joghatás hibái)

III. Fejezet. Az érvénytelenség jogkövetkezményei

IV. Fejezet. A szerződés hatálytalansága (az abszolút hatálytalanság; hatóság vagy harmadik személy beleegyezése-

jóváhagyása; a relatív hatálytalanság; a szerződés bírósági úton történő érvényesítése)

IV. Cím. A szerződés módosítása és megszüntetése

V. Cím. A szerződés teljesítése

I. Fejezet. A teljesítés általános szabályai (a szolgáltatás; a teljesítés helye, ideje, módja; a szolgáltatás minősége és mennyisége)

II. Fejezet. A pénztartozás teljesítésének különös szabályai (pénznem, kamat, több tartozás elszámolása; bírósági letét útján való teljesítés; a beszámítás stb.)

III. Fejezet. Többalanyú szerződések teljesítése (a harmadik személy javára szóló szerződés; a harmadik személy részéről történő teljesítés; több kötelezett, illetve több jogosult a szerződésben)

IV. Fejezet. Változás a jogosult vagy a kötelezett személyében (a követelés átruházása; a tartozásátvállalás; a szerződés-engedményezés)

VI. Cím. A szerződésszegés

I. Fejezet. A szerződésszegés általános szabályai (a szerződésszegés lényege és jogkövetkezményei; felelősség szerződésszegéssel okozott károkért; a közreműködőért való felelősség; közbenő és részleges szerződésszegés; a szerződésszegés jogkövetkezményeinek korlátozása stb.)

II. Fejezet. A szerződésszegés egyes esetei (a kötelezett késedelme; a jogosult átvételi késedelme; a fizetési késedelem külön szabályai; a teljesítés meghíúsulása; a teljesítés megtagadása)

III. Fejezet. A hibás teljesítés (a hibás teljesítés lényege és a bizonyítási teher; a szavatosság; kártérítés hibás teljesítés miatt; a termékfelelősség; a jótállás; a jogszavatosság stb.)

IV. Fejezet. A szerződés megerősítése (foglaló; kötbér; jogvesztés-kikötés; biztosítéki engedményezés; kezesség stb.)

3. A szerződési jog intézményei, különösen pedig részletszabályai új vonásainak akár csak vázlatos felemlítése terjedelmi okok miatt nem lehetséges. Ehelyett egyes frekvenciáknak mondható jogintézményeinek néhány új vonásán keresztül kísérelem meg érzékeltetni a reform főbb törekvéseit.

Az új Ptk. modellváltó szemlélete az *érvénytelenség* szabályozásában is megmutatkozik. Hangsúlyt kap, hogy az érvénytelenség a polgári jog, közelebbről a szerződési jog egyik jogintézménye, amely sem alkalmazási körénél, sem logikájánál, sem eljárási szabályainál, sem pedig egyes szankcióinál fogva nem térhet ki a magánjog, a szerződési jog intakt rendszeréből. Az érvénytelenség nem „büntetés”: a szerződés érvénytelenségének elsődlegesen nem az az oka, hogy a felek vagy valamelyikük csalárd, rosszhiszemű, esetleg bűncselekményt megvalósító magatartást tanúsított, ami miatt valamilyen parttalan, hivatalbóli eljárást lenne indokolt lefolytatni. Az érvénytelenség feladata elsősorban az, hogy megakadályozza a piaci árukapcsolatok normális rendjét megzavaró, abnormális vagyoni viszonyok kialakulását és beteljesedését, vagyis elsősorban a piaci áruviszonyok rendjét kívánja védeni. Ez persze szorosan összefügg a fél jogainak védelmével is, az érvénytelenségi okok ugyanis valamelyik fél számára általában azért sérelmesek, mert a normális árukapcsolatokhoz fűződő alapvető érdekeit sértik. Az érvénytelenség nem lehet a szerződési szabadság elé állított sorompó, éppen ellenkezőleg, a jogintézményben a jogág alapvető feladata fejeződik ki, nevezetesen a vagyoni viszonyok védelme a jogág speciális reparatív-helyreállító eszközeivel, szankcióival. Az új Ptk. ezen elvi megfontolások miatt kívánja az eljárásjog korlátjai közé vonni a semmisség hivatalbóli bírói észlelését, a magánjog logikai rendszeréhez igazítani a jogszabályba ütköző szerződések, szélesíteni az érvénytelen szerződések megmentését az érvényessé nyilvánítás lehetőségének tágitása, egyenrangú jogkövetkezményként való elismerése, vagy a teljesítés orvosló hatályának kiterjesztése révén.

Az érvénytelenség a szerződés megkötéséhez szorosan kapcsolódó jogintézmény: a szerződés létrejöttének rendellenessége miatt a felek által célzott joghatás beálltát kizárja. Magában foglalja egyfelől a szerződéskötés rendellenességeit, vagyis az érvénytelenségi okokat, másfelől rendezi milyen jogkövetkezményekkel jár, ha a

szerződés megkötése során érvénytelenségi ok merült fel. Az új Kódex a hatályos Ptk.-tól eltérő strukturális felfogásban tárgyalja az érvénytelenséget. Rendszertani szempontból kifejezésre juttatja, hogy az érvénytelenség ugyan összetett, mégis egységes jogintézmény, egyik oldalról az érvénytelenségi okok rendszerét, másik oldalról pedig a szankciós jogkövetkezményeket jelenti. Indokolt és célszerű ezért az érvénytelenség szabályainak, jogkövetkezményeinek önálló címben való megjelenítése, amely a jogalkalmazás elvárásainak is eleget téve vélhetően megkönnyíti az igények érvényesítését.

Az érvénytelenségi okok közül a joggyakorlatban, de a jogtudományban is huzamosabb idő óta eltérő felfogások alakultak ki arra nézve, hogy bármilyen, a jogági hovatartozástól független jogszabályok sérelme a szerződés semmisségét okozza vagy sem, illetve melyek azok a kritériumok, amelyek alapján megítélhető, hogy az adott jogszabály sérelme érvénytelenséget okoz, vagy pedig a szerződés polgári jogi érvényességét a jogsérelem nem érinti. Az új Ptk. egyértelművé teszi, hogy nem minden jogszabály sérelme okozza egyúttal a szerződés semmisségét. Felvethető ugyanis, mivel az érvénytelenség polgári jogi jogintézmény, ezért az a logikus, ha meghatározóan a polgári jogi jogszabályok megsértése hozza működésbe – egy polgári jogi jogintézmény más jogágak szabályainak szankciójaként, vagy még kiterjesztőbben a jogon kívüli, erkölcsi normák megsértésének következményeként csak korlátok között, differenciált közelítésben alkalmazható. A szerződés tartalmának szabad kialakítása olyan civilisztikai alapjog, amelyet más jogágak szabályai nem szoríthatnak indokolatlanul korlátok közé. A nem polgári jogi, hanem más jogágak – főként a közigazgatási jog, pénzügyi jog, büntetőjog – szabályainak a megsértése ezért akkor semmis, ha a külön jogszabály maga kifejezetten kimondja, hogy az adott normának a megsértése egyúttal a szerződés érvénytelenségét is okozza (pl. államháztartási törvény, közbeszerzési törvény stb.), e nélkül pedig akkor, ha a jogszabály értelmezéséből egyértelműen megállapítható, hogy a külön jogszabály az egyéb, más jogági szankciók mellett a szerződés érvényességét sem kívánta megengedni. Ilyen helyzet akkor áll elő, amikor a szerződésben meghatározott szolgáltatás vagy a szerződés

egyéb tartalmának a teljesítése általánosan tiltott magatartást valósít meg, vagyis a jogági jellegűtől függetlenül a tevékenység természeténél fogva tiltják valamely magatartás kifejtését, amelyek tilosak akkor is, ha valamely szerződés szolgáltatásának teljesítéseként fejtik ki. Ha viszont a más jogági szabályok olyan tilalmakat tartalmaznak, amelynek sérelme csak az adott jogág relációjában jogellenes, a külön jogág által szankcionált, a szerződés polgári jogi szempontból a jogszabálysérelem ellenére nem érvénytelen. Ide tartoznak azok az esetek, amikor a külön jogszabály csak az egyik szerződő félre tartalmaz valamilyen közigazgatási feltételt, engedély beszerzését, de egyébként az adott szolgáltatás, magatartás meghatározott feltételek mellett nem tilos. Ez a szabályozási törekvés megőrzendő értéként támaszkodik a korabeli magyar magánjogi bírói gyakorlat eredményeire (a Kúria 53. számú jogegységi döntésére), továbbá a bírósági jogértelmezésre, főként a Legfelsőbb Bíróságnak az ún. kontárszerződések kapcsán kialakított, a joggyakorlat által követett állásfoglalásaira. A szerződés érvénytelensége nemcsak annyit jelent, hogy abban valamilyen érvénytelenségi ok van, hanem azt is, hogy mit kell tenni az érvénytelen szerződéssel. Az érvénytelenség, mint szankció azt jelenti, hogy az érvénytelenségi ok meglétéig a szerződéshez a felek által célzott joghatás nem fűződhet. Az érvényes szerződéshez az a joghatás fűződik, hogy a szerződést a másik félnek (mindkét félnek) kötelezően be kell tartania, illetve, ha a másik fél önként a szerződésben foglaltakat mégsem tartaná be, úgy a szerződés teljesítése vele szemben állami eszközökkel kikényszeríthető. Az érvénytelenség ezt a célzott joghatást zárja ki: az érvénytelen szerződés nem köti a szerződő feleket – nem kell teljesíteni –, illetve az érvénytelen szerződést állami-bírói úton kikényszeríteni nem lehet. Az érvénytelenség evidens jogkövetkezményét az új Ptk. tételes jogi rendelkezésben mondja ki. Amennyiben a semmisségi okot a bíróság hivatalból észleli, hivatalból alkalmazza azt az anyagi jogi következményt is, hogy az érvénytelen szerződésre jogosultságot alapítani és kikényszeríteni nem lehet, eljárásjogi következményként pedig a keresetet elutasítja. Az érvénytelenség összes további jogkövetkezményét a bíróság hivatalból nem alkalmazhatja – semmisség esetében sem –, hanem minden más magánjogi igény-

hez hasonlóan az általános eljárásjogi szabályoknak megfelelően a fél erre irányuló kereseti kérelme szerint járhat el. A piacgazdasági vagyoni viszonyokkal ellentétben a semmisségnek az a korábbi bírói gyakorlatban hosszú ideig érvényesülő szerepe, amely korlátlanul és teljes körűen lehetővé tette a felek jogviszonyának hivatalbóli rendezését. A jogintézmény szerepét illető lényegi felfogásbeli változás az eljárásjogi szabályok koncepcionális megváltozásával is összhangban áll.

A jogkövetkezmények oldaláról az érvénytelenség lényegét a továbbiakban két, egymással egyenrangú módszer fejezi ki. Az egyik az érvénytelen jogviszony felszámolása, amikor a jog olyan helyzet megteremtésére törekszik, mintha a felek a szerződést meg sem kötötték volna. Az érvénytelenség azonban a felek által célzott joghatást azért zárja ki, mert a szerződés megkötésének folyamatában érvénytelenségi ok merült fel. Nincs szükség a jogkövetkezmény fenntartására, ha az érvénytelenség oka utóbb ésszerűen kiküszöbölhető, és így a szerződés megmenthető. A jog ebben az esetben olyan helyzet megteremtésére törekszik, mintha a felek már eredetileg is érvényes szerződést kötöttek volna. Az érvényessé nyilvánítás lehetősége a hatályos Ptk.-hoz képest bővül: a szerződés tartalmának ésszerű módosítására a bírónak szélesebb körű mérlegelési lehetőséget biztosít, másfelől akkor is alkalmazhatóvá válik, ha a szerződés tartalmának módosítása nélkül is az utóbb jól működő szerződés szempontjából az érvénytelenség oka már elenyészett vagy jelentőségét veszítette (ún. faktikus szerződések). A két jogkövetkezmény – az *in integrum restitutio* és a szerződés *ex nunc* hatályú érvényessé nyilvánítása – egyenrangú alternatívaként jelenik meg: elsősorban az üzleti élet szerződéseiben célszerűbb, hogy a bíróság az eredeti állapot elrendelése helyett az egyébként jól működő szerződés érvényessé nyilvánítását alkalmazza.

4. A szerződés teljesítésére vonatkozó követelmények megszégése elvileg bármely magatartással megvalósulhat, a szerződészség általános (közös) szabályai rendszertani szempontból ezért az élre kíváncznak, és csak ezután következnek a szerződészség egyes nevesített esetei. A szerződészség általános szabályai szerint ítélandók meg a külön nem nevesített szer-

zódésszegések, és ezek irányadóak a nevesített szerződésszegésekre akkor, ha azok külön szabályai nem írnak elő eltérő rendelkezéseket. Általában a szerződésszegés jogkövetkezménye a természetbeli teljesítés követelése; a visszatartási jog gyakorlása; a súlyos szerződésszegés külön nevesített eseteiben a szerződéstől való elállás vagy az azonnali hatályú felmondás, és a kártérítés.

A szerződésszegésért fennálló (kontraktuális) kárfelelősség – a kimentés eltérő feltételeire tekintettel – elválik a szerződésen kívüli (deliktuális) kárfelelősségtől. A kereskedelmi (üzleti) forgalom keretében kötött szerződések esetében a szerződésszegés kárkövetkezményeinek telepítése elsősorban kockázatosztást és nem valamely egyéni hiba represszióját jelenti. A szerződéskötés a szerződésből származó előnyök elérése érdekében önkéntesen felvállalt többlet-kockázatot feltételez, azt, hogy a szerződő fél az érdekköréhez (a tevékenységi, ellenőrzési köréhez) tartozó körülményekért, az igénybevett személyekért a másik fél irányában kockázati helytállást vállal, a másik fél erre számít, és ugyanezt ő is vállalja a másik oldalról. A vagyoni forgalomban a szerződéses, azaz önkéntes kötelezettségvállalás nem szerződésszerű teljesítésének szankcionálása nem lehet a szerződésszegő fél igyekezetének – azaz felróhatósága hiányának – függvénye. A kontraktuális felelősség körében a károkozó csak akkor mentesülhet, ha bizonyítja, hogy a kár az érdekkörén kívüli, előreláthatatlan olyan okra vezethető vissza, amelynek elhárítása ésszerűen nem volt elvárható. A nemzetközi kereskedelmi, szerződési jogban kialakult és elfogadott elvek szerint a szerződésszegő fél vétkességétől elszakított kártérítési felelősség a szerződésszegőre telepíti a szerződésszegés kárkövetkezményeinek teljes kockázatát, de csak az általa a szerződéskötéskor belátható mértékig. A két elv – az objektív helytállás és az előrelátható mértékre korlátozott kárösszeg – képezi a kárfelelősségi rendszer alapvető pilléreit. Az új Ptk. e megoldásokkal összhangban kívánja az ún. előreláthatósági klauzulát meghonosítani a szerződéses kártérítési jog körében. Ennek lényege az, hogy a szerződésszegésből eredő teljes (valamennyi kárfajtára kiterjedő) kár megtérítendő, a károkozó azonban addig az összegig felel, amely a szerződéskötéskor megközelítően előrelátható volt. Az előreláthatóság valódi érvényesülési területe mindenekelőtt az

elmaradt hasznoknak a megtérítésénél van. Az elmaradó vagyoni előny esetében a károkozó magatartás abban áll, hogy megszakítja azt az oksági kapcsolatot, amely a károsult vagyonának a növekedéséhez vezetett volna. Az, hogy ez a vagyonnövekmény ténylegesen bekövetkezett volna, még számos más bizonytalan (és utóbb már el sem dönthető) tényezőtől is függ. A kár megtérítése szempontjából lényeges, hogy milyen esélye lett volna a vagyonnövekedés bekövetkezésének, azaz: a jövőbe vezető virtuális és spekulatív okozati összefüggés milyen (távlati) határok között fogadható el. Az előreláthatósági elv alkalmazásával a bíróság csak a valószínűsíthető előnyöknek (haszonnak) az esély mértékével arányban álló részét ítéli meg kártérítésként. Minél távolabb vezet a virtuális, spekulatív okozati összefüggés, annál kisebb az előrelátható, valószínűsíthető előny esélye, ami a kár mértékét behatárolja. A szerződésszegés nevesített esetei közül a hibás teljesítés átfogó, egységes szerkezetű újraszabályozása során mutatkoznak különösen elvi, koncepcionális szempontok. A Kódex arra törekszik, hogy a *hibás teljesítés szabályai* – az új Ptk. egészének szabályozási modellezését követve – elsősorban az üzleti szerződések követelményeihez igazodjanak, a fogyasztói szerződésekre (ezen belül a fogyasztói adásvételre) jellemző eltérések pedig kivételként fogalmazódnak meg. A hibás teljesítés ugyanis irányadó mindenféle visszerthes szerződéstípus és mindenféle szolgáltatás, dolog esetén, rendelkezéseit alkalmazni kell nemcsak az adási, hanem a vállalkozási, a használati szerződésekre, illetve nemcsak a fogyasztási cikkekre, hanem bármilyen más ingó dolgokra és ingatlanokra, építményekre, egyéb tartós használatra rendelt dolgokra nézve is. Amennyiben ez a szolgáltatás sajátosságából adódóan mégsem lehetséges, a tevékenységi és a használati szolgáltatásokra, a vagyoni értékű jogokra eltérő, külön szabályokat indokolt megfogalmazni. Világosan meg kell különböztetni egymástól a hibás teljesítést, mint szerződésszegési esetet a hibás teljesítés jogkövetkezményeitől, amelyek a szavatosság, a hibás teljesítéssel okozott kár megtérítése, a jótállás, és amelyekhez kapcsolódnak a jogszatosság, valamint a termékfelelősség (termékszavatosság) szabályai. A nagy terjedelmű részletszabályok helyett a szemléletváltozás érzékeltetésére csupán néhány, az új vonások közül: a szavatosság és a kártérítés feszült-

ségektől sem mentes viszonyát oly módon célszerű harmonizálni, hogy a szavatosság elsősorban a hiba természetbeli, a kártérítés pedig a pénzbeli helyreállítására szolgáljon; a nemzetközi tendenciákhoz igazodóan indokolt korszerűsíteni a szavatossági határidőrendszert az egységesebb, részben hosszabb elévülési határidő bevezetésével, egyúttal a jogvesztő határidő megszüntetésével, a kötelező alkalmassági idő szakmai tartalommal való megtöltésével; az európai piaci magánjogoknak megfelelően az új Ptk. a kötelező jótállást megszünteti és a jótállást önkéntes alapokra helyezi; a Kódexbe foglalja viszont a termékfelelősség „szerződéseken átívelő, de nem szerződés-független” jogintézményét; a forgalomképes vagyoni értékű jogok átengedésének, átruházásának hibás teljesítése esetére az általános részbe helyezné a jogszavatosság absztrakt szabályait.

A felsorolt elvi vonások a tételes jogi szabályozás szándékolt vezérfonalai, amelyek részletesebb kibontása a normaszövegre és a hozzá fűzött indokokra tartozik. Rövid felvázolásuk a szerződések általános szabályai kodifikációjának célzott irányultságát, a modellváltásból eredő szemléletét hivatott – remélhetőleg valamilyen mértékben eredményesen – érzékeltetni.

A TÁRSASÁGI TÖRVÉNY MÓDOSÍTÁSA

A 2004. III. 26.-án megtartott hasonló című előadásomban a társasági- és cégjog megújítására 2003. júniusában létrehozott Kodifikációs Bizottság által készített koncepció¹ lényeges vonásainak bemutatására törekedtem. Ezt indokolta az a körülmény, hogy a vitaanyag akkor még nagyon új volt, azt a szűkebb szakma képviselői sem ismerték, az előadás időkerete pedig nem adott módot a mélyebb elemzésre. Időközben a vitaanyag széles körben publikussá vált, azt számos fórumon megvitatták. A szerző számára mindez lehetőséget nyújt arra, hogy a koncepció fő vonásainak áttekintését követően jelen írásban valamivel nagyobb teret szenteljen az elemzésnek. Tizenegy pontban igyekszem összefoglalni a tervezett legfontosabb változtatásokat (I. rész). A tanulmány második részében a Ptk. kodifikációhoz leginkább kötődő területeket – a két kodifikáció kapcsolata, a kkt. és a bt. jogalanyisága, a polgári jogi társaság, a közhasznú társaság, a társasági szerződés megkötése, a vezető tisztségviselők jogállása és az átalakulás – igyekszem kiemelni (II. rész). A harmadik részben néhány általam fontosnak ítélt kérdésre – kodifikációs célok és realitás, a társasági jog versenyképessége, kft. és zártkörűen működő részvénytársaság kapcsolata – próbálok választ keresni (III. rész).

I. A KONCEPCIÓ FŐ VONÁSAI

1. Jogalkotási folyamat

A Kodifikációs Bizottság a gazdasági társaságokról szóló törvény (Gt.) és a cégnyilvántartásról, a cégnyilvánosságról és a bírósági eljárásról szóló törvény (Ctv.)² szövegtervezeteit 2005 elejére készíti elő. A szakmai-társadalmi viták eredményének figyelembevételével módosított tervezetek 2005 nyarán kerülhetnek a Kormány elé. A

törvényjavaslatokat az Országgyűlés 2005 őszi ülészakán vitatják meg és – remélhetőleg – fogadják el. Az új Gt. és az új Ctv. egy időben 2006 tavaszán léphet hatályba.

2. A Gt. személyi hatálya

Változatlanul tartalmaz közös vállalatra vonatkozó szabályokat a Gt., mivel a Kodifikációs Bizottság nem kívánja a meglévő közös vállalatokat átalakulásra kényszeríteni.

Nem tervezi a betéti részvénytársaságok szabályozását a koncepció, mivel erre eddig gyakorlati igény nem merült fel.

A koncepció szerint továbbra is lehetővé kell tenni, hogy kft. a betéti társaság beltagja lehessen. Ez a német-osztrák GmbH&Co.KG formájának burkolt megvalósítását jelenti.

A gazdasági társaságokról szóló új törvény sem tartalmaz majd szövetkezetekre vonatkozó szabályokat,³ és nem kerül sor a csendes-társaságra vonatkozó rendelkezések beiktatására sem. Külön törvényben maradnak a vállalatfelvásárlási szabályok.

3. Vállalkozóbarát szemlélet

A koncepció szerint az új Gt. megalkotása során törekedni kell a vállalkozóbarát szemlélet erősítésére. Bővítendő a társulók szerződéses autonómiája, a cégeljárás felgyorsítandó, kiszámíthatósága növeledő, csökkentendők a társaságok adminisztratív és költség terhei.⁴

a) Az autonómia bővítése elsősorban a szabályozás megengedő jellegének erősítése révén valósulhat meg⁵.

b) A koncepció számottevően gyorsítani kívánja a társaságok alapítását és különösen regisztrációját. Ennek érdekében szerződésminták készülének. Abban az esetben, ha egy kkt., vagy bt. alapítása során a tagok a jogszabály mellékleteként közzétett mintát alkalmazzák, a társaságot a Cégbíróság 8 napon belül bejegyzi.⁶ A nem szerződésminta szerint létrejövő gazdasági társaságok cégbíróság által történő bejegyzésének határideje főszabályként legfeljebb 21 nap lenne.⁷

c) A társaságok adminisztrációs terhei elsősorban azáltal csökkennek majd, hogy nem lesz szükség a folytatni kívánt tevékenységek TEÁOR szám szerinti feltüntetésére. A koncepció szerint elegendő lesz a főtevékenységet megjelölni.⁸ Ez a tervezett

változás nem csupán a társaságok megalakulását könnyíti, de lényegesen csökkenti a változás-bejelentési kötelezettséget és az ezzel kapcsolatos teendőket is.⁹

d) A társaságok költségterhei főként a szerződésminta felhasználásával történő alapítás kapcsán csökkennek, de a tevékenységi kör módosításainak elmaradása is megtakarítást eredményez számukra. A cégeljárás költségeinek mérséklődését jelentheti az elektronikus cégeljárás folyamatos bevezetése is.

4. Dereguláció

Leépítendő az egyes társasági formák túlszabályozása. A Gt.-t és a Ctv.-t deregulációnak kell alávetni. A társasági és cégjogi deregulációt differenciáltan kell végrehajtani. Bizonyos normák hatályon kívül helyezésének, a követelmények csökkentésének elsősorban a kis- és középvállalkozásokra irányadó szabályozásban van helye. A dereguláció csak megfelelő garanciák mellett valósítható meg. A befektetővédelem, a hitelezővédelem és a kisebbségvédelem nem csökkentendő, hanem növelendő.

5. A cégbíráskodás funkciójának megváltoztatása

A cégeljárásban az eddiginél jobban el kell különíteni a bírói közreműködést igénylő, illetve pusztán igazgatási-adminisztratív (regisztrációs) teendőket.

A cégbíráóságok működésében a főszerepet vegye át a gazdasági társaságok törvényességi felügyelete, erre a hivatkozott cégeljárások egyszerűsödése megeremti a személyes és tárgyi előfeltételeket.

A törvényességi felügyeleti eljárás menetét, az alkalmazható szankciórendszert indokolt felülvizsgálni.¹⁰

A társasági jogi perek egy része átalakítható olyan nemperes eljárássá, amelynek során a cégbíráóság törvényességi felügyeleti jogkörben vizsgálhatná, pl. a társaság határozatának jogszerűségét.

A cégbejegyzési eljárási határidők ne attól függjenek, hogy a társaság jogi személy vagy sem, hanem alapvetően attól, hogy szerződésminta alapján kerül sor egyszerűsített bejegyzésre, vagy érdemi törvényességi felülvizsgálat eredményeként jegyzik-e be a társaságot.

6. A társasági szerződés tartalma

Jelenleg három különböző apportszabály van a Gt.-ben (rt.-re, kft.-re, és általános szabály a többi társaságra). Ez egységesítendő, az pedig semmiképp sem indokolt, hogy rt.-re vonatkozó apportszabályok liberálisabbak legyenek, mint a kft.-re vonatkozó előírások.

A kft. taggyűlése, illetve a zártan működő rt.-k közgyűlése szabályozásánál általában a tagok társasági szerződésben rögzített akarata legyen az irányadó a legfőbb szerv összehívásánál, határozatképességénél, napirendjénél stb.

A nyilvánosan működő részvénytársaságoknál a részvényesi joggyakorlás feltételeinek javítását (ún. részvényesi demokrácia, részvényesi aktivizmus lehetővé tétele), a szavazati jog differenciált szabályozását, a releváns információk megszerzésének megkönnyítését, a döntéshozatalban való részvétel költségeinek csökkentését, a kisebbségi joggyakorlás hatékonyságának fokozását kell elsődleges jogalkotási feladatnak tekinteni.¹¹

A hatékonyabb közgyűlési¹² működés érdekében az új Gt. lehetőséget ad¹³ az elektronikus kommunikáció alkalmazására, pl. távolról való elektronikus szavazás, ún. videokonferencia stb.

7. Vezető tisztségviselők

A vezető tisztségviselők jogállásának szabályozásánál a jelenlegi szabályozást két irányban kell megváltoztatni. A kft.-knél és a zártkörűen működő részvénytársaságoknál a hatályos Gt. szabályait jelentős mértékben deregulálni kell, viszont a nyilvánosan működő tőzsdei részvénytársaságoknál, illetve a közpénzből működő társaságoknál a vezető tisztségviselőkre vonatkozó követelményeket jelentősen fokozni szükséges. Így az általános szabályok között nem kell szabályozni, hogy valaki hány társaságnál lehet vezető tisztségviselő, nem szükséges a határozott idejű mandátum, illetve a mandátum időtartamának korlátozása. Ezzel szemben a corporate government körébe tartozó társaságoknál az ilyen előírásoknak helye lehet, képzettségi kritériumokat lehet előírni, szigorú összeférhetetlenségi szabályok állapíthatók meg, jövedelemszerzési korlátozásokat lehet felállítani, a vezető tisztségviselők jövedelme nyilvánosságra hozandó stb.¹⁴

A közös vállalatnál és az egyesülésnél is lehetővé kell tenni egyszemélyes vezetés helyett testületi vezető szerv (igazgatóság) létrehozását. Módot kell adni a kft.-nél is, hogy a tagok – amennyiben ezt kívánják – a társasági szerződésben az egy vagy több ügyvezető választása helyett testületet (ügyvezetőség) hozzanak létre a társaság operatív vezetésére az általános szabályként érvényesülő egy vagy több ügyvezető helyett.

Lehetőséget kell adni arra is, hogy az alapszabály az igazgatóság feladatkörét csupán a stratégiai döntések meghozatalában állapítsa meg, és az operatív ügyvezetést a társasággal munkaviszonyban álló management-re hárítsa. (Ez esetben az általános felelősségi szabályoktól is el kell térni.)

8. Felügyelő bizottság

Ahol a felügyelő bizottság létrehozása fakultatív, az ügyvezetés és a felügyelő bizottság feladatkörei egymástól világosan elhatárolandók és a felügyelő bizottság operatív döntési jogkört nem kaphat.¹⁵ A részvénytársaságok mindkét fajánál azonban mód lenne az ún. irányító felügyelő bizottság (Gt. 33. §) lehetőségének igénybevétele, amelynek hatásköre (pl. szerződés jóváhagyás stb.) a jelenleginél szélesebb is lehet.

A Kodifikációs Bizottság egyhangú álláspontja szerint önmagában a dolgozói létszám miatt ne legyen kötelező felügyelő bizottság létrehozása. Ahol pedig van felügyelő bizottság, a tulajdonosok szabad akaratából dönthessenek egyharmados dolgozói képviselő létrehozásáról 200 fő munkavállalói létszám alatt is.

A Kodifikációs Bizottság többsége a nyilvánosan működő részvénytársaságoknál lehetőséget biztosítana az angol-amerikai „board szisztéma” választására is – ez esetben a részvénytársaság felügyelő bizottság nélkül működne, és értelemszerűen a dolgozói participáció lehetősége is kiesne.¹⁶

A tőzsdei rt.-knél, illetve közpénzből gazdálkodó társaságoknál a felügyelő bizottság összetételére, tagjai szakképzettségére stb. speciális corporate government szabályok állapítandók meg.

A nyilvánosan működő részvénytársaságoknál elképzelhető a kisérsvényesi participáció előírása is a felügyelő bizottságban.

9. Könyvvizsgáló

A könyvvizsgálói tevékenység általános szabályait a könyvvizsgálói törvénynek kell megállapítani, amely módosítására a legújabb amerikai és uniós fejlemények hatására feltétlenül szükség van.¹⁷

A corporate government körébe tartozó társaságoknál, így elsősorban a nyilvánosan működő részvénytársaságoknál a könyvvizsgálóval szemben többletkövetelményeket kell megállapítani (pl. javaslattétel a könyvvizsgáló személyére, a többlet-összeférhetetlenségi előírások).

10. Átalakulás

Az átalakulásra vonatkozó szabályok a Gt.-ben általában beváltak. A szabályok kismértékű pontosítására, az egyszerűbb esetekre nézve a követelmények (pl. átalakulási terv, elvi és konkrét döntés kötelező szétválasztásának megszüntetése) csökkentésére, az eljárás gyorsítására és költségeinek mérséklésére kell törekedni.

Ha kkt. és bt. alakul át egymásba, az átalakulási szabályok helyett a szerződésmódosításra vonatkozó szabályokat kelljen alkalmazni. Ugyanez a helyzet, ha non profit társasággá alakul át egy gazdasági társaság (a visszaalakulás ne legyen lehetséges).

Az egyesülés a Gt. szabályai szerint alakulhasson át.

Lehetővé kell tenni, hogy gazdasági társaság is átalakulhasson szövetkezetté (ne csak szövetkezet társasággá), de ezt a szabályozást a szövetkezeti törvénynek kell tartalmaznia.

Összeolvadásnál ezentúl nem kell megkövetelni, hogy a jogutód társaság valamelyik jogelődjének társasági formáját kövesse.

Az EU szupranacionális társasági formáiba a Gt. szabályai alapján ne legyen átalakulási lehetőség.

11. Konzernjog, a vállalatcsoportosulások elismerése

A konzernjog a társasági jog legforrongóbb területe ma az egész világon. Általánosan elismert jogi megoldás egyelőre nincs, jelentős gazdasági érdekek ütköznek, a jogpolitikai elképzelések is nagymértékben különbözőek.

A Kodifikációs Bizottság többségi álláspontja szerint a Gt. konzernjogának és a tőkepiaci törvény vállalatfelvásárlási szabályainak más a jogpolitikai célja, ezért e két szabályozás a jövőben is külön

tartandó. Ettől függetlenül az új Gt. hatálybalépésével párhuzamosan a két törvény közti ütközéseket meg kell szüntetni, és a vállalatfelvásárlási eljárást egyszerűbben kell szabályozni.¹⁸

A Kodifikációs Bizottság álláspontja szerint a jövőben a konszernjogi tényállás az EU 7. számú társasági jogi irányelvének megfelelően a számviteli törvény szerinti konszolidált éves beszámoló készítésének kötelezettségéhez kapcsolódna.¹⁹ A Gt. konszernjogi fejezete tehát a konszolidált éves beszámoló készítésére kötelezett társaságokra nézve fogalmazná meg konszernjogi tényállásokat (pl. uralkodó tag korlátlan felelőssége, ellenőrzött társaság tagjainak igénye részesedésük megvásárlására, hitelezői biztosítékigény stb.).²⁰

Az új Gt. konszernjogába bevezetésre kerülne az elismert vállalatcsoport intézménye az uralmi szerződéssel együtt. A vállalatcsoportra vonatkozó leendő szabályozás célja annak biztosítása, hogy az egymástól – önálló jogi személyiségük folytán – elkülönülő, de üzleti értelemben véve mégis egységes irányítás alapján működő gazdasági társaságok képesek legyenek a közös (a vállalatcsoport szintjén kialakított) üzletpolitikához igazítani a belső együttműködésükre vonatkozó szabályokat. A vállalatcsoport működési sajátosságait elismerő jogi szabályozás képes kell, hogy legyen kiküszöbölni, illetve minimalizálni a hitelezők és a kisebbségi helyzetben lévő részvényesek (tagok) érdeksérelmének kockázatát.

A vállalatcsoport szabályozása nem törekedne egy átfogó, komplex konszernjogi joganyag kialakítására: a túlszabályozás veszélyét elkerülendő, az új Gt. csupán az érintettek számára kellő döntési mozgásteret biztosító keretrendelkezést tartalmaz.²¹

A vállalatcsoport legálisan egységes üzletpolitikai koncepciót fogadna el. A leánytársaságok gazdasági érdekeiket – az uralmi szerződésben foglaltak szerint – az egységes üzletpolitikának rendelnek alá. Ez nem jelentené a leányvállalatok önállóságának elvesztését. Az anyavállalatnak a leányvállalatok életképességét biztosítania kell.²² A leányvállalat krízishelyzetében az uralkodó vállalat megfelelő intézkedések megtételére köteles.²³

A vállalatcsoportosuláshoz tartozás alapvetően megváltoztathatja az ellenőrzött társaságok ügyvezetésének helyzetét, meghatározott

keretek között utasíthatók, a leányvállalattól a nyereség bizonyos része elvonható stb.

Amennyiben az érintett társaságok nem kötnek uralmi szerződést, ún. faktikus konszernjogi szabályok lennének alkalmazandók lényegében a Gt. eddigi konszernjogi rendelkezései alapján. A faktikus konszernjogi tényállást a cégbíróság állapítaná meg.

II. A POLGÁRI TÖRVÉNYKÖNYV MEGÚJÍTÁSÁHOZ LEGSZOROSABBAN KAPCSOLÓDÓ TÁRSASÁGI JOGI TÉMAKÖRÖK

1. A koncepció és a Ptk. kodifikáció kapcsolata

Elsősorban a I./1. pontban bemutatott szoros határidőkre tekintettel a Kodifikációs Bizottság a társasági jog tekintetében önálló törvényre tett javaslatot. A Kodifikációs Bizottság álláspontja szerint nincs ugyan elvi akadálya annak, hogy a gazdasági társaságok jogát beillesszék a Ptk.-ba, de ez a joganyag nagysága és normáinak más típusú absztrakciós szintje miatt jelentős technikai problémákkal járna. A Kodifikációs Bizottság többségi véleménye szerint célszerűbb a gazdasági társaságok teljes szabályozásának Ptk.-tól való külön tartása.

Emlékeztetek rá, hogy a Ptk. kodifikáció eredeti elképzelése – sok más jogterülettel egyetemben – a társasági jog Ptk-ba illesztése volt. A társasági joganyag önálló könyvben való elhelyezése azonban szinte megoldhatatlan feladat, hiszen egy valamennyi polgári jogi jogalanyt felölelő „Személyek” címet viselő könyvnek a társasági jog csak egy részét képezné²⁴, egy csupán a jogi személyekről szóló könyv pedig kettévágná a társasági normákat.²⁵

2. A kkt. és a bt. jogalanyisága

Felmerült a közkereseti és a betéti társaság jogi személlyé nyilvánításának igénye, leegyszerűsítetten kifejezve azon az alapon, hogy a fennálló szabályozás szerinti cégnév alatti jogalanyiség és a jogi személyiség tartalmilag nem tér el egymástól.

Elvileg valóban semmi akadálya sem lenne a kkt. és a bt. jogi személlyé nyilvánításának,²⁶ függetlenül attól, hogy ez eltér a magyar kereskedelmi hagyományoktól, és a cégbíróságokon technikai

nehézségeket okozna. A Kodifikációs Bizottság többsége a jogi személlyé nyilvánítás ellen foglalt állást. Ennek az volt az oka, hogy a jogi személyiség a szerződéses jellegtől szükségképp a szervezeti jelleg felé mozdítaná el a kkt.-t és a bt.-t. Ha a kkt. és a bt. nem minősül jogi személynek, akkor nem kell kiépíteni a tagoktól elkülönült szervezetet. Az 1997-es szabályozástól eltérően e két társaságnak nem lenne legfőbb szerve, a tagok gyűlésére nem kell a taggyűlés formális szabályait alkalmazni, a társaságot képviselő tagokra ne legyenek irányadók a vezető tisztségviselőkre vonatkozó előírások, fenntartható a tagok felmondási joga (a kilépés helyett) és a tagsági jog továbbra sem ruházható át kvázi üzletrészként.²⁷

Jelen sorok íróját – aki kezdetben maga is híve volt a kkt. és bt. jogi személyiségének – az a javaslat győzte meg ennek sürgősségéről, sőt veszélyeiről, mely szerint a jogi személlyé váló társaságok helyébe ki kell alakítani egy valóban egyszerű, informális szabályok alapján működő társaságot.

3. Polgári jogi társaság

A kkt. és bt. jogi személlyé nyilvántartásával egyidejűleg felvetődött, hogy a polgári jogi társaság számára ismételtelen biztosítani kellene az üzletszerű gazdasági tevékenység végzésének jogát. E javaslat hatására a Ptk. Kötelmi jog Különös részében elhelyezett intézmény sok tekintetben közelített volna a gazdasági társaságokhoz. A Kodifikációs Bizottság többségi véleménye szerint azonban ilyen változtatásra nincs szükség, különösen, ha a kkt. és a bt. megmarad viszonylag könnyen, egyszerűen és olcsón működtethető – jogi személyiség nélküli – társaságnak.

4. Közhasznú társaság

A koncepció szerint valamennyi társasági forma esetén lehetővé kell tenni a közhasznú működést. Ezzel a közhasznú társaság polgári jogi szabályozása fölöslegessé válna. Nem egy forma állna tehát a közhasznúan működő szervezetek számára rendelkezésre, hanem az adott célok eléréséhez leginkább illő társasági típus szabályai használhatóak fel rugalmasan közérdekű célra.

5. A társasági szerződés megkötése

A koncepció javasolja a létesítő okmány elnevezésének egyszerűsítését részvénytársaság alapításánál: az „alapító okirat” név helyett is „alapszabály”-nak neveznék a létesítő dokumentumot.

Az ügyvédi ellenjegyzés (közjegyzői okiratba foglalás) nem lenne kötelező, ha a szerződést a Gt. mellékletében foglalt szerződésminta alapján kötik.

6. A vezető tisztségviselők jogállása

A joggyakorlatban érzékelhető a munkajogi elvek érvényesítésére való törekvés a vezető tisztségviselői jogviszonnyal kapcsolatban. A Kodifikációs Bizottság álláspontja szerint viszont a vezető tisztségviselői jogviszonyt alapvetően polgári jogi (visszterhes vagy ingyenes) megbízási szerződési jogviszonyként²⁸ célszerű a továbbiakban is szabályozni, amelyre a Ptk. szabályait kell a Gt.-ben foglalt eltérésekkel alkalmazni. Emellett a vezető tisztségviselő munkaviszonyban is állhat társaságával (az ezzel kapcsolatos jelenlegi korlátozásokat meg kell szüntetni), de ez esetben a vezető tisztségviselői jogviszonyt (pl. igazgatósági tag) és a munkaviszonyt (pl. vezérigazgató, vezérigazgató-helyettes) egymástól világosan el kell különíteni, és jogilag külön elbírálni.

7. Átalakulás

Egyértelmű tartalmi szabályozást kell adni az egyesülési, illetve a szétválási szerződéseknek. Az egyesülésnél az összeolvadó, illetve a beolvadó társaság jogalany, tehát a saját nevében szerződéskötésre képes. Más a helyzet a különváláskor, illetve a kiváláskor, hiszen a létrejövő új társaságok cégbejegyzésük előtt nem léteznek.²⁹ A helyes megoldás, ha a különváló társaságok tagjai, illetve a megmaradó és kiváló társaság tagjai (leendő tagjai) kötik meg egymással a különválási, illetve kiválási szerződést. A szerződésben a jogutódlást, valamint a tagok vagyoni felelősségét egyértelműen rendezni kell.

III. ÉSZREVÉTELEK ÉS KÉRDÉSEK

1. Ellentmondás a jogalkotási célok és a koncepció tartalma között

1.1. Célkitűzések

A gazdasági társaságokról szóló 1997. évi CXIV. törvény (Gt.) továbbá a Cégnyilvántartásról, a cégnyilvánosságról és a bírósági cégeljárásról szóló 1997. évi CXIV. törvény (Ctv.) alapvetően bevált. A Kodifikációs Bizottság alaphipotézise, hogy a társasági jogszabályok felülvizsgálatára nem azért van szükség, mert a jelenleg hatályos normák nem lennének megfelelőek. Azt, hogy a jogalkotó ismét foglalkozzon a viszonylag friss joganyaggal főként a rendszeres – 6-8 évenkénti – felülvizsgálat igénye indokolta.

A Kodifikációs Bizottság vitaanyaga az alábbiakkal indokolja a társasági és cégjog időszakos felülvizsgálatát:

a belső társadalmi-gazdasági körülmények jelentősen változnak (Magyarország EU tagállam lett, 2005-re befejeződik az intézményes privatizáció stb.),

a nemzetközi viszonyok átalakulása is felgyorsult (globalizáció, multinacionális vállalatok hatása Magyarországon, az amerikai jog betörése pl. a vállalatfelvásárlás terén, az európai társasági jog is állandóan módosult stb.),

a technikai fejlődéshez is alkalmazkodni kell (elektronizáció a közhiteles nyilvántartásban, digitális cégeljárás stb.)

a jogalkalmazásban számos felhasználható gyakorlati tapasztalat keletkezett, fény derült gyenge pontokra, téves megoldásokra, kodifikációs hibákra,

a társasági jogot érintő, azzal határos jogterületek fejlődését (pl. számviteli jog, tőkepiacot érintő joganyag stb.) – a gazdasági jogrendszer egysége érdekében – vissza kell csatolni, érvényesíteni kell a társasági és cégjogban.

Az új kodifikáció alapcélja társasági jogunk versenyképességének biztosítása az Európai Unióban.

1.2. A célkitűzések ill. bírányuk a koncepcióban

A továbbiakban a célkitűzések sorrendjében haladva igyekszem számba venni, hogy a koncepció mely javaslatai, esetleg elvetett ötletei foganhattak az egyes célkitűzések szellemében.

A belső társadalmi-gazdasági körülmények jelentősen változása – álláspontom szerint – nem eredményezte a koncepció olyan kialakítását, amelyben bármely javaslatra egyértelműen azt mondhatnánk, hogy ez Magyarországnak az EU tagállamává válása, vagy a privatizáció befejezése miatt került megfogalmazásra.

A koncepció hivatkozik a vállalatfelvásárlás amerikai szabályainak begyűrűzésére. Hozzátehetjük, hogy időközben az EK is elfogadta a vállalatfelvásárlásról szóló 14. társasági jogi irányelvet.³⁰ Valóban volna tehát teendője a magyar jogalkotónak. A Kodifikációs Bizottság azonban fenntartani javasolja a társasági jog és a tőkepiaci szabályok között szabályozott vállalatfelvásárlás kettősségét. Ennek a – védhető, bár kissé kényelmes – álláspontnak az a közvetlen következménye, hogy az új Gt. nem tartalmaz majd rendelkezéseket a vállalatfelvásárlással kapcsolatosan. Előre látható ugyanakkor, hogy a Gt-n kívül maradó vállalatfelvásárlás újraszabályozása során a társasági joggal való összhang megteremtésének igénye háttérbe szorul majd a jogharmonizációs és tőkepiaci szempontokhoz képest. Úgy vélem, hogy a Gt. vállalatcsoportokkal foglalkozó konszernjogi fejezetét és a vállalatfelvásárlás szabályait ugyanannak a szakértői csoportnak kellene megszövegezni, és a módosításnak egyidejűen kellene megtörténni.

A technológiai fejlődés hatása elsősorban a dokumentumok elektronikus formában történő benyújtásában és kezelésében nyilvánul meg. A társaságok legfőbb szerveinek ülései lefolytathatóak – a létesítő okmány ilyen felhatalmazása alapján – videokonferencia formájában, a szavazatok leadhatók elektronikus úton is.

A joggyakorlatban felmerült ellentmondások természetes magyarázattal szolgálnak általában minden jogszabály módosításra. A koncepció – álláspontom szerint egyetlen nagyobb horderejű javításra készül: a társasági törvény normáinak kógens jellegét kívánja megszüntetni és visszatérni a szabályok – részvénytársaságot kivéve – diszpozitív jellegéhez.

A társasági jog és más jogterületek – a számviteli jog, az értékpírjog, az adójog, a munkajog, valamint a polgári eljárási jog – közötti összhang megteremtésére valóban szükség lenne, de ebben a koncepció nem lép előre, lévén, hogy a többi jogág szabályainak a társasághoz való igazítását látja szükségesnek.³¹

Összegezve megállapítható, hogy a koncepció kissé hangzatosabban fogalmazza meg a társasági jog korszerűsítésének indokait, mint amit a kizárólag a Gt. újrakodifikálásával megbízott szakértői csoport aprópénzre tud váltani. A célok és az eredmény közötti eltérés – véleményem szerint – azzal magyarázható, hogy a más jogterületek szabályaitól elválaszthatatlan társasági jogot nem volna szabad környezetéből kiragadva szabályozni. A munkának ebben a stádiumában indítani kellene a tőkepiaci jog, a pénzügyi-számviteli-könyvvizsgálói szabályok korszerűsítésére irányuló munkálatokat. Összhangot kellene teremteni a csődjogi és a társasági jogi kodifikációs munkálatok között is.

2. A társasági jog versenyképessége

2.1. A társasági jog versenyképességének fokozása a koncepció egyik alappillére

„Az új kodifikáció alapcélja társasági jogunk versenyképességének biztosítása az Európai Unióban” – állapítja meg a koncepció.

A versenyképesség olyan fogalom amely napjainkban mindent áthat. Még a jogászok is kénytelenek tudomásul venni, hogy maga a jog is versenyszférává vált. A különböző országok azonos jogterületei összemérhetőkké váltak. Egy-egy gazdasági döntés meghozatala előtt a tőkebefektető figyelembe veszi a lehetséges célországokban irányadó szabályokat. A nemzeti jogok versenyzőkké váltak. A magyar jogalkotónak az üzleti élethez szorosan kapcsolódó jogterületeken valóban figyelnie kell, hogy milyen jogalkotási lépések történnek a környező ill. más versenytárs országokban. Ennek ellenére úgy vélem, hogy a joganyag versenyképességét nem szabad abszolutizálni.

2.2. A jogi szabályozás versenyhatásai

a) Először is azt kell látni, hogy a potenciális célország jogának megfelelősége csak egy szempont a sok lehetséges közül. Az adott ország piacának mérete, az ott zajló verseny intenzitása, a költségek nagysága (árszínvonal, bérek mértéke, adók és más közterhek, beruházási támogatások, stb.), az infrastruktúra, a környezet, a munkaerő képzettsége, szorgalma mind-mind a jogi szabályozás megfelelőségét messze meghaladó fontosságú szempont a befektető számára. A jogot nem szabad kiemelni a többi termelési tényező kontextusából. A társasági jog korszerűsítésére irányuló igényt alapvetően nem az ország tőkevonzó képességének növelésével kell indokolni. Még a látszatát is kerülni kell annak, mintha a kodifikáció elmaradása közvetlen okozójává válhatna annak, hogy egy beruházás elmarad, ill. máshol valósul meg. Annak a körülménynek, hogy az 1980-as és 90-es években a magyar társasági jog lépéselőnyben volt a környező szocialista ill. egykori szocialista országokhoz képest, volt szerepe abban, hogy a nyugati tőkebeáramlás a kezdeti években hazánkban intenzívebb volt.³² Azon a fejlettségi szinten, ahol a magyar társasági jog áll, a korszerűsítéstől már nem várhatjuk Magyarországon vonzóképségének látványos növekedését.

b) A társasági jog színvonala ráadásul olyan szempont, amely többnyire a tőkebefektetési döntés meghozatalát követően merül fel. A magyar jog lehetővé teszi, garantálja a külföldiek tőkebefektetését, megfelelő formákat kínál fel. A részvénytársaság irányításában a board rendszer bevezetését és a dolgozói participáció alternatíváá tételét követően az angol-amerikai befektetők számára sem lesz semmi olyan érdemi negatívuma jogunknak, ami más társasági joggal működő ország választását indokolná. A további kérdések, részletszabályok jelenthetnek előnyt, vagy hátrányt egy környező ország jogához képest, de mire ezekre fény derül, a beruházás már megindult. Az esetleges hiányok nem olyan súlyúak, amelyek a tőkebefektetés leállítását, másik országba való áttételét indokolnák.

2.3. A korszerűsítés irányai

További kérdés, hogy mit is értünk a társasági jog korszerűsítésén.

A koncepció a társasági jog versenyszempontú korszerűsítése alatt elsősorban annak deregulálását, egyszerűsítését, követelményrendszerének csökkentését érti. A Kodifikációs Bizottság szeme előtt Delaware állam társasági joga lebeg, amely egyszerűsége folytán vonzotta e tagállamba az USA-ban székhellyel rendelkező minden második társaságot.

Jelen sorok szerzője ezúton is igyekszik felhívni a figyelmet, hogy a szabályok egyszerűsítése nem szabad, hogy a hitelezők, kisebbségi tagok hátrányára történjen. Szerencsére a koncepció néhány helyen kifejezetten hangsúlyozza, hogy a hitelezővédelmet és a kisebbségvédelmet nem leépíteni, hanem erősíteni kell. Remélhetően a tételes szabályozás szintjén is egy erősebb és hatékonyabb hitelezővédelem jelenik majd meg.

Arra is szükség van, hogy új jogintézmények beépüljenek a magyar szabályozásba. Nyilvánvalóan nem a magyar befektetők szorgalmazására vezették be a saját részvényt, a visszaváltható részvényt. Ezekkel a jogintézményekkel a magyar társasági jog nem lett egyszerűbb, sőt a módosítás és a várható módosítás folytán a törvény stabilitása is csökkent. Mégis úgy gondolom, hogy társasági jogunk ilyen és hasonló korszerűsítésére szükség van azért, hogy egy szélesebb „étlap” felkínálásával a külföldi befektetők magasabb fokú elégedettségét, komfortérzését tudjuk biztosítani.

3. Kft. és zártkörűen működő rt.

A magyar társasági jog egyik közelmúltbeli újítása volt, hogy bevezette a zártkörűen működő részvénytársaságot.³³ Ezzel a magyar jog különleges típusválasztékot kínál: a német jogon nevelődött befektetők a kft-t, az angol-amerikai orientációjú alapítók a zártkörűen működő részvénytársaságot vehetik igénybe. A két társaság hasonló igények kielégítésére alkalmas.

Elvileg elképzelhető lenne a kft. megszüntetése és egy személyesebb jelleggel megerősített zártkörű részvénytársaság létrehozása, vagy fordítva, a részvénytársasági forma nyilvánosan működő részvénytársaságokra való korlátozása és a zártkörűen működő rt.-k

kft. formába való beolvasztása. Mindkét variáció indokolatlanul elszegényítené társasági jogunkat,³⁴ ezért a Kodifikációs Bizottság világos, a kft. és a zártkörűen működő részvénytársaság³⁵ egymástól tartalmilag jól elkülöníthető³⁶ szabályozása mellett foglalt állást.

„A kft. és a zártkörűen működő rt. különbségei a jogi tradíciók alapján elsősorban abból fakadnak, hogy a kft. tipikusan közép-, az rt. pedig elvileg nagyvállalat. A koncepciónak ezt a megállapítását vitatni kényszerülök. A német AG típusú, eredetileg egységes magyar rt. valóban a nagyvállalatra modellezett szervezet volt. Az egységes rt.-t felváltó kétféle részvénytársaság közül a nyilvánosan működő rt. szintén nagyméretű szervezet. A zártkörűen működő részvénytársaság azonban alkalmas forma lehet mind a nagyvállalatok, mind a közepes méretű cégek számára. A német GmbH-ra emlékeztető magyar kft. és az angol jogból átvett zártkörűen működő rt. szabályozását nem kell ahhoz a – véleményem szerint téves – feltételezéshez igazítani, hogy előbbinek kis- ill. közepes méretű vállalkozások, míg utóbbinak nagyvállalatok számára kell megfelelő keretül szolgálni.³⁷

Itt szeretném felhívni a figyelmet arra, hogy az európai társasági jogi irányelvek jellemzően a nyilvánosan működő részvénytársaságokra vonatkoznak. Addig, amíg a magyar jogban csak a német típusú egységes részvénytársaság létezett, az irányelveket úgy ültettük be a magyar jogba, hogy a követelményeket a részvénytársaságokra nézve léptettük életbe. A nyilvános és a zártkörű részvénytársaság hazai megkülönböztetését követően elmaradt a jogszabályi követelmények tudatos áttekintése. Úgy vélem, hogy számos olyan követelmény létezik hatályos jogunkban a zártkörűen működő részvénytársaságra vonatkozóan, amely indokolatlanul terhes. Ezen korlátozó, ill. a működést nehezítő és drágító előírások zártkörűen működő részvénytársaságokra vonatkozó alkalmazását az EK sem várja el.

4. Hitelezővédelem

A „vadkeleti kapitalizmus” időszakában – véleményem szerint – a jogalkotónak fokozottan védeni kell a hitelezőket. Különösen igaz ez a tétel egy olyan országban, melyben a fizetéseképtelenségi jog sem áll a helyzet magaslatán.

Ebből a szemszögből nézve a koncepciót felemásnak találom. Egyfelől nem szerepel a célok között a hitelezővédelem erősítése, másfelől ott, ahol mégis megjelenik, többnyire a dereguláció alóli kivételként szerepel. Ebből arra következtethetünk, hogy az új törvényben legfeljebb változatlan szintű hitelezővédelmi szabályozásra számíthatunk. Másfelől viszont a koncepció konszernjogi részében utalás történik arra, hogy néhány konkrét hitelezővédelmi jogintézményt kíván a jogalkotó beilleszteni a valamennyi társaságra irányadó szabályok közé. „A Gt. általános szabályait a kisebbségvédelem és a hitelezővédelem tekintetében ki kell egészíteni (pl. hátrányos üzletpolitika folytatása esetén a kisebbség a cégbírósághoz fordulhat, jogellenes az olyan társasági határozat, amely valamely tagot más tagok sérelmére aránytalan előnyben részesíti).” Miközben ezek az eszközök valóban érdemi javulást hozhatnak a kisebbség számára, fennmarad a kérdés, hogy a vállalatcsoporton belüli utasítási jogból fakadó helyzetromlást³⁸ a leányvállalat kisebbsége tekintetében vajon ellensúlyozzák-e a valamennyi kisebbségnek biztosított jogok.

5. Összeférhetlenségi szabályok

A koncepció szerint a Gt. általános normái között nem kell szabályozni, hogy ki lehet vezető tisztségviselő. A tervezett változtatás mögött egyfelől a potenciális tisztségviselő alkotmányos joga, másfelől a tagok érdekvédelme áll. Sárközy Tamás 2004. május 28.-án Miskolcon a tulajdon mindenkit megillető alkotmányos követelményéből vezette le ezt a deregulációs elképzelést. Tekintettel arra, hogy bárki társaságot alapíthat, bárki társaság tagjává válhat, furcsa lenne, ha az általa alapított társaságnak nem intézhetné az ügyeit. A tagok érdekvédelme azért szolgál indokul az összeférhetlenségi szabályok mellőzéséhez, mert a tagok jogosultak befektetésüket az általuk választott személyre bízni, és nem helyes, ha a jogalkotó korlátozza a tagokat akaratauk szabad gyakorlásában.

Véleményem szerint az összeférhetlenségi szabályokat fenn kellene tartani és nem szabad „száműzni” őket a corporate governance területére. A vezető tisztségviselővel szemben megfogalmazott követelményeknek ugyanis hitelezővédelmi és kisebbségvédelmi szerepük is van. Különösen Közép-Kelet Európában gyakori,

hogy a jelképes tőkével alapított társaságok megszűnésükkor kielégítetlen tartozások sorát hagyják maguk után. Jogunk nem működik olyan jól, hogy a megkárosított hitelezők mindig kártérítéshez jussanak. Hitelezői szempontból igenis szükségesnek látom az összeférhetetlenségi szabályok preventív szerepének fenntartását. A kisebbségi tagok számára sem közömbös, hogy a vezető tisztségviselő feléli, vagy gyarapítja a társasági vagyont. Ott, ahol a tag felelőssége nem korlátozott, a vezető tisztségviselő működése folytán a tag mögöttes felelősségére is sor kerülhet.

Többféle érdek feszül tehát egymásnak: a koncepció – véleményem szerint – indokolatlanul a befektetői érdekeket tartja szem előtt, veszélyeztetve ezáltal a hitelezők és a kisebbségi tulajdonosok érdekeit.

IV. ÖSSZEGZÉS

Jelen írás a társasági anyagi jog korszerűsítésére vonatkozó 2004. évi koncepciót mutatta be, a kötet tartalmához igazodva, valamivel részletesebben kitérve a Ptk. kodifikációt közelebbről érintő kérdésekre. A III. pontban a szerző kritikai megjegyzéseit, aggályait olvashatták a kodifikációs tevékenység alapját adó célok és nézetek kapcsán. Ezek helyett/mellett néhány megoldásra váró problémára – kft. és zártkörű rt. viszonya, hitelezővédelem, vezető tisztségviselői összeférhetetlenség – igyekeztem szerzőként a figyelmet felhívni. Ismételten szeretném kifejezésre juttatni, hogy a társasági jogi kodifikációt sokkal szélesebb területen kellene megvalósítani, a társasági törvény korszerűsítésével azonos szellemben, azonos szakértői stáb részvételével a kapcsolódó jogterületek, mindenek előtt a vállalatfelvásárlási szabályok felülvizsgálatára is szükség lenne.

A jogász társadalom még alig ocsúdott fel a Gt. 2003. nyarán – az európai gazdasági egyesülés hazai bejegyezhetőségének örve alatt – megvalósított módosításából és egy újabb korszerűsítésről kérdezik véleményét. A gyakorló jogászok többségének látszó álláspontja szerint a társasági jog megfelelően működik, a változtatás – átmenetileg – nehezíti a jogalkalmazást. 2006-ra azonban ez az ellenérv bizonyára sokat veszít súlyából. A társasági jog gazdagítását, korszerűsítését e területtel foglalkozó oktatóként csak üdvözölni

tudom. Abban is bízom, hogy a szövegezés során számos olyan új megoldással gazdagszik majd társasági jogunk, amelyek a koncepcióban foglaltakhoz képest is előrelépést jelentenek. A kodifikátorok – ígéretük szerint – nyitottak lesznek az EK jogalkotás fejleményeire, és igyekeznek beépíteni a magyar szabályokba mindazt a pozitívnak látszó megoldást, amit egyes országok társasági jogalkotása a hátralévő években produkál.

Az előterjesztett koncepció – véleményem szerint – önmagában is alkalmas arra, hogy javítsa társasági jogunkat. A vállalkozóbarát szemlélet, a kis- és közepes vállalatok helyzetét javító dereguláció, a cégbíraskodáson belüli hangsúlyváltás: a regisztráció helyett a felügyeleti tevékenység erősítése jelenti számomra az igazi értéket, miközben előre látható, hogy a legtöbb vitát a társasági szerződés-blanketták, az ügyvédi ellenjegyzés mellőzése fogja szakmai berkekben kiváltani. Szeretnék hinni abban, hogy a társaságok gyorsabb és olcsóbb létrehozási lehetőségét nem rontja majd le a létesítő okmányok sablonossága, az alapítók leendő kapcsolatának átgondolatlansága. Bízom abban, hogy a szakmai-társadalmi vita felül-emelkedik ezen a problémakörön és érdemi javaslatok sokaságával segíti majd egy jól szövegezett új társasági törvény megalkotását. Talán nem veszi a Tisztelt Olvasó szerénytelenségnek, ha a szerző úgy véli, hogy aggályainak megfogalmazásával, észrevételeivel maga is hozzájárul közös ügyünk, a társasági jog fejlesztéséhez.

JEGYZETEK

- 1 A Kodifikációs Bizottságnak „A gazdasági társaságokról és a bírósági cégeljárásról szóló törvények koncepciója” című vitanyelve.
- 2 A cégeljárás szabályainak tervezett módosítására csak annyiban térek ki, amennyiben azok ismeretere elválaszthatatlanul kapcsolódik az anyagi jogi normák változásához.
- 3 A Kodifikációs Bizottság eredetileg indokoltak tartotta volna, hogy a gazdasági társaságokról szóló törvény szabályozza a szövetkezeti is, amely kereskedelmi társaságnak minősült a Kt. alapján. A szövetkezeti érdekképviseleti szervek azonban nem fogadták el ezt a jogi megoldást.
- 4 A vállalkozóbarát felfogásnak megfelelően a koncepció nem kívánja a kft. és az rt. törzs(alap)tőke-minimumát felemelni, bár a valorizáció elvileg felvehető lenne.
- 5 A szabályozás diszpozitivitása szempontjából a koncepció az alábbi kategóriákat különbözteti meg.
 - A közkereseti és a betéti társaság a kft., valamint a közös vállalat és az egyesületszabályozása főszabályként diszpozitív.
 - A részvénytársaság szabályozása főszabályként kőgens.
 - = a zártan működő részvénytársaságoknál legyen viszonylag sok eltérést engedő szabály is. A belső szervezetre és működésre vonatkozó rendelkezések legyenek jóval egyszerűbbek, mint a nyilvánosan működő részvénytársaságoknál,
 - = a nyilvánosan működő (tőzsdéi) részvénytársaságok szigorúbb és részletesebb szabályozást kívánnak, mint a többi társaság, bár természetesen a felek akaratú autonómiáját – ahol lehet – itt is érvényesíteni kell.
 - A Gt. általános részének, illetve konszernjogi fejezetének szabályai főszabályként imperatívek. Ugyanez a helyzet a társasági formák definíciójával és vagyonukra vonatkozó alapvető rendelkezésekkel (tőzstőke-minimum, tőrszabót-minimum stb.). Ezeknél az eltérés lehetősége – külön törvényi szabály hiányában – fel sem merülhet.
 - A kötelező (imperatív és kőgens) szabályokat alapvetően a társaságok külső viszonyaira, a közérdek, befektető-, hitelező- és kisebbségvédelem szempontból kritikus területekre kell telepíteni, a társaság belső viszonyait viszont általában diszpozitív jelleggel kell szabályozni.
- 6 „Magyarországon a cégalapítási boom befejeződött, és a társasági jogi kultúra is jelentősen növekedett a 80-as évek végéhez viszonyítva. Ezt is figyelembe véve a cégbejegyzési, változásbejegyzési, törlési eljárásokat egyszerűsíteni lehet és kell is a piacra lépés akadályai lebontása keretében.” – állapítja meg a koncepció.
- 7 E rövid határidők bevezetése esetén a cégeljárás jelentősen felgyorsulna, és ezzel kielégítenénk az Európai Kisvállalkozói Charta elvárásait is. Amennyiben a társasági szerződést a szerződés minta szerint kötik meg, egyszerűsített jogtechnikai bírósági felülvizsgálatra kerülne sor. A Bizottság tagjainak egy része szerint a 8 napos határidő helyett két munkanap biztosítása is elegendő lenne, ha a cégiroda működésének technikai és személyi feltételei javulnának. A cégbírák jelentős része viszont a 8 napos határidőt sem látja megvalósíthatónak nagyobb ünnepek idején, ezért legfeljebb egy 8 munkanapos határidőt tartanak elfogadhatónak jelentős létszámbővítés mellett. A 21 napos határidő a cégbírák nyári szabadságának kiadását nehezíti meg.
- 8 A gazdasági társaságok tevékenységi körére vonatkozó szabályok elavultak, semmi értelme a TEAOR-szám szerinti felsorolásnak. A Gt. mondja ki: a gazdasági társaság bármilyen gazdasági tevékenységet kifejt, amelyet törvény nem tilt vagy nem korlátoz. Ebből kifolyólag bőségesen elég, ha a társasági szerződés csak egy főtevékenységet tartalmaz, és az egyéb tevékenységi kört csak akkor, ha a tevékenység hatósági engedélyhez kötött.
- 9 A Bizottság tagjai egy része úgy gondolja, hogy a kft. és a bt. létrehozását és alapvető adatait – amennyiben ezek a társasági formák jövőben sem lennének jogi személyek – nem kellene közzétenni a Cégközlönyben.

Ez esetben azonban a teljes jogorvoslati rendszert át kellene alakítani, hiszen jelenleg a jogorvoslati határidők a közzétételtől indulnak. Ezért a Bizottság tagjainak többsége a közzététel fenntartása mellett foglalt állás.

- 10 Ennek keretében, pl. szükségesnek látszik annak biztosítása, hogy a cégbíróság a cég működésének felfüggesztésével egyidejűleg jogosult legyen vagyonfelügyelőt is kirendelni, akinek hozzájárulása szükséges a jelentősebb pénzügyi tranzakciók lebonyolításához. Ez megakadályozhatja a cég vagyonának jogellenes „kimentését”.
- 11 A részvényesi jogállás erősítése, a vezető tisztségviselők kötelezettségeinek konkrétabb megfogalmazása és növelése az ún. corporate government eszme jegyében történne, az EU Bizottsági Cselekvési Tervének megfelelően. A nyilvánosan működő részvénytársaságoknál az rt. köteles lenne éves corporate governance nyilatkozatot tenni, amelynek a tartalmát a törvény meghatározza (esetlegesen a Gt. szabályai helyett az önszabályozási elv alapján a tőzsde szabályzata is elég lehet).
- 12 Ez a nyilvánosan és a zártan működő rt.-nél, sőt kft.-nél is számba jöhet.
- 13 A bevezetésre kerülő új technológián alapuló megoldás tehát nem lenne kötelező, csak lehetőség, melynek alkalmazására csak a létesítő okmány rendelkezése alapján kerülhetne sor.
- 14 Az ún. corporate government (felelős vállalatvezetés) nemzetközi jogi irodalomban kialakított elveit következetesen be kell építeni a magyar szabályozásba, bár e tekintetben nemcsak a Gt. előírásai, hanem a tőzsdei önszabályozás lehetősége is felmerül. A corporate government másik nagy érvényesülési területe a közpénzen létrehozott (köztulajdonú) részvénytársaságok, akár nyilvánosan, akár zártan működnek (elvileg kft. is tartozhat ide). Ezeket a szabályokat azonban nem a Gt.-nek, hanem külön törvénynek (pl. államháztartási törvény) kell tartalmaznia. E szabályokra nézve a Kodifikációs Bizottság javaslatokat kíván megfogalmazni.
- 15 A kft.-knél ezért meg kell szüntetni a felügyelő bizottság ügyvezetés fölé ren-

delésének jelenleg a Gt. 33. §-ban biztosított lehetőségét.

- 16 A Kodifikációs Bizottság egyes tagjai általában kétségbe vonják a jelenlegi körülmények között az egyharmados dolgozóiparticipáció értelmét a felügyelő bizottságban. Ehelyett az üzemi tanács jogkörének kiszélesítését javasolják meghatározott munkavállalói létszám felett. A többségi álláspont azonban a részvénytársaságoknál a jelenlegi szabályozás fenntartását látja indokoltnak – az Európai Társasághoz fűződő EU partícipációs irányelvben foglaltak szerint kisebb finomításokkal.
- 17 Ki kell zárni, hogy az rt. könyvvizsgálója az rt. részére társasági könyvvizsgálói feladaton kívül eső más munkát végezhesen.
- 18 A Kodifikációs Bizottság szerint irreálisak az eljárási határidők, túlzott mértékűek a szakértői költségek stb.
- 19 A kölcsönös jelentős mértékű befolyást a Gt. általános része korlátozná.
- 20 A koncepció szerint ennek a változtatásnak az előfeltétele a kisebbségvédelem és hitelezővédelem erősítése. A Gt. általános szabályait a kisebbségvédelem és a hitelezővédelem tekintetében ki kell egészíteni (pl. hátrányos üzletpolitika folytatása esetén a kisebbség a cégbírószághoz fordulhat; jogellenes az olyan társasági határozat, amely valamely tagot más tagok sérelmére aránytalan előnyben részesít). Ez a változtatás adna módot arra, hogy részben a konszernjog szabályai csak többségi részesedés esetén érvényesüljenek, részben kivételt képezzenek ez alól az ún. bagatell tényállások (pl. két kis kft. összefonódása).
- 21 Ez a megoldás összhangban van az Európai Unió Bizottsága Cselekvési Tervében, illetve az ún. Winter Bizottság javaslataiban foglaltakkal.
- 22 Az ún. Rozenblum formulának megfelelően kell az anyavállalatnak a leányvállalatok életképességét biztosítania.
- 23 A krízishelyzetben szükséges intézkedések kapcsán a koncepció az ún. wrongful trading szabályait tekintené irányadónak. Az angol-amerikai joggyakorlatban érvényesülő magas elvárhatósági mérce rákényszerítene az anyavállalatot arra, hogy ne nézze tétlenül a leányvállalat „vergődését”.

- 24 Abban az esetben, ha a tervezett „Személyek” könyv valamennyi személyt olyan részletességgel szabályozná, mint ahogy azt a gazdasági társaságok tekintetében a Gt. jelenleg teszi, a Ptk. tervezett 2000 §-ának jelentős hányadát kellene erre a könyvre szánni. Az egyes személyek eltérő mélységű szabályozása aligha fér össze a kódex jelleggel. A gazdasági társaságok leglényegesebb szabályainak Ptk-ba emelése és a részletnormák külön törvényben szabályozása viszont indokolatlanul nehezítené a jogalkalmazást a jelenlegi helyzethez képest.
- 25 A betéti társaságok és közkereseti társaságok jogi személyi rangra emelése ezt a problémát megoldaná (vö. 2. pont).
- 26 Ezt a legtöbb volt szocialista ország társasági joga felújításánál meg is tette.
- 27 Amennyiben a cégeljárás során nem a jogi személy-nem jogi személy különbségtétellel operálunk pl. az elintézési határidőknél, úgy a kkt. és a bt. jogi személyiség nélküli sajátos jogalanyisága fenntartható – a Ptk. koncepció is ismer nem jogi személy, de jogképes szervezeteket. A jogi személyiség hiánya a joggyakorlatban eddig semmilyen problémát nem okozott, változtatási kényszer tehát nincs. A kötelező szervezeti előírások nélküli személyegyesülési forma – a Kodifikációs Bizottság többségi véleménye szerint – kedvezőbb a családi kisvállalkozások számára.
- 28 Szerző saját véleménye szerint ez egy vállalkozással vegyes megbízási szerződés. A vezető tisztségviselő tevékenységének vannak eredménykötelmi elemei is, pl. a társaság legfőbb szervének összehívása, az ülés előkészítése, az előterjesztések kidolgozása.
- 29 Itt nem lehetséges előtársaság.
- 30 Az Európai Parlament és a Tanács 2004. április 21-i 2004/25/EK irányelve a nyilvános vállaltfelvásárlásról (OJ L 142 0012-0023)
- 31 A koncepció szerint az alapvető rendszési elv az, hogy a Gt. közvetlenül e jogterületekre vonatkozó rendelkezéseket ne tartalmazzon, legfeljebb kiegészítő rendelkezéseket (pl. az értékpapírhoz tartozó részvények típusai és fajtái tekintetében stb.). Ugyanakkor a jelenleginél jóval szorosabb és szervezettebb egység megteremtése indokolt a Gt. és a kapcsolódó jogterületek között, az 1997-ben még fennmaradt, illetve később keletkezett jogszabály-kollíziók kiküszöbölésére. A Kodifikációs Bizottság egyértelműen szeretné azonban rögzíteni azon álláspontját, hogy ezen egységben a társasági jogi elveknek kell elsőbbséget kapniuk, tehát a kapcsolódó jogterületeknek kell alkalmazkodniuk a társasági joghoz és nem fordítva. Ha tehát a társasági jog szerint az átalakulásnál egyetemes jogutódlás történik, ez nem válthat ki adókötelezettséget. Ha az előtársaság nem önálló jogalany, hanem a gazdasági társaság előképe, a társaság bejegyzésekor automatikusan megszűnik, és ezért ehhez nem lehet szükséges mérlegkésztetés. Ha a Gt. szerint a vezető tisztségviselő jogviszony polgári jogi jellegű, arra nem lehet munkajogi elveket alkalmazni stb.
- 32 Nem felelhetjük azonban el, hogy a külföldi tőkebefektetések mértékében Magyarország előnye főként a korábban megkezdett privatizációból fakadt. A társasági jog megfelelő társasági formákat kínált kezdetben főként a német orientációjú befektetőknek, a zártkörűen alapítható és zártkörűen működő részvénytársaságok bevezetését követően pedig az angol-amerikai befektetőknek is. A cégbejegyzés lassúsága, a tagkizárás visszaélésszerű alkalmazási lehetősége viszont vélhetően riasztóan hatott. Az a vorozó hatás, amit a pozitív és negatív elemekből álló társasági jog gyakorolhatott a külföldi tőkebefektetőkre, már ebben a korban is elmaradt az adókedvezménynek, az alacsony vételár, az akkor még olcsó munkaerő és a könnyen megszerezhető piac által gyakorolt vonzóerőhöz képest.
- 33 Jelenleg kb. 3000 zártkörűen működő rt. létezik, miközben a nyilvánosan működő rt.-k száma csak kb. 80. A koncepció szerint a kétféle rt. szervezetének és működésének a jövőben jobban kellene különbözni. A zártkörűen működő rt.-k és a nyilvánosan működő rt.-k szabályozásának a jelenleginél eltérőbbnek kell lenni a jövőben. A zártkörű részvénytársaságoknál a tulajdonosi autonómia jobban érvényesíthető, a tőkepiaci felügyelet ezekre az rt.-kre nem kell, hogy kiterjedjen. A befektetővédelmi szigorú előírások, a corporate governance érvényesítésének valódi területe – az EU

irányelvek alapján – a nyilvánosan működő részvénytársaság, ahol a kisebbség- és hitelezővédelem fokozottan érvényesítendő. A zártan és nyilvánosan működő részvénytársaság szervezetiének és működési módjának eddigről jelentősebb elkülönítése viszont nem vezethet ahhoz a végletekig, hogy megszüntetjük a részvénytársaság egységes típusát. A zártan, illetve nyilvánosan működő részvénytársaság a részvénytársaság két altípusa, azonos alapvonásai vannak, amelyek alapvetően a tagsági jogok értékpapírba való foglalásából következnek. Ebből következik, hogy bár a cégjegyzékben fel kell tüntetni az adott részvénytársaság működési módját, de az egyik alformából a másikba való átmenethez nem szükséges az átalakulás jogintézménye, az alapszabály egyszerű módosításával is megoldható. A Kodifikációs Bizottság szerint a részvénytársaság tekintetében van a legnagyobb módosítási igény a jelenlegi Gt.-vel szemben (pl. részvényfajták – súlyozott szavazás stb.), e körben tehát számos (e koncepcióban nem részletezett) részlet-szabály megváltozása és új szabályok megjelenése várható, hiszen a nemzetközi fejlődés is igen felgyorsult. A Bizottság a részvényjog modernizálását lényegében a zártan, és a nyilvánosan működő részvénytársaságokra nézve differenciáltan kívánja végrehajtani.

34 A koncepció „elszegényítené” kifejezése azt a látszatot kelti, mintha a kft. és a zártkörűen működő rt. párhuzamos léte évtizedeken keresztül a magyar jogba beivódott tradíció lenne. Noha ez nincs így, és a világ jogrendszeinek döntő többsége csak az egyik lehetőséget kínálja fel a befektetők számára, a két, hasonló célra alkalmazható forma fenntartása – véleményem szerint – indokolt.

35 A Kodifikációs Bizottság álláspontja szerint nyilvánosan működő részvénytársaságként csak az a részvénytársaság ismerhető el, amelyek az intézményesített tőkepiac szereplője, azaz a jelenlegi tőkepiaci szabályozás alapján az értéktőzsde tagja. A nyilvánosan működő részvénytársaság tehát legyen tőzsdei részvénytársaság, és ezt a tőkepiaci törvény is egyértelműen mondja ki.

36 A kft. és a zártkörűen működő rt. között az alábbi főbb különbségek maradnának fenn az új Gt.-ben:

A Kodifikációs Bizottság egyetért azzal, hogy a kft.-nél fennmaradjon a Ptk. elővásárlási szabályai szerint a háromrétű elővásárlási jog konstrukciója, míg zártkörűen működő rt.-nél társasági jogi alapon kizárólag részvényes javára állhasson fenn elővásárlási jog, és kizárólag akkor, ha az alapszabály ilyen elsőbbségi részvényfajtát az adott társaságnál intézményesít, és egyben meghatározza annak gyakorlati módját.

A kft.-üzletész maradjon egységes intézmény, általában nincs szükség a részvényfajták mintájára való differenciálásra (pl. elsőbbségi üzletészek, kamatozó üzletész bevezetése, a dolgozói üzletész is erősen vitatható és mint a gyakorlatban nem alkalmazott intézmény esetlegesen megszüntetendő). A kft. társasági szerződését változtatlanul ne lehessen felmondani, és csak az üzletész átruházásával lehessen „kilépni” a társaságból.

A kft.-nél erősebbek a személyes jegyek (mellékszolgáltatás, pótbefizetés, többszörös elővásárlási jog).

A kft.-nél a tagsági jogokról nem állítanak ki értékpapírt, és így a társasági jogok átruházása vagyoni értékű jogok sajátos módon történő átruházásával és nem értékpapírgyűjtés útján történik.

Ezért is javasolja a Kodifikációs Bizottság tagjainak többsége, hogy a kft.-k jogi szabályozása főszabályként diszpozitív, az rt.-k szabályozása főszabályként kogens módon történjen.

Az rt.-nél főszabály a testületi vezetés és kivétel az egyszemélyes (vezérigazgató), a kft.-nél – a koncepció alapján elfogadásra kerülő Gt.-ben – ez fordított lenne.

A felügyelő bizottság a kft.-nél minden esetben fakultatív intézmény lesz a koncepció szerint, az rt.-nél – mérettől függetlenül – kötelező (kivételez, ha board-rendszer van az rt.-nél).

37 A kft. és a zártkörűen működő részvénytársaság jogi szabályai közötti – az előző lábjegyzetben sorolt – különbségek döntően nem állnak szoros kapcsolatban a vállalati méret nagysággal, így fenntarthatónak látszanak. Egyedül a szabályozás diszpozitív

ill. kógens jellegét nem látom feltétlenül indokoltnak. Elképzelhetőnek tartanám, hogy a zártkörűen működő rt.-kre vonatkozó normák is főszabályként diszpozitívek legyenek. Amennyiben erre a jogalkotó nem lát lehetőséget, legalább az eltérést engedő normák számát kellene megemlíteni a nyilvánosani működő rt.-khez képest.

38 A koncepció szerint az anya- és a leányvállalat közötti uralmi szerződésben rögzített feltételekkel az anyavállalat utasítást adhat a

leányvállalat ügyvezetésének, elvonhatja a leányvállalat nyereségét. Mindez alapvetően hátrányos helyzetbe hozza egyfelől a leányvállalatot, másfelől annak kisebbségi részvényeseit. Nagy kérdés, hogyan válik majd be a Rozenblum formula, és a leányvállalat kisebbségi tulajdonosa vajon képes lesz-e fellépni az angol-amerikai mintára a magyar jogba beépítendő wrong-full trading normák alapján az anyavállalattal szemben.

BESENYEI LAJOS EGYETEMI TANÁR
SZEGEDI TUDOMÁNYEGYETEM
ÁLLAM-ÉS JOGTUDOMÁNYI KAR
POLGÁRI JOGI ÉS POLGÁRI ELJÁRÁSJOGI TANSZÉK

ÖRÖKLÉSI JOGUNK REFORMJA

Egy kis statisztikával szeretném kezdeni.

Mint közismert a jelenleg hatályos Polgári Törvénykönyv 1960. május 1-én lépett hatályba, azaz a mai napig a töredék éveket is egésznek tekintve 45 éve van hatályban. Egészen pontosan, a szökőnapokat is beleszámítva 16.190 napot ért meg a Ptk.

Ez alatt az idő alatt összesen 84 alkalommal történt kisebb-nagyobb módosítás a Ptk.-ban. Ez a szám csupán a módosítások számát és nem a módosításokkal érintett szakaszok számát jelenti. Ez utóbbi véleményem szerint több száz; olyan szakasza is van a Ptk.-nak, amelyet többször módosítottak. Sőt ha a hibás teljesítésre gondolunk, ott 1977-ben és 2003-ban is gyakorlatilag teljesen új szabályok kerültek bevezetésre.

Mindezeket azért ismertetem, mert ennek tükrében sokatmondó adat, hogy ez idő alatt az öröklési jog módosítására mindösszesen két ízben került sor.

Az első, amikor a tartási szerződés is módosításra került és ennek megfelelően az öröklési szerződésre vonatkozó szabályokat is módosítani kellett. Ezt a módosítást az 1967. évi 2. sz. tvr. 2 §-a mondta ki. (Ekkor vezették be a tartási szerződés esetében a hatósági jóváhagyás lehetőségét, mint érvényességi kellékeket, amelyet egyébként 1990-ben hatályon kívül is helyeztek.)

A másik módosítás pedig az 1977. évi IV. törvénnyel történt, amikor is egyrészt a titkos örökbefogadás jogkövetkezményét – nevezetesen, hogy a titkos örökbefogadás ideje alatt az örökbefogadott vérszerinti rokonai nem örökölnek az örökbefogadott után, valamint a túlélő házastárs haszonélvezeti jogának a megváltási lehetőségét vezették be.

Mindebből viszont, azt gondolom okkal leszűrhető az a következtetés, hogy ha igaz az a megállapítás, hogy a rendszerváltást követően bekövetkezett társadalmi, gazdasági változások indokolják a Ptk.-beli szabályok újragondolását, akkor ez a megállapítás feltétlenül igaz az öröklési jogra.

Nem szabad megfeledkezni arról, hogy a mindenkori öröklési jog a mindenkori tulajdonviszonyokat közvetíti generációról generációra. Ugyanakkor nem lenne helyes, ha az egyes öröklési jogi szabályokat csak a tulajdonjogot közvetítő normaként fognánk fel, mert kétségtelen, hogy ezeknek a szabályoknak egyéb funkciójuk is van. Ezek a funkciók igen sokfélék és szerteágazóak, nehéz közöttük valaminő értékrendet felállítani.

Mindenképpen kiemelendő egy bizonyos körben a tartási funkció, ami tulajdonképpen az elhunytak a halála utáni kötelezettségeként jelenik meg. Végso soron ezen, vagy legalábbis, ezen is alapszik a túlélő házastárs haszonélvezeti joga, amelyre a túlélő házastársnak még köteles részi igénye is van.

Jelentős befolyása volt és van az öröklési jogi szabályokra különböző erkölcsi normáknak. Ezen belül elsősorban a családdal összefüggésben kialakult szokások, felfogások nagymértékben befolyásolják ezeket a rendelkezéseket. Itt elsősorban a házastársak sajátos jogi helyzetére utalunk.

Amikor azt mondjuk, hogy a polgári jognak az öröklési jogi része érett meg leginkább a változtatásra, az újraszabályozásra, akkor a változtatások, reformok megfogalmazásakor az előbb említett körülményeket feltétlenül figyelembe kell venni. Az öröklési jog reformjával összefüggésben rendszerint csak a tulajdoni viszonyokban bekövetkezett – kétségt kívül igen jelentős – változásokra szoktunk utalni. Nem szabad azonban elfeledkezni azon körülményekben bekövetkezett jelentős változásokról sem, amelyek az erkölcsi felfogásban, a családi kapcsolatokban az elmúlt mintegy ötven évben bekövetkeztek.

Annak idején, amikor a Ptk.-beli öröklési jogi szabályok megfogalmazásra kerültek, jószerivel a régi öröklési jogi szabályok kerültek némi egyszerűsítéssel elfogadásra. Mindezek abban az időben nem okoztak különösebb problémát, elsősorban azért, mert nem volt vagyon, amit az öröklési szabályok közvetítettek. Zárójelben

megjegyzendő, hogy ha volt is vagyon, azt az örökösök igyekeztek vagy a vagyon keletkezésének az idején vagy pedig az örökhagyó halálát követően eltitkolni. Elegendő, ha a tulajdoni korlátozásokra utalok. A tulajdoni korlátozások nem csak az ingatlanra, hanem a hatvanas évek közepéig meghatározott ingó dolgokra nézve (arany, platina, nemesfém) is hatályban voltak. Közismert, hogy a Ptk. eredeti szövege, noha pontos megfogalmazást nem adott, de az egyéni tulajdon köréből, csak a személyi tulajdont támogatta és nyíltan hirdetett politikai célkitűzés volt a magántulajdon felszámolása, megszüntetése. Az erkölcsi normák és a kialakult szokások is kevésbé játszottak szerepet. Tételes jogi következménye volt annak – és sajnos ez a mai napig hat – hogy az öröklés révén szerzett tulajdon megbontja a munkával szerzett és ennek megfelelően kialakult vagyoni viszonyokat, tehát az öröklés útján szerzett vagyon egy jelentős részét az állam illeték formájában elvonta. Az 1990. december 31-ig hatályban levő rendelkezés szerint 3 millió forint feletti öröklés esetén – ingatlannál mindig az illetékhivatal állapította, és jelenleg is állapítja meg az értéket – az öröklési illeték az egyes csoportokban rendre 40, 50 és 60 % volt. Ez azt jelentette, hogy az örökhagyóhoz legközelebb eső örökösök esetében az állam a három millió feletti örökségnek majdnem a felét elvonta.

A két terület, mármint a tulajdoni viszonyokban illetve az erkölcsi, családi viszonyokban bekövetkezett változások egymásra hatása érdekes eredményre vezet.

A magántulajdon térhódítása egyértelműen a tulajdonnal való szabad rendelkezés irányában indokol elmozdulást, ugyanakkor a családi és erkölcsi viszonyokban bekövetkezett változásokról szinte nem veszünk tudomást, úgy teszünk, mintha az nem lenne, pedig társadalmunkban is jelen van és mindinkább szinte követeli, hogy a jogi szabályozás is megfelelő formában igazodjon a kialakult szokásokhoz. A részletek nélkül – erre még később úgyis visszatérek – a köteles rész intézményével kapcsolatos szabályok módosításától, illetve az élettársakra vonatkozó szabályok megalkotásától való merev elhatárolódást kell megemlíteni.

Mindezeket a körülményeket azért kívántam előrebocsátani, mert úgy gondolom, hogy a későbbi mondandómat ezek a szempontok indokolják. Pontosabban fogalmazva, ha elfogadjuk ezeket a

szempontokat, mint a de lege ferenda szabályozás követendő elveit, akkor az általam elmondandó – elsősorban kritikai – megjegyzéseknek is megadják az alapját. De megadják az alapját azoknak a rendelkezés-tervezeteknek, amelyeket a jelenleg folyó kodifikáció elfogadni, megvalósítani látszik.

A következőkben mondandómat két részre bontom. Először azokról a rendelkezésekről illetve tervezetekről szólok, amelyek a kodifikáció jelenlegi állása és többé-kevésbé pontos ismereteim szerint az új Ptk. öröklési jogi könyvében megvalósításra kerülnek. Előre szeretném bocsátani, hogy ezek a változtatási tervezetek nem jelentéktelenek, ugyanakkor azt is mindjárt előre bocsátom, hogy szerény véleményem szerint nem elégségesek.

1. A jelentős értékeket képviselő tárgyak magántulajdona, és elsősorban a motorizációval összefüggő mind több közlekedési baleset veti fel azt a kérdést, hogy az öröklési feltételeken egy apró, de nem lényegtelen módosítást kellene végezni. A jelenlegi szabály azt mondja, hogy kiesik az öröklésből az, aki az örökhagyó előtt meghal. A módosítási javaslat pedig azt mondja, hogy kiesik az öröklésből az, aki az örökhagyót nem éli túl.

Ezzel a fogalmazással megoldható lenne a közös veszélyben, illetve gyakorlatilag közös balesetben, egy időben meghaltak esetében az a vita, hogy ki mikor halt meg. Ehhez kapcsolódóan tervezik kimondani, hogy a közös balesetben elhunytak tekintetében – amennyiben a halál bekövetkezte egy okfolyamat eredménye – egymás után nem örökölhettek. Arra kell gondolni, hányszor olvasható az újságokban illetve hallható a híradásokban, hogy az egyik személy a helyszínen az életét vesztette, a másik pedig a kórházba szállítás közben meghalt. Ez utóbbi, a jelenleg hatályos rendelkezések szerint, ha néhány órára is, de örökös lesz és halála után gyakorlatilag egy másik nemzetség tagjai öröklik azt a vagyont, amit esetleg nehezen vagy egyáltalán nem kimutathatóan, az először elhunyt személy a rokonaitól, elsősorban szüleitől kapott.

2. A következő, és véleményem szerint igen jelentős kérdés a túlélő házastárs jogi helyzetének az újragondolása. Ez a kérdés több szempontból is jelentkezik. Önmaga az is kérdéses, hogy megmaradjon-e a házastárs haszonélvezeti öröklése, természetesen a megváltás lehetőségével. Felvethető, hogy eleve a „megváltás”

legyen a fő szabály. A hagyatéki tárgyak jellege miatt a jelenlegi szabályok nagyon sok esetben egyik fél számára sem kedvezőek. Alapvetően két típusú vagyontárgyak körében keletkezik a probléma: ha a hagyatéki tárgyai között jelentős készpénz vagy olyan vagyontárgy található, amelynek az erkölcsi kopása, elhasználódása jelentős. Valószínűnek látszik a házastársi haszonélvezet fenntartása, de mindenképpen indokolt a megváltás időtartamának a bővítése, vagy egyáltalán az időkorlát eltörlése. Ez elsősorban olyan esetekben bír jelentőséggel, amikor a túlélő házastárs később újabb házasságot kíván kötni. A jelenlegi szabályok szerint ilyenkor már nem kérheti a haszonélvezeti jog megváltását, és ha házasságot köt, akkor ellenszolgáltatás nélkül elveszíti a haszonélvezeti jogát.

A másik ezzel a helyzettel kapcsolatos igen fontos kérdés, hogy megmaradjon-e a túlélő házastárs – leszármazó hiányában – kizárólagos állagöröklési pozíciója. A kérdésnek elsősorban akkor van gyakorlati jelentősége, ha a házastárs fiatalon hal meg, amikor még a szülei rendszerint élnek. Jelenlegi jogunk szerint a túlélő házastárs a második sorban kizárólagos állagörökös és ezt a helyzetét csak az ági öröklés korlátozza. Ilyen helyzetben a vagyon egy másik nemzetségre száll át, noha az esetek jelentős részében az elhunyt családtagjainak, rendszerint a szülőknek a vagyon létrehozásában jelentős szerepe volt.

A kérdés másik oldala, hogy a szülő ottmarad rendszerint tartásra képes és kötelezhető leszármazó nélkül, és aki korábban tartásra kötelezhető lett volna, annak a vagyona tulajdonképpen idegenek kezére került.

Valószínűnek látszik olyan megoldás, hogy ilyen esetben a szülő, – de a szülő leszármazója már nem – a túlélő házastárssal egy sorban örököljön. A másik megoldási lehetőség, hogy a túlélő házastárs állagöröklését az ági vagyon esetleges bővítésével kellene korlátozni. Magam részéről az előbbi megoldással tudnék jobban egyetérteni.

3. Az utóöröklés intézményének – ha korlátozott mértékben is, – a visszahozása. A jelenlegi jogunk, amely tiltja az utóörökös nevezést, elsősorban akkor jelent méltánytalan megoldást, amikor a hagyatéki tárgyai között szerzői jogdíj szerepel. Ez a kérdés azért bír kiemelt jelentőséggel, mert szerzői jogi szabályaink szerint a szerzőt,

pontosabban a jogutódját a szerző halálát követő év január 1-től számított 70 éven keresztül illeti meg a szerzőt megillető vagyoni jog.

Ha a szerző leszármazó nélkül hal el, a túlélő házastársa örökli a szerzőt megillető vagyoni jogokat, majd az ő halálát követően hosszú évtizedeken keresztül az a család élvezi a szerzői jogdíjat, amelyik család esetleg nem is ismerte a szerzőt, a szerzőnek ahhoz semmi köze nem volt.

Ilyen esetben célszerű megengedni, hogy az örökhagyó egy lépcsőfokban utóörököszt nevezzen. Egyébként is elég nehéz megindokolni a korabeli jogalkotók azon döntését, hogy az utóöröklés intézményét elvetették, de az utóhagyomány rendelést megengedték. Hangsúlyozandó azonban, hogy az elképzelés csak egy lépcsőfokra vonatkozik és nem többre.

4. A következő említésre méltó és jelentősnek mondható újítási javaslat az öröklési szerződés körében tervezett változtatások. Ebben a körben három módosítási elképzelést kell kiemelni.

a) az öröklési szerződést ne csak a tartás és életjáradék fejében történő eltartás esetén lehessen alkalmazni, hanem úgynevezett gondozási szerződés esetében is.

b) öröklési szerződést lehessen kötni olyan esetben is, amikor az örökhagyó nem a saját maga, hanem harmadik személy eltartásáról kíván gondoskodni. Ennek gyakorlati jelentősége akkor van, ha az örökhagyó öröklési szerződés révén kíván – rendszerint – fogytékos gyermeke vagy netán unokája ellátásáról megfelelően gondoskodni arra az esetre, amikor ő már nem él.

c) az öröklési szerződés a kötelesrész iránti igényt a jelenlegi szabályok szerint tulajdonképpen kizárja. Tekintettel arra, hogy jelentős számban fordulnak elő olyan esetek, amikor ugyan nehezen vagy egyáltalán nem bizonyítható módon az öröklési szerződésnek az igazi célja a kötelesrészi igény kijátszása, ezért feltehetőleg olyan szabály kimondására kerül sor, hogy az öröklési szerződés csak abban az esetben zárja ki a kötelesrész iránti igényt, ha a szerződésnek megfelelően a tartás foganatba ment és legalább két év már eltelt. A megadott határidő leteltéig azonban, mint visszterhes szolgáztatást vennék figyelembe a nyújtott tartást, vagyis az öröklési

szerződés „szerencse elemét” csak a tényleges tartás megkezdésétől számított két év elteltét követően lehetne alkalmazni.

Természetesen még számos apróbb és adott esetben jelentős módosítás várható, pl. a szóbeli végrendelet hatályát a jelenlegi három hónapról egy hónapra kívánják szűkíteni stb., most azonban a másik oldalról szeretnék néhány – véleményem szerint jelentős problémáról szólni. Azt is mondhatnák, hogy eddig arról beszéltünk, ami megvalósult, a következőkben pedig arról kívánok szót ejteni, ami nem valósult meg és megvalósulása nem is látszik valószínűnek.

Ebben a körben három területet szeretnék érinteni:

- a) az élettársak jogi helyzete,
- b) a végrendelet alakszerűségével kapcsolatos visszás helyzet,
- c) a kötelesrészre vonatkozó – szerintem meghaladott – rendelkezések.

ad. a) Az elmúlt ötven évben a párkapcsolatok terén talán az a leglényegesebb változás, hogy fokozatosan, de egyértelműen egyre bővülő körben és egyenes fejlődési irányt mutatva elterjedtek a házasságkötés nélküli párkapcsolatok. Ez a megállapítás, nem csak a hazai viszonyokra, hanem talán nyugodtan mondható egész Európára nézve igaz. Igaz ez még a gyakorlatilag katolikus Franciaországban is, nem beszélve a skandináv államokról. Arra a kérdésre, hogy miért lett ilyen „népszerű” a párkapcsolatoknak e formája nem hiszem, hogy nekem kell válaszolni. A tény az, hogy jelenleg Magyarországon a fennálló párkapcsolatoknak mintegy tíz százaléka élettársi kapcsolat és az élve-születéseknek mintegy egyötöde élettársi kapcsolatból származik.

A magyar jogalkotás több területen szabályozási körébe vonta az élettársi kapcsolatokat, hiszen több mint másfélszáz olyan szabályunk van, ahol az élettársi kapcsolathoz valamilyen jogi hatás kapcsolódik. A jelenleg hatályos Ptk. öröklési joga azonban az élettárs fogalmát nem ismeri, nem használja, a párkapcsolatok esetén csak és kizárólag a házasságban történő párkapcsolathoz fűz jogi relevanciát, még olyan esetekben is, amikor nem közvetlenül öröklés jogi joghatásról van szó. Ha megnézzük azokat a hatályos jogszabályokat,

amelyek az élettársi kapcsolathoz joghatást kapcsolnak, azt kell megállapítani, hogy ezek közül több „igen hasonló” az öröklési jellegű következményekhez. Csak példaként utalok a Kiváló és Érdemes Művészi járadékról rendelkező 1997. évi XCVII. tv. 2.§-ra, amely szerint a kitüntető cím jogosultjának özvegye a járadék fele részének megfelelő özvegyi járadékra jogosult, feltéve, hogy a kitüntető cím jogosultjával halálakor, annak házastársaként vagy *élettársaként* közös háztartásban élt. Hasonlóképpen a társadalombiztosítási nyugellátásról rendelkező 1997. évi LXXXI. tv. 4.§ (1) bekezdés e) pontja az *élettárs* részére is biztosít özvegyi nyugdíjat abban az esetben, ha az élettárs a nyugdíjra jogosulttal annak halálát megelőzően egy évig megszakítás nélkül együtt élt és gyermekük született, vagy megszakítás nélkül tíz év óta együtt élt. Ebben az esetben az élettárs özvegyi nyugdíja azonos a házastárs özvegyi nyugdíjával. Végül utalok a 1996. évi XLIII. tv. 187. § (1) bekezdésére, amely szerint, ha a honvédség hivatásos állományú tagja, vagy a hivatásos állományból nyugdíjba vonult személy meghal, akkor özvegyének, *élettársának* özvegyi nyugdíj jár.

Természetesen önmagában az a körülmény, hogy egyes jogszabályok jogi hatást kapcsolnak az élettársi viszonyhoz még nem teszi szükségessé, hogy az élettársat a házastárssal hozzuk azonos öröklési jogi helyzetbe. Ugyanakkor vannak olyan szempontok, amelyek már esetleg indokoltá tehetnek bizonyos szabályozást. Ha abból indulunk ki, hogy az örökhagyó vagyonának a megszerzése – egy tartós élettársi kapcsolatot feltételezve – valahol a két fél együttes munkájának az eredménye, ennek ugyanúgy kell szolgálni a túlélő élettárs megélhetését, mint házasság esetében a túlélő házastársét.

Az élettárs öröklésével szemben az a kifogás hangzik el legtöbbször, hogy az élettársi viszonyt nem lehet dokumentálni. Ez igaz. Ugyanakkor ezzel az érveléssel szemben felvethető, hogy egyrészt az élettársi viszony dokumentálhatóságát meg lehet teremteni, mint ahogy ezt több nyugat-európai államban megtették. A másik kifogás pedig rendszerint úgy hangzik, hogy az élettársi viszony nem tartós, rövid élettársi kapcsolathoz pedig nem lenne célszerű öröklési jogi hatást kapcsolni. Ezzel az érveléssel szemben két ellenvetésem is van.

Az egyik: a házasság is lehet rövid időtartamú, sőt a gyakorlat azt mutatja, hogy igen sok esetben a házasságot a felek az első öt évben

kéri felbontani, ugyanakkor mind gyakrabban lehet találkozni a hosszú ideig fennálló élettársi kapcsolattal. Van abban valami ellentmondás, hogy a kórházi ágyon kötött házasság, – amikor az egyik fél rendszerint életében már el sem hagyja a kórházat, – feljogosítja a túlélő házastársat arra, hogy leszármazó hiányában a házastársa valamennyi vagyonának a tulajdonosa legyen, míg bármilyen hosszú élettársi kapcsolathoz semmilyen jogi hatás nem kapcsolódik. Kétségtelen körülmény, hogy az új Ptk. koncepciója már mutat bizonyos elmozdulást, de ez az elmozdulás igen szerény, mert hosszabb élettársi kapcsolatra tekintettel a volt közös lakásra és annak felszerelési tárgyaira biztosítana dologi továbbhasználati jogot, ami szűkebb mozgásteret biztosít a túlélő élettársnak, mint a haszonélvezet. Nem szeretném lebecsülni ezt az „eredményt”, de úgy gondolom, hogy ennél tovább kellene lépni.

Nem tudom megfelelő indoknak elfogadni az élettársi örökléssel szemben azt az érvet, hogy ha valaki gondoskodni akar élettársáról, akkor lehetősége van végintézkedés formájában ezt megtenni. Ez kétségtelenül igaz, de figyelembe kell venni két meghatározó körülményt. Az egyik, hogy a magyar mentalitástól, gyakorlattól a végrendelkezés igen távol áll. Általánosnak mondható felfogás szerint, ha valaki végrendelkezik, akkor az biztos, hogy halni készül, feltehetően ezért igen kevesen végrendelkeznek. Ezen túlmenően is azonban – sajnos nem elhanyagolható számban – történnek előre nem várható, és nem látható halálesetek, amikor is az öröklés csak a törvényes öröklés formájában történhet. Elégendő, csak a halálos közlekedési balesetek jelentős számára gondolni.

Ezek után joggal tehető fel a kérdés, hogy az élettárs számára milyen öröklési jogosultságokat kellene biztosítani.

Bármilyen merésznek is tűnik, véleményem szerint abba az irányba kellene elmozdulni, hogy bizonyos időn belül az élettárs öröklésjogi helyzetét a házastárs öröklésjogi helyzetével kellene összehangba hozni. Ezt annál is inkább meg lehetne tenni, mert az új Ptk. koncepció – véleményem szerint is indokoltan – a túlélő házastárs állagöröklését korlátozni kívánja oly formában, hogy ha az örökhagyónak élnek a szülei, akkor a vagyonból – aminek a szerzésében feltehetően ők is aktívan közreműködtek – ők is részesedjenek.

Magam részéről is egyetértek azzal, hogy a társadalom talán legkisebb sejtje a család és törekedni kell ennek a családnak az összetartására. Azzal viszont nem értek egyet, hogy a család fogalmát a házasságra korlátozzuk. Mihelyt a család fogalmát szélesebb értelemben fogjuk fel, akkor ebbe a család fogalomba az élettárs is nyugodtan belefér.¹ Úgy gondolom, hogy első lépésként az új Ptk. koncepcióján túllépve, törvényileg meghatározott időtartamban fennálló élettársi kapcsolat esetében a túlélő élettársnak a házastárs haszonélvezeti jogával azonos elbírálás alá eső haszonélvezeti jogot kellene biztosítani. Az időtartam tekintetében elfogadhatónak tartanám a társadalombiztosítási nyugellátásról rendelkező 1997. évi LXXXI. tv. 4. § (1) bekezdés e) pontjában írt feltételt, vagyis ha az élettársi viszonyból gyermek született, akkor egy éves, ha nem, akkor pedig tíz éves élettársi kapcsolatot megkívánni. Úgy gondolom, hogy az élettársi kapcsolat fennállásának a bizonyítása nem jelentene megoldhatatlan problémát. Mint fentebb utaltam rá, több jogszabály vagyoni értékű jogot biztosít az élettársaknak. Legalábbis a publikált bírói gyakorlatban, nagy számban nem jelentkeznek olyan jogviták, amikor az élettársi kapcsolat fennállását vitatnák. Egyébként is a jelenleg hatályos Ptk. 578/G. §-a eléggé pontosan definiálja, hogy mit kell érteni élettársi kapcsolat alatt. Ezzel összefüggésben már kialakult bírói gyakorlatról is beszélhetünk, tehát úgy gondolom, hogy az élettársi kapcsolat megállapíthatósága nem jelenthet meghatározó nehézséget. Egyébként is, az magától értetődik, hogy az élettársi kapcsolat létét és időtartamát annak kell bizonyítani, aki arra hivatkozik.

A túlélő élettárs részére biztosított haszonélvezeti jog lenne az első lépés az élettársi öröklés elismerésében, amely úton természetesen tovább kellene menni. A továbbhaladás ütemét elsősorban az határozná meg, hogy az élettársi párkapcsolatforma a későbbi időben milyen mértékben tekinthető majd elterjedtnek. Ha a jelenlegi tendencia folytatódik, akkor az élettárs öröklési helyzetén is pozitív irányban kell majd változtatni. Itt is szeretném hangsúlyozni, hogy a tartós, családi jellegű kapcsolat honorálását látom indokoltnak. Az élettárs azután örököl, ha az élettársa meghalt. Következésképpen egyértelműen elbírálható, hogy kettőjük kapcsolata valóban „családi” jellegű kapcsolat volt-e. Ha az előre megfogal-

mazott kritériumok szerint a felek közötti kapcsolat valóban „családias” volt, nemigen látom az akadályát annak, hogy az élettársat a túlélő házastárs jogi helyzetébe hozzuk. Még azt is el tudom fogadni, hogy a házasság esetében mintegy „vélelmezzük” a családi kapcsolatot, hiszen azt aligha lehet vitatni, hogy a házasságot is hosszú időre „tervezik” a házasulók. A jelenlegi szabályozás további kedvezményt is ad a házastársnak, mert a túlélő házastárs nem esik ki az öröklésből annak ellenére, hogy a hagyaték megnyíltakor nem állt fenn a felek között az életközösség, ha remény volt a házassági életközösség visszaállítására.

Ha a házastársaknál szinte vélelmezzük az életközösség helyreállítását, akkor úgy gondolom, hogy az élettársaknál a tényleges és a család funkcióit is betöltő kapcsolatot indokolt megfelelően honorálni az öröklési jog szabályaival.

Az élettárs öröklési jogi helyzetén kívül a jelenleg hatályos Ptk.-ban van egy rendelkezés, ami negatív az élettársra nézve igen sérelmes lehet és véleményünk szerint indokolt lenne ennek a szabálynak a kiigazítása. A Ptk. 663. §. (1) bekezdés c) pontja szerint az örökhagyó kitagadhatja azt a személyt, aki az örökhagyó egyenes ági rokonainak, vagy házastársának életére tört, vagy sérelmükre egyéb súlyos büntetést követett el. Azt gondolom, nem igényel részletesebb indokolást az a felvetésünk, hogy az új Ptk.-ban – ennél a kitagadási oknál – a házastárs mellett az élettársat is meg kellene jelölni azon személyek között, akit az örökhagyó kitagadhat, ha élettársának az életére tör, vagy sérelmére egyéb súlyos bűncselekményt követ el. Ebben az esetben az élettársi kapcsolat fennállásának magam részéről nem szabnék határt, hanem a tényleges helyzetet venném figyelembe. A jelenlegi szabályozás mellett előfordulhat ugyanis az az eset, hogy ha a gyermek élettársi kapcsolatból származik, akkor az egyik szülő nem tagadhatja ki a gyermekét az öröklésből akkor, ha a gyermek a másik szülőjének az életére tört, vagy sérelmére más súlyos büntetést követett el. Mindez azért, mert az a szülő, akinek a gyermek az életére tört, illetve akinek a sérelmére más súlyos büntetést követett el, a másik szülőnek nem házastársa, csak élettársa. Nem vitatom, hogy a gyakorlatban igen ritkán fordulhat elő ilyen eset, de sajnos a mai világban sok minden előfordul, és

úgy gondolom, hogy az élettárs ilyen „diszkriminációja” nem indokolt.

Ebben a körben véleményem szerint még egy kérdést nem lehet megkerülni. Ez pedig az azonos neműek közötti élettársi kapcsolat kérdése. Mivel az Alkotmánybíróság az egyneműek közötti élettársi kapcsolatot is olyan kapcsolatnak tekintette, amely megfelel a Ptk. korábban hivatkozott 578/G §-ban körülírt élettársi kapcsolatnak, a fentebb leírtakat természetesen ebben az esetben is indokoltnak tartom.²

ad. b) A másik, – véleményem szerint – változtatásra „szoruló” terület, a végrendeletek alakszerűségével kapcsolatos.

Az allográf írásbeli magánvégrendeletek egyik érvényességi kel-
léke, hogy azt az örökhagyónak két, folyamatosan és együttesen
jelenlevő tanú előtt kell aláírni, vagy aláírását saját aláírásaként elis-
merni. Ezzel az alakszerűségi szabállyal tulajdonképpen semmi gon-
dom nincsen, ezt megfelelőnek és fenntartandónak tartom. A sza-
bály bírói gyakorlatával nem tudok egyet érteni. A bírói gyakorlat
ugyanis következetes abban, hogy alakszerűség esetében nem
fogadja el a valóság bizonyítását. Több konkrét esetben előfordult,
hogy a végrendelet folytán „anyagi sérelmet szenvedett” törvényes
örökös azon az alapon támadta meg sikerrel a végrendeletet, és
mondta ki a bíróság a végrendeletet érvénytelennek, hogy a két tanú
nem volt folyamatosan és együttesen jelen.

A két tanú jelenléte annak bizonyítására szolgál, hogy az aláírás
attól a személytől származik, aki a végrendeletben örökhagyóként
szerepel. A végrendeletet megtámadó örökös nem azt vitatja, hogy a
végrendeletet nem az örökhagyó írta alá, hanem csak egy alak-
szerűségi kifogást említ, mégpedig olyan alakszerűségét, amelynek a
végrendeletben foglalt nyilatkozatra nézve semmi befolyása nin-
csen. Így fordulhatott elő az a megtörtént eset, hogy az örökhagyó
írógépen megírta a végrendeletét, majd elment a közjegyzőhöz és
aláírás hitelesítést kért. A közjegyző a végrendeletet záradékolta,
amiben igazolta, hogy azt az örökhagyó előtte saját maga írta alá. Az
örökhagyó halála után a bíróság egy távoli törvényes örökös
kérelmére érvénytelennek mondta ki a végrendeletet, mert a
törvény szerint az allográf végrendelethez két tanú folyamatos és
együttes jelenléte és aláírása szükséges.³ Nem szorul bővebb

indokolásra, hogy az ilyen esetek visszájára fordítják a jog egyébként helyes rendelkezését. Az aláírás valóságát vagy nem hamisított voltát írásszakértő közbejöttével gyakorlatilag nagy biztonsággal meg lehet állapítani. Ugyanakkor itt is érvényesíthetőnek véljük azt az általános gyakorlatot, hogy a magasabb alakszerűség pótolja az alacsonyabb szintű alakszerűséget. A közjegyzői hitelesítés – legalább is az aláírás tekintetében – gyakorlatilag a közokirati formával egyenértékű. Az új Ptk.-ban valamilyen formában ki kellene zárni az olyan eseteket, amikor az alakszerűségi követelmény önálló életet él. Az alakszerűség jelen esetben azt a célt szolgálja, hogy a két tanú hitelt érdemlően igazolja, hogy a végrendeleten szereplő aláírás valóban az örökhagyó aláírása. Ezért nem kell tanút alkalmazni a holográf végrendelet esetében, mert ott a végrendelet szövegének és az aláírásnak az összevetésével az aláírás valósága, vagy hamisított volta könnyen megállapítható. Ugyanezért javasolja az új Ptk. koncepciója, hogy több lapból álló holográf végrendelet esetében az egyes lapok számozásától el lehet tekinteni, míg az allográf végrendeletnél nem. Ehhez a jelenséghez még csak annyit kívánunk hozzátenni, hogy nehezen érthető a bírói gyakorlat logikája, mert más területen „példamutató rugalmassággal” alkalmazza a törvényt. Gondolunk arra az esetre, amikor az örökhagyó az őt alkalmazó vállalat céges levélpapírjára írta a végrendeletét és a bíróság azt elfogadta érvényesnek annak ellenére, hogy a Ptk. szerint a végrendeletből ki kell tűnni a végrendelet alkotás helyének.⁴ Az örökhagyó nem a cég székhelyén lakott, és semmi körülmény nem bizonyította, hogy a végrendeletet a munkahelyén írta. Ennek ellenére a Legfelsőbb Bíróság a végrendeletet érvényesnek tekintette. Hangsúlyozni szeretném, hogy a döntéssel egyetértek, mert a végrendelet alkotásának a helye nem befolyásolhatja a végrendelet érvényességét. A példát csak azért említettem, hogy jelen esetben is alakszerűségi követelmény megsértéséről volt szó és a Legfelsőbb Bíróság korábbi állásfoglalásával ellentétben itt nem talált okot a végrendelet érvénytelenségének a megállapítására.

ad. c) A harmadik terület, ahol – véleményem szerint – a jelenlegi szabályokon indokolt lenne változtatni, az a kötelesrész.

A legnagyobb feladat az lenne, hogy a kötelesrész intézményének jelenkori funkcióját pontosan körvonalazni kellene. Kétségtelen,

hogy az európai jogrendszerek túlnyomó többsége ismeri és a mienkhez hasonló módon szabályozza a kötelesrész intézményét. Úgy gondolom, hogy a jelenlegi szabályozás – még akkor is, ha az megfelel az európai szabályozás legtöbbszörének – nem felel meg a jelen kor követelményeinek. Minden jogintézmény indokolt vagy indokolatlan voltát akkor lehet eldönteni, ha tisztázott az a cél, amit az adott jogintézménnyel el kívánunk érni.

A kötelesrész intézményének a célja máig nem mondható tisztázott kérdésnek. Mint az közismert a kötelesrész intézménye az ősiség eltörlésével került előtérbe. Hazánkban, első ízben az OPTK. hatálya léptetésével kapcsolatban jelentkezett, majd az Országbírói Értekezlet is elfogadta, és jelenlegi formájának a kialakulásában jelentős szerepe volt a most kétszáz éve született Deák Ferencnek.

Abban mindenki egyetért és általában az irodalom itt meg is áll, hogy a kötelesrész intézménye a végrendelkezési szabadság korlátozását jelenti. A kiinduló cél az ősiség eltörlése után az volt, hogy a legközelebbi vérrokonok mindenképpen részesedjenek a hagyaték-ból. Miután az ősi vagyon felett az örökhagyó nem rendelkezhetett, az ősiség eltörlésével az osztrák jogban és így a magyar jogban is létező kötelesrész intézményében vélték felfedezni az „ősi vagyon” folytatásának a lehetőségét, amely vagyon felett az örökhagyónak tulajdonképpen nincsen rendelkezési joga. A kötelesrész – legalábbis kiindulási alapként – az örökhagyó két legközelebbi vérrokonát kedvezményezi, vagyis az örökhagyó gyermekét, leszármazóját illetve a szülőjét. A gyermek tekintetében, mintegy halál utáni tartási kötelezettségként is felfogható volt a kötelesrész intézménye. Tulajdonképpen ugyanez a szülő tekintetében is fennállt. Véleményem szerint sokkal inkább a családi vagyon egybentartása, vagy legalábbis annak részbeni egybentartása volt a cél. A kötelesrész intézményének a túlélő házastárs javára való kiterjesztése már áttöri ezt az elvet. Amikor ez már kimondásra került, akkor tulajdonképpen e mögött a női egyenjogúság, alapvetően politikai célkitűzése volt a meghatározó. Nem lehet azonban figyelmen kívül hagyni, hogy ebben az időben nem volt számottevő családi vagyon, tehát a kötelesrésznek – mintegy erkölcsi tartalmát, – elsősorban a legközelebbi vérrokonok tartását emelték ki. Ha elfogadjuk ezt az érvelést, akkor nem lehet megindokolni azt, hogy miért van a köte-

lesrésznel ugyanolyan „öröklési rend”, mint általában a törvényes öröklésnél, vagyis az örökhagyóhoz közelebb álló kötelesrésze jogosult kizárja a távolabb álló kötelesrésze való jogosultságát.

Ha a kötelesrésznek a tartási funkciójából indulunk ki, akkor minden kötelesrésze jogosultnak egy sorban kellene jogosultnak lenni, mert előfordulhat és több esetben elő is fordul, hogy a szülő sokkal jobban rászorulna a tartásra, mint az egyébként jelentős vagyonnal rendelkező gyermek, de a gyermek kötelesrésze megelőzi a szülő kötelesrészét. Ezért csak az a feltevés marad, hogy a gyermek vigye tovább a családi vagyont, vagy legalábbis annak egy részét.

Úgy gondolom, hogy ezt a feltevést meg kellene tudni haladni. A kötelesrész intézménye sérti a tulajdonnal való szabad rendelkezés elvét. Kétségtelen, hogy minden alkotmányos jog korlátozható, így a tulajdonnal való szabad rendelkezés elve is. Vizsgálni kell azonban a korlátozás indokoltságát, szükségességét és mértékét.

Jelenlegi jogunk az örökhagyó vagyonának a fele részében mondja ki ezt a korlátozást, amely mérték – véleményem szerint – erősen eltúlzott. Nincs olyan körülmény, ami indokolná, hogy az örökhagyó a meglevő vagyonának a felével halála esetére nem rendelkezhet. Ha kötelesrésznek bármelyik korábban említett funkcióját vesszük alapul, az állapítható meg, hogy semmi olyan szempont nincs közöttük, ami a családi vagyon egybentartását indokolná. (Csak zárójelben jegyzem meg, erre ott van az ági öröklés) A tartási funkciót alapul véve ugyanerre a következtetésre kell jutnunk. Mint utaltam rá, a kötelesrésznek valódi tartási funkciója, feladata nincsen, mert ha a jogalkotó, ezt komolyan gondolta volna, akkor a jogosultak között nem az életkor szerinti jogosultságot állapítja meg. A gyermek tekintetében a kötelesrésznek a tartási funkcióját megkérdőjelezi az a tényleges helyzet, hogy általában a szülő a gyermekével szembeni tartási kötelezettségét, talpra állítását, az életben való elindulását még életében megteszi és leginkább a hátramaradt házastársa vagy szülője szorulna rá, hogy megfelelő vagyonhoz jutva idős korában megfelelő életnívót biztosíthasson magának. Itt feltétlenül meg kell jegyezni, hogy a kiskorú, vagy aki önmaga eltartására önhibáján kívül nem képes (rokkant, fogyatékos stb.) más megítélés alá kell hogy essen. Ilyen esetben a szülő tartási kötelezettségének meghosszabbodásáról van szó. Csak példaként

említem, hogy ha a szülő önköltséges képzés keretében biztosítja egyik gyermekének az egyetemi diploma megszerzését, míg a másiknak nem és végrendeletében az önköltséges képzésre fordított összeggel megegyező hagyatékot kizárólag annak a gyermeknek a javára rendeli, aki nem részesül ilyen „juttatásban” ez vajon sérti-e a kötelesrész iránti igényt? Azt hiszem, hogy a válasz egyértelmű igen.

Joggal tehető fel természetesen a kérdés, hogy véleményem szerint mi legyen a kötelesrész jövője.

Tudatában vagyok annak, hogy egy régi, a társadalom által megszokott jogintézményt egyik napról a másikra lehet ugyan, de nem célszerű megszüntetni. Úgy gondolom, hogy a most készülő új Ptk. igen jó alkalom arra, hogy megkezdődjön ennek az intézménynek a magyar öröklési jogból történő „kivezetése”.

Az új Ptk. koncepciója igen tiszteletreméltó javaslatokat tartalmaz a kötelesrész jelenlegi szabályainak a korlátozására. Ezekkel a korlátozásokkal magam részéről teljesen egyetértek. Úgy vélem, hogy valóban bővíteni kellene a kitagadási okokat, és iránymutatást kellene adni a bírói gyakorlatnak, hogy ezeket a kitagadási okokat ne megszorítóan értelmezzék. A jelenlegi szabályozás ugyanis lehetőséget biztosított arra, hogy a Legfelsőbb Bíróság érvénytelennek minősítse azt a kitagadást, amelyben az örökhagyó azért tagadta ki gyermekét, mert az a gyermekéről, vagyis az örökhagyó unokájáról nem gondoskodott, éveken keresztül nem látogatta, vele semmilyen kapcsolatot nem tartott. A Legfelsőbb Bíróság álláspontja szerint a kitagadottnak ez a magatartása csak akkor szolgált volna elégséges okul a kitagadásra, ha a tartási kötelezettség elmulasztása a gyermeket súlyos nélkülözésnek tette volna ki. A tényálláshoz tartozik, hogy ez azért nem következett be, mert az örökhagyó gondoskodott az unokájáról.⁵ Nem vitatom, hogy a Legfelsőbb Bíróság ítélete egy szigorú jogértelmezés mellett a Ptk. rendelkezéseinek megfelel. Ugyanakkor úgy gondolom, hogy akkor a Ptk. szabályait kell megfelelően módosítani. A jelenlegi szabályok mellett „majdnem lehetetlen” valakit kitagadni. Csak példaként utalok arra, hogy akit a bíróság három-négy év szabadságvesztésre ítél, az igencsak „érdemtelen” a kötelesrészre, noha a jelenlegi szabályaink szerint nem lehet kitagadni. Ha a hatályos kitagadási okokat végigtekintjük, azok legtöbbje elsősorban a leszármazó kitagadására alkalmas. Az is

igaz, hogy a kitagadás rendszerint a leszármazó tekintetében áll fenn, mert rendszerint van leszármazó, és mint említettük a kötelesrésznél is érvényesül az az elv, hogy az örökhagyóhoz közelebbi örökös kötelesrésze kizárja a távolabbi személy kötelesrészét. Ha a házastárssal szemben áll fenn a kitagadás lehetősége, akkor ez rendszerint azt is jelenti, hogy a felek korábban már elváltak, és így a házastárs kötelesrésze fel sem vetődik. A szülő kötelesrésze életszerűen ritkán jelentkezik, mert a szülő rendszerint korábban hal el, mint a leszármazó. Ha nem ez történik, akkor pedig rendszerint az örökhagyó után nem marad végintézkedés, aminek a híján megint nincsen kötelesrész, illetve a kitagadás fel sem vetődik.

A leszármazók tekintetében szélesíteni kellene a kitagadási lehetőséget, a jelenlegi kitagadási okok bővítésével, mint pl. az örökhagyóval szembeni, nemtörődöm magatartás, a kapcsolat egyoldalú és indokolatlan megszakítása stb.

A kötelesrész kivezetésének a másik – és az előzővel együtt alkalmazható lehetősége – a kötelesrész mértékének csökkentése. A jelenlegi mérték tulajdonképpen meghaladhatja az örökhagyó vagyónának (a hagyaték értékének) a felét, mert a kötelesrész alapjához hozzá kell számítani a tizenöt éven belül ingyenes adományok adománykori értékét is. A mértéket két irányban lehetne szűkíteni. Az egyik, amit az új Ptk. koncepciója is tervbe vesz, nevezetesen szűkíteni kellene az ingyenes adományoknak a kötelesrészhöz való számításának a lehetőségét, egyrészt a tizenöt év leszűkítésével, másrészt a kötelesrészeire való jogosultságot megállapító időpontot kellene megváltoztatni, és ésszerűbbé tenni. A másik út a mérték csökkentése. Elegendő lenne a hagyaték tiszta értékének az egynegyed része, mint kötelesrész.

Ezeknek az elképzeléseknek a megvalósítása, a tulajdonnal való – halál esetére is szóló – szabad rendelkezésnek a szélesebb körben történő biztosítása irányba hatna. Mindezekben felül jobban szolgálná a favor testamenti elvet, amit az új Ptk. koncepciója tervbe vesz, törvényi szinten is kimondani. Én abból indulok ki, hogy ha valaki végrendeletet alkot és a hozzá vérségi vagy egyéb kapcsolatban legközelebb állók közül valakit – rendszerint a gyermekét – kitagadja, annak valóban alapos oka lehet és az örökhagyónak ezt a szándékát lehetőleg tiszteletben kell tartani.

Az örökléssel ingyenes vagyonszerzés történik, az illetékszabályok ezt magasabb illetékkel sújtják. Ugyanakkor mivel ingyenes szerzésről van szó, az ingyenes előnytől történő elesés nem minősíthető hátránynak. Ebben az értelemben ha az örökhagyó kitagadja leszármazóját az öröklésből, ez csak annyit jelent, hogy ingyenesen nem szerzett vagyont. Nem vitatom, hogy ez a felfogás sajátos megközelítése a kérdésnek, de mégis úgy gondolom ezt a variációt is végig kell gondolni és nem csak abból kiindulni, hogy a leszármazónak „mindenképpen kapni kell valamit”, ami az örökhagyó vagyonához viszonyítva nem is csekélység, mert a vagyon fele része.

Végezetül, a részletekre történő kitérés nélkül csak utalni szeretnék arra, a véleményem szerint sajnálatos körülményre, hogy az öröklésjogi kodifikáció elment, illetve elmegy egy újonnan keletkező, illetve keletkezett probléma mellett. Nevezetesen, hogy a gazdasági társaságokban keletkezett részesedések, – talán csak a részvény kivételével – a hagyatéknak olyan sajátos tárgyai, amelyek az általánostól feltétlenül eltérő szabályozást igényelnek. Tudomásul kell venni, hogy a jelenlegi szabályok mellett egyes esetek nehezen kezelhetők, ha egyáltalán megoldást lehet rájuk találni. Véleményem szerint a legtöbb gond a kft. üzletrészének az öröklése körül jelentkezik.

Azon természetesen lehet vitatkozni, hogy ezeket a szabályokat az öröklési jogban, vagy a társasági jogban kell szabályozni. Én bármelyik lehetőséget elfogadhatónak találom, noha az öröklési jogi szabályozás közelebb áll hozzám, de hosszútávon semmiképpen nem lehet ezt a kérdést a szőnyeg alá söpörni.

JEGYZETEK

- 1 Kétségtelen, hogy a család és a házasság hosszú időn keresztül egymást feltételező fogalmak voltak. Figyelembe kell azonban venni, hogy megváltozott a társadalom erkölcsi felfogása. A tények azt mutatják, hogy ma már a párkapcsolatoknak nem kizárólagos alapja a házasság. Két személy tartós kapcsolatának a házasságon kívül egyéb személyes motivációi lehetnek.
- 2 Azon lehet vitatkozni, hogy az egyeneműek közötti élettársi kapcsolat mennyiben tekinthető családnak, de az utóbbi években jelentkező magyar és nemzetközi gyakorlatban előforduló esetek – úgy gondolom – több mint elgondolkoztatóak.
- 3 Azt ma már nem lehet megállapítani, hogy a közjegyző milyen felvilágosítást adott az örökhagyónak, de ennek jelen példában nincs jelentősége.
- 4 Az más kérdés, hogy a Ptk. ezen szabálya nemigen indokolható és a Konceptió tervbe vette ennek a megváltoztatását.
- 5 Legfelsőbb Bíróság Pf.II.21.006/1988. BH. 1989.312.

PROGRAMTERV

- 9.00 – 9.10: Megnyitó – Dr. Szabó Imre dékán, tanszékvezető (SZTE)
- 9.10 – 9.50: A Ptk.-kodifikáció jelenéről és törvénykönyvünk általános részét érintő módosításokról – Prof. Dr. Kisfaludi András tanszékvezető (ELTE), a Kodifikációs Főbizottság titkára
- 9.50 – 10.10: oktatói és hallgatói hozzászólások
- 10.10 – 10.20: kávé-, teaszünet
- 10.20 – 10.40: A családjog, mint a készülő Ptk. része – Dr. Tóthné Dr. Fábián Eszter egyetemi docens (SZTE)
- 10.40 – 11.00: hozzászólások
- 11.00 – 11.20: A szellemi alkotások jogát érintő kodifikációs kérdésekről – Prof. Dr. Boytha György tanszékvezető egyetemi tanár (PPKE)
- 11.20 – 11.40: hozzászólások
- 12.00 – 13.00: állófogadás
- 14.00 – 14.20: Az öröklési jog kodifikációs kihívásairól – Prof. Dr. Besenyei Lajos egyetemi tanár (SZTE)
- 14.20 – 14.40: hozzászólások
- 14.40 -15.00: Kodifikációs problémák a társasági jogban – Prof. Dr. Miskolczy Bodnár Péter tanszékvezető egyetemi tanár (ME)
- 15.00 – 15.20: hozzászólások
- 15.20 – 15.30: tea- és kávészünet
- 15.30 – 15.50: A Ptk. kötelmi általános részének reformjáról – Dr. Kemenes István kollégiumvezető (Szegedi Ítéltábla)
- 15.50 – 16.10: hozzászólások
- 16.10 – 16.30: A Ptk. kötelmi különös részének átalakítása – Prof. Dr. Bíró György tanszékvezető egyetemi tanár (ME)
- 16.30 – 16.50: hozzászólások
- 17.00 – 18.00: farewell-drink

X16050

RAKTAR, KO

27070

XA 9951

Felelős kiadó: Dr. Szabó Imre dékán, tanszékvezető, egyetemi docens

Felelős szerkesztő: Dr. Papp Tekla egyetemi adjunktus

Technikai szerkesztő: Pap Anita

Borítóterv: Tóth Péter

Tipográfia és tördelés: Varga Péter

Készült: 6,25 (A5) nyomdai ív terjedelemben

ISBN 963 86649 5 9